మేఘసందేశశుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధ	శుద్ధ
౧	౨౦	జీవినీ	జీవనీ
౩	౧౮	నత్రేణ	నక్షత్రేణ
౮	౧౯	తదుక్త	తదుక్తం
౧౧	౧౪	అనునేతి	అనేనేతి
౧౪	౧౩	స్థాసా	స్థానా
౧౬	౨౩	సశ్రియా	సంశ్రియా
౨౦	౭	దృష్ట్వే	దష్ట్వే
౨౭	౧౮	నవిధిః	సవిధిః
౨౮	౭	చత్తా	దత్తా
౨౯	౨	షవ్వహర్మ్యఖే	షవ్వహర్మ్యఖేషు
	౮	వక్షి	పక్షి
౩౯	౨౨	౫౬	౪౬
౪౦	౫	ఇత్యర్థః	ఇత్యమరః
౪౨	౧౧	అణావక	అణావశ
	౧౩	ప్రతిషెఛా	ప్రతిషెధా
౪౪	౨౦	గజ్ఛ	~~గచ్ఛ~~
౪౮	౧౩	ఫలాస	ఫలాస్య
౪౯	౯	మతివిశ్వః	మితివిశ్వః
౫౧	౧౩	సంకులా	స్సంకులా
౫౫	౫	ప్రసవోజన్మయస్మిన్ తదిత్యధికంవర్జ్యం	
౬౦	౨౪	దార్వీంద్ర	దార్విండ్ర
౬౮	౩	హేసబె	హేసఖే
౭౯	౧౭	శావస్యా	శాపస్యా
౮౬	౨	ప్రివాసి	ప్రవాసి
౮౮	౪	ప్రత్యయ	ప్రత్యయః
౯౧	౨౩	బష్ఠీ	షష్ఠీ
౯౪	౫	ముపగతం	ముపనతం

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్ ।
ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవముపాస్మహే ॥
శరదిందువికాసమందహాసాం స్ఫురదిందీవరలోచనాభిరామామ్ ।
అరవిందసమానసుందరాస్యామరవిందాసనసుందరీముపాసే ॥

మేఘసందేశే సవ్యాఖ్యానే ప్రథమసర్గప్రారంభః

కశ్చిత్కాంతా విరహగురుణా స్వాధికారాత్ప్రమత్త
శ్శాపేనాస్తం గమితమహిమా వర్షభోగ్యేణ భర్తుః ।
యక్షశ్చక్రే జనకతనయాస్నానపుణ్యోదకేషు స్నిగ్ధ
చ్ఛాయాతరుషు వసతిం రామగిర్యాశ్రమేషు ॥ ౧॥

వ్యాఖ్యానపీఠికా

మాతాపితృభ్యాం జగతో నమోవామార్ధజానయే । సద్యోదక్షిణదృక్పాతసంకుచద్వామదృష్టయే ॥ అంతరాయతిమిరోపశాంతయే శాంతపావనమచింత్యవైభవమ్ । తన్నరం వపుషి కుంజరం ముఖే మన్మహే కిమపి తుందిలం మహః ॥౧॥ శరణం కరవాణి శర్మదం తే చరణం వాణి చరాచరోపజీవ్యం । కరుణామసృణైః కటాక్షపాతైః కురు మామంబ కృతార్థసార్థవాహమ్ ॥౨॥ భారతీ కాళిదాసస్య కువ్యాఖ్యావిషమూర్ఛితా । ఏషా సంజీవినీటీకా తామద్యోజ్జీవయిష్యతి ॥౩॥ ఇహాన్వయముఖేనైవ సర్వం వ్యాఖ్యాయతే మయా । నామూలం లిఖ్యతే కించిన్నానపేక్షితముచ్యతే ॥౪॥ అథ తత్రభవాన్ కాలి [illegible]

[illegible]

ద్వ్యాలఙ్కారికవచనప్రామాణ్యాత్కావ్యస్యానేకశ్రేయస్సాధనతాం కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేదితి నిషేధశాస్త్రస్యాసత్కావ్యవిషయతాం చ పశ్యన్ మేఘసందేశాఖ్యం కావ్యం చికీర్షుశ్చికీర్షితావిఘ్నపరిసమాప్తిసమ్ప్రదాయావిచ్ఛేదలక్షణఫలసాధనత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖం । ఇతి శాస్త్రాదాశీరాద్యన్యతమస్య ప్రబన్ధముఖలక్షణత్వాత్కావ్యాదౌ యక్షస్య గిరినివాసరూపం వస్తు నిర్దిశతి ॥

వ్యాఖ్యానప్రారంభః

కశ్చిదితి ॥ స్వాధికారాత్-స్వనియోగాత్, ప్రమత్తః-అనవహితః, ని ॥ ప్రమాదోనవధానతేత్యమరః ॥ వా ॥ జుగుప్సావిరామప్రమాదార్థానాముపసంఖ్యానమిత్యపాదానత్వాత్పఞ్చమీ అతఏవాపరాధాద్ధేతోః కాన్తావిరహేణ గురుణా దుర్భరేణ-దుస్తరేణేత్యర్థః ॥ ని ॥ గురుస్తు గీష్పతౌ శ్రేష్ఠే గురౌ పితరి దుర్భర ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ వర్షం సంవత్సరం భోగ్యేన వర్షభోగ్యేణ ॥ సూ ॥ కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగ ఇతి ద్వితీయా అత్యన్తసంయోగే చేతి సమాసః ॥ సూ ॥ కుమతి చేతి ణత్వం భర్తుః-స్వామినః, కుబేరస్య శాపేన అస్తం-నాశం, గమితః-ప్రాపితః, మహిమా సామర్థ్యం యస్య సోస్తంగమితమహిమా అస్తమితి మకారాన్తమవ్యయం తస్య ॥ సూ ॥ ద్వితీయేతి యోగవిభాగాత్సమాసః కశ్చిద్యక్షో దేవయోనివిశేషః ॥ ని ॥ విద్యాధరోప్సరో యక్షరక్షో గన్ధర్వకిన్నరాః । పిశాచో గుహ్యకస్సిద్ధో భూతోఽమీ దేవయోనయ ఇత్యమరః ॥ జనకతనయాయాస్సీతాయాః, స్నానైరవగాహనైః, పుణ్యాని-పవిత్రాణి, ఉదకాని యేషు తేషు పావనేష్విత్యర్థః ఛాయాప్రధానాస్తరవశ్ఛాయాతరవః, శాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః, స్నిగ్ధాస్సాన్ద్రాః, ఛాయాతరవో నమేరువృక్షా యేషు తేషు నివాసయోగ్యేష్విత్యర్థః ॥ ని ॥ స్నిగ్ధం తు మసృణే సాన్ద్రే ఛాయావృక్షో నమేరుస్స్యాదితి ఉభయత్రాపి శబ్దార్ణవః ॥ రామగిరిః-చిత్రకూటః, తస్యాశ్రమేషు, వసతిం-స్థితిం, చక్రే-కృతవాన్, ఆ

త్రి లేశతః తత్ర తత్ర అద్రినగరనదీసముద్రాదివర్ణనసమ్భవాత్ మహాకావ్యత్వం రసశ్చాత్ర విప్రలమ్భశృంగారః తత్రాప్యస్యాద్యావస్థా అతఏవైకత్రానవస్థానం సూచితమాశ్రమేష్వితి బహువచనేన సీతాం ప్రతి రామస్య హనూమత్సందేశం మనసినిధాయ మేఘసందేశం కవిః కృతవానిత్యాహుః ॥ అత్ర కావ్యే సర్వత్ర మందాక్రాంతావృత్తమ్ ॥

శ్లో ॥ మందాక్రాంతాజలధిషడగైర్మ్భౌభనౌతౌగురూచేతిలక్షణాత్ ॥ ..

తస్మిన్నద్రౌ కతిచిదబలావిప్రయుక్తస్సకామీ
నీత్వామాసాన్కనకవలయభ్రంశరిక్తప్రకోష్ఠః ।
ఆషాఢస్య ప్రథమదివసే మేఘమాశ్లిష్టసానుం
వప్రక్రీడాపరిణతగజప్రేక్షణీయందదర్శ ॥ ౨॥

వ్యా ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్నద్రౌ-చిత్రకూటాద్రౌ, అబలావిప్రయుక్తః-కాంతయావిరహితః, కనకస్య వలయః-కటకం ॥ ని ॥ కటకంవలయోస్త్రియామిత్యమరః ॥ తస్య భ్రంశేన-పాతేన, రిక్తః-శూన్యః, ప్రకోష్ఠః-కూర్పరాధఃప్రదేశోయస్యసతథోక్తః ॥ ని ॥ కక్ష్యాంతరంప్రకోష్ఠంస్యాత్ప్రకోష్ఠఃకూర్పరాదధఇతిశాశ్వతః ॥ విరహదుఃఖాత్కృశఇత్యర్థః కామీ-కాముకః, సయక్షః కతిచిన్మాసాన్ అష్టౌమాసానిత్యర్థః ॥శ్లో॥ శేషాన్మాసాన్గమయచతురోలోచనేమీలయిత్వేతి వక్ష్యమాణత్వాత్ నీత్వా-యాపయిత్వా, ఆషాఢానక్షత్రేణయుక్తా పౌర్ణమాస్యాషాఢీ॥సూ॥ నక్షత్రేణయుక్తః కాలఇత్యణ్ ఆషాఢీపౌర్ణమాస్యస్మిన్మాసఇత్యాషాఢో మాసః ॥ సూ ॥ సాస్మిన్ పౌర్ణమాసీతి సంజ్ఞాయామిత్యణ్ తస్య ప్రథమదివసే ఆశ్లిష్టసానుమాక్రాంతతటం వప్రక్రీడా-ఉత్ఖాతకేళయః॥ ని॥ఉత్ఖాతకేళిశ్శృంగాద్యైర్వప్రక్రీడానిగద్యతఇతిశబ్దార్ణవే ॥ తాసు పరిణతస్తిర్యగ్దంతప్రహారీ ॥ ని ॥ తిర్యగ్దంతప్రహారీతు గజఃపరిణతోమతఇతిహలాయుధః ॥ సచాసౌగజశ్చ సఇవ ప్రేక్షణీయో-దర్శనీయః, తం మేఘం దదర్శ గజప్రేక్షణీయమిత్యత్ర ఇవశబ్దలోపాల్లుప్తోపమా కేచిదాషాఢ

స్య ప్రథమదివస ఇత్యత్ర ప్రత్యాసన్నే నభసీతి వక్ష్యమాణ నభోమాస ప్రత్యాసత్త్యర్థం ప్రశమదివస ఇతి పాఠం కల్పయంతి తదసంగతం ప్రథమాతిక్రమస్య కారణాభావాత్ నభోమాసప్రత్యాసత్త్యర్థమిత్యుక్తమితి చేన్న ప్రత్యాసత్తిమాత్రస్య స్వమాసప్రత్యాసత్త్యైవ దివసస్యాప్యుపపత్తేరత్యంతప్రత్యాసత్తేరుపయోగాభావేనావివక్షితత్వాత్ వివక్షితత్వే వా స్వపక్షేపి ప్రశమదివసాంతిమక్షణే మేఘదర్శనకల్పనాయాం ప్రమాణాభావేన తదసమ్భవాత్ ప్రత్యుతాస్మత్పక్షఏవకుశలః సందేశస్య భావ్యనర్థప్రతీకారార్థస్య పురతఏవానుష్ఠానం యుక్తం భవేదిత్యుపయోగసిద్ధిః ననూన్మత్తస్య నాయంవివేక ఇతి చేన్న ఉన్మత్తస్య నానర్థప్రతీకారారంభప్రతిపత్తిరపీతి సందేశఏవమాభూత్ తథాచ కావ్యారమ్భఏవ ప్రతిబద్ధస్స్యాదిత్యహో మూలచ్ఛేదీ తవపాండిత్యప్రకర్షః కథంతర్హి ॥ శ్లో ॥ శాపాంతోమే భుజగశయనాదుత్థితే శార్ఙ్గపాణావిత్యాదినా భగవత్ప్రబోధావధికస్య శాపస్య మాసచతుష్టయావశిష్టత్వోక్తిః శయనైకాదశీమారభ్యోత్థానైకాదశీపర్యంతం మాసచతుష్టయంభవతి దశదివసాధిక్యాదితి చేన్న స్వపక్షేపి కథం సా వింశతిదివసన్యూనత్వాదితి సంతోష్టవ్యం తస్మాదీషద్వైషమ్యమవివక్షితమితి సుష్ఠూక్తం ప్రథమదివస ఇతి ॥ ౨ ॥

తస్యస్థిత్వా కథమపిపురః కౌతుకాధానహేతో
రన్తర్బాష్పశ్చిరమనుచరో రాజరాజస్యదధ్యౌ।
మేఘాలోకేభవతిసుఖినోప్యన్యథావృత్తిచేతః
కంఠాశ్లేషప్రణయినిజనే కిం పునర్దూరసంస్థే ॥౪॥

వ్యా ॥ తస్యేతి ॥ రాజానోయక్షాః ॥ ని ॥ రాజాప్రభౌ నృపే చంద్రే యక్షేక్షత్రియశక్రయోరితి విశ్వః ॥ రాజ్ఞాంరాజా రాజరాజః కుబేరః ॥ ని ॥ రాజరాజో ధనాధిప ఇత్యమరః ॥ సూ ॥ రాజాహస్సఖిభ్యష్టజితి టచ్ తస్యానుచరోయక్షః అంతర్బాష్పః ధీరోదాత్తత్వాదంతస్స్తమ్భితాశ్రుస్సన్ కౌతుకాధానహేతోరభిలాషోత్పాదనకారణాత్ ॥ ని ॥ కౌ

తుకంచాభిలాషే స్యాదుత్సవే నర్మహర్షయోరితి విశ్వః ॥ తస్య మేఘస్య పురః-అగ్రే, కథమపి గరీయసా ప్రయత్నేనేత్యర్థః ॥ ని ॥ జ్ఞాతహేతువివక్షాయామప్యాదికథమవ్యయం కథమాదితథాప్యంతం యత్నగౌరవబాధయోరిత్యుత్పలమాలాయాం స్థిత్వా చిరంగన్తా-చింతయామాస, ధ్యైచిన్తాయామితి ధాతోర్లిట్ మహావికారోపశమనపర్యంతమితి శేషః వికారహేతుమాహ ॥ మేఘేత్యాది ॥ మేఘాలోకే-మేఘదర్శనే సతి, సుఖినోపి ప్రియాజనసంగతస్యాపి చేతశ్చిత్తం అన్యథాభావం వృత్తిరాన్యథావృత్తిః ప్రకారో యస్య తదన్యథావృత్తి భవతి వికృతిమాపద్యత ఇత్యర్థః కంఠాశ్లేషప్రణయిని-కంఠాలింగనార్థిని, జనే దూరే సంస్థా స్థితిర్యస్య తస్మిన్ దూరసంస్థే-దూరస్థే సతి కిం పునః సుఖినోప్యేవం కిల విరహిణస్తు కింవక్తవ్యమిత్యర్థః విరహిణాం మేఘదర్శనం కామాదివికారోద్దీపనమితి భావః అత్రార్థాంతరన్యాసాలంకారః తదుక్తం దండినా ॥ శ్లో ॥ జ్ఞేయస్సోర్థాంతరన్యాసో వస్తుప్రస్తుత్య కించన । తత్సాధనసమర్థస్య న్యాసో యోన్యస్య వస్తున ఇతి ॥ ౪ ॥ . . . .

ప్రత్యాసన్నే నభసి దయితాజీవితాలంబనార్థీ జీమూ
తేన స్వకుశలమయీం హారయిష్యన్ ప్రవృత్తిమ్ ।
స ప్రత్యగ్రైః కుటజకుసుమైః కల్పితార్ఘాయ తస్మై
ప్రీతః ప్రీతిప్రముఖవచనం స్వాగతం వ్యాజహార ॥ ౫ ॥

వ్యా ॥ అథ సమాహితాంతఃకరణః కింకృతవానిత్యత్రాహ ॥ ప్రత్యాసన్న ఇతి ॥ సయక్షః యశ్చిరం దధ్యౌ స ఇత్యర్థః నభసే-శ్రావణమాసే, ॥ ని ॥ నభాః ఖం శ్రావణో నభా ఇత్యమరః ॥ ప్రత్యాసన్నే-ఆషాఢానంతర్యాత్సన్నికృష్టే సతి, దయితా జీవితాలంబనార్థీ సన్ వర్షాకాలస్య విరహిదుస్సహత్వాత్ ఉత్పన్నానర్థప్రతీకారాదనర్థస్యోత్పత్తిప్రతిబంధ ఏవ వరమితి న్యాయేన ప్రాగేవ ప్రియాప్రాణధారణోపాయం చికీర్షుస్సన్నిత్యర్థః జీవనస్య-ఉదకస్య, మూతః పుటబంధో వస్త్రబిం

ధః జీమూతః పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః ॥ని॥ మూతస్స్యాత్పుటబంధేపీతిరు
ద్రః తేన జీమూతేన జలధరేణ ప్రియోక్తేన స్వకుశలమయీం-స్వక్షే
మపరిధానాం, ప్రవృత్తిం-వార్తాం ॥ ని ॥ వార్తాప్రవృత్తిర్వృత్తాంతఇత్య
మరః ॥ హారయిష్యన్-ప్రాపయిష్యన్ ॥ సూ ॥ లృట్ శేషే చేతిచకా
రాత్ క్రియార్థక్రియోపపదాల్లృట్ప్రత్యయః జీవనార్థంకర్మ జీవనప్ర
దేనైవ కారయితవ్యమితి భావః ॥ సూ ॥ హృక్రోరన్యతరస్యామితికర్తృ
సంజ్ఞా వికల్పాత్పక్షేకర్తరితృతీయా ప్రత్యగ్రైరభినవైః కుటజకుసుమైః-
గిరిమల్లికాభిః ॥ ని ॥ కుటజోగిరిమల్లికేతిహలాయుధః ॥ కల్పితార్ఘా
య-కల్పితోనుష్ఠితోర్ఘః పూజావిధిర్యస్మై తస్మై కల్పితార్ఘాయ ॥ ని ॥ మూ
ల్యేపూజావిధావర్ఘఇత్యమరః ॥ తస్మై జీమూతాయ ॥వా॥ క్రియాగ్రహ
ణమపి కర్తవ్యమితి సంప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ ప్రీతిప్రముఖాని -ప్రీ
తిపూర్వకాణి వచనాని యస్మిన్ కర్మణి తత్ప్రీతిప్రముఖవచనంయథాతథా
శోభనమాగతం స్వాగతం స్వాగతవచనం ప్రీతస్సన్ వ్యాజహార కుశలా
గమనంపప్రచ్ఛేత్యర్థః నాథేనత్వత్ర ప్రత్యాసన్నే మనసీతిసాధీయా
నేవపాఠః కల్పితః ప్రత్యాసన్నే ప్రకృతిమాపన్నేసతీత్యర్థః యస్తుతే
నైవ పూర్వపాఠే విరోధః ప్రదర్శితః సోస్మాభిరాషాఢస్యప్రథమదివస ఇ
త్యేతత్పారవిప్లవ (వికల్ప) సమాధానేనైవ సమాధాయి ॥ ౪ ॥

ధూమజ్యోతిస్సలిలమరుతాంసన్నిపాతఃక్వ మేఘస్సం
దేశార్థాః క్వపటుకరణైః ప్రాణిభిః ప్రాపణీయాః ।
ఇత్యౌత్సుక్యాదపరిగణయన్ గుహ్యకస్తం యయాచే
కామార్తాహిప్రకృతికృపణాశ్చేతనాచేతనేషు ॥ ౫ ॥

వ్యా ॥ నను చేతనసాధ్యంకర్మ కథమచేతనేన కారయితుం ప్రవృత్త
ఇత్యాక్షేపం కవిస్సమాధత్తే ॥ ధూమేతి ॥ ధూమశ్చ జ్యోతిశ్చ సలిలంచ
మరుద్వాయుశ్చ తేషాం సన్నిపాతః సంఘాతో మేఘఃక్వ అచేతనత్వా
త్స్వం దేశహరణానర్హ ఇత్యర్థః పటుకరణైస్సమర్థేంద్రియైః ॥ ని ॥ కర

ణాంసాధకతమక్షేత్రిగాల్రెంద్రియమేషప్యపీత్యమరః ॥ ప్రాణిభిశ్చేతనైః ॥ ని ॥ ప్రాణీతుచేతనోజన్మీత్యమరః ॥ ప్రాపణీయాః-ప్రాపయితుంయోగ్యాః, సందిశ్యంతఇతిసందేశాః తపవాధార్థాః క్వ ఇత్యేవం ఔత్సుక్యాత్ ఇష్టాద్యోఽద్యుక్తత్వాత్ ॥ ని ॥ ఇష్టాద్యోఽద్యుక్తఉత్సుకఇత్యమరః అపరిగణయన్-అవిచారయన్, గుహ్యకః-యక్షః, తం మేఘం యయాచె తథాహి కామార్తాః చేతనాశ్చఅచేతనాశ్చ చెతనాచేతనాః లేషువిషయె ప్రకృతికృపణాః-స్వభావదీనాహి, కామాంధానాం-యుక్తాయుక్తవివేకశూన్యత్వాదచేతనయాచ్ఞానవిరుధ్యతఇత్యర్థః అత్ర మేఘసందేశయోః విరూపయోర్ఘటనాద్విరూపఘటనారూపోవిషమాలంకారః తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ విరుద్ధకార్యస్యోత్పత్తిర్యత్రానర్థస్యవాభవేత్ । విరూపఘటనాచాసౌ విషమాలఙ్కృతిస్త్రిధేతి సచాథాంతరన్యాసానుప్రాణితఇతి తత్సమర్థకత్వెనైవ చతుర్థపాదె తస్యోపన్యాసాత్ ॥ ౬ ॥

{ జాతంవంశేభువనవిదితేపుష్కలావర్తకానాంజానా
{ మిత్వాంప్రకృతిపురుషం కామరూపం మఘోనః ।

{ తేనార్థిత్వం త్వయివిధివశాద్దూరబంధుర్గతోహం
{ యాచ్ఞామోఘావరమధిగుణేనాధమేలబ్ధకామా॥౭॥

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి యాచ్ఞాప్రకారమాహ ॥ జాతమితి ॥ హేమేఘత్వాం భువనేషు విదితేప్రసిద్ధే భువనవిదితే ॥ సూ ॥ నిష్ఠేతి భూతార్థక్తప్రత్యయః ॥ సూ ॥ మతిబుద్ధీత్యాదినా వర్తమానార్థేత్వే ॥సూ॥ క్తస్యచ వర్తమానఇతి భువనశబ్దస్య షష్ఠ్యంతతా నియమాత్ సమాసానస్యాత్ క్తెనచ పూజాయామితినిషెధాత్ పుష్కలావర్తకాశ్చ కెచిన్మేఘానాం కూటస్థాః తేషాం వంశె కులే జాతం మహాకులప్రసూతమిత్యర్థః కామరూపం-ఇచ్ఛాధీనవిగ్రహం, దుర్గాదిసంచారక్షమమిత్యర్థః మఘోనః-ఇంద్రస్య, ప్రకృతిపురుషం-ప్రధానపురుషం, జానామి తేన తవ ప్రభుత్వాభిజాత్యాదిగుణయోగిత్వేనహేతునా విధివశాద్దైవాయత్త

త్వాత్ ॥ సి ॥ విధిర్విధానే దైవేపీత్యమరః ॥ ని ॥ వశఆయత్తతాయాం చ వశమిచ్ఛాప్రభుత్వయోరితివిశ్వః ॥ దూరే బంధుర్యస్యసః దూరబంధుః వియుక్తభార్యోహం త్వయ్యర్థిత్వంగతః ననుయాచకస్య యాచ్యగుణోత్కర్షః కుతోపయుజ్యతఇత్యాశఙ్క్య దైవాద్యాచ్ఞాభంగేపి లాఘవదోషాభావఏవ ఉపయోగఇత్యాహ ॥ యాచ్ఞేతి ॥ తథాహి అధిగుణే-అధికగుణే, పుంసివిషయే యాచ్ఞామోఘావిఫలాపి వరం ఈషత్ప్రియం దాతుర్గుణాఢ్యత్వాత్ ప్రియత్వం యాచ్ఞావైఫల్యాదీషత్ప్రియత్వమితిభావః అధమే నిర్గుణే యాచ్ఞాతు లబ్ధకామాపి నవరం ఈషత్ప్రియమపి నభవతీత్యర్థః ॥ ని ॥ దైవాద్వృతే వరశ్శ్రేష్ఠే త్రిషుక్లీబంమనాక్ప్రియఇత్యమరః ॥ అర్థాంతరన్యాసానుప్రాణితః ప్రేయోలంకారః ॥ తదుక్తం దండినా ॥ శ్లో ॥ ప్రేయఃప్రియతరాఖ్యానమితి ఏతచ్చాద్యపాదత్రయే చతుర్థపాదస్థేనార్థాంతరన్యాసేనోపజీవితమితి సువ్యక్తమేవ ॥ ... . ॥ ౬ ॥

సంతప్తానాం త్వమసిశరణం తత్పయోదప్రియాయా
స్సందేశం మే హర ధనపతిక్రోధవిశ్లేషితస్య ।
గంతవ్యాతే వసతిరలకానామ యక్షేశ్వరాణాం
బాహ్యోద్యానస్థితహరశిరశ్చంద్రికాధౌతహర్మ్యా ॥

వ్యా ॥ సంతప్తానామితి ॥ హేపయోద జలద త్వం సంతప్తానామాతపేన ప్రవాసవిరహేణచ సంజ్వరితానాం సంతాపితానాం ॥ ని ॥ సంతాపస్సంజ్వరస్సమావిత్యమరః ॥ శరణం ఆతపఖిన్నానాం పయోదానేన ప్రో[illegible] హనేనచ రక్షితాసి ॥ ని ॥ శరణంగృహరక్షిత్రోరి[illegible]

వ్యావర్తకంతత్రాహ ॥ గంతవ్యేతి ॥ బహిర్భవంబాహ్యం ॥ వా ॥బహి ర్దేవపంచజనేభ్యశ్చేతివక్తవ్యమితి ష్యప్రత్యయః బాహ్యోద్యానే స్థిత స్య హరస్యశిరసి యా చంద్రికా తయా ధౌతానినిర్మలాని హర్మ్యాణి ధ నికభవనాని యస్యాంసా తథోక్తా ॥ ని ॥ హర్మ్యాదిధనినాంవాసఇత్య మరః ॥ అనేన వ్యావర్తకముక్తం అలకానామ అలకేతిప్రసిద్ధా యక్షే శ్వరాణాం వసతిః స్థానం తే తవ గంతవ్యా త్వయా గంతవ్యేత్యర్థః॥ సూ ॥ కృత్యానాంకర్తరివేతిషష్ఠీ ॥ ....॥ ౭ ॥

త్వామారూఢం పవనపదవీముద్గృహీతాలకాంతాః
ప్రేక్షిష్యంతేపథికవనితాఃప్రత్యయాదాశ్వసంత్యః
కస్సన్నద్ధేవిరహవిధురాం త్వయ్యుపేక్షేతజాయాం
నస్యాదన్యోప్యహమివజనోయఃపరాధీనవృత్తిః॥౮॥

వ్యా ॥ మదర్థం ప్రవృత్తస్య తవ పథికాంగనాసమాశ్వాసనమాను షంగికం ఫలమిత్యాహ ॥ త్వామితి॥ పవనపదవీమాకాశం ఆరూఢంత్వాం పంథానం గచ్ఛంతీతిపథికాః ॥ సూ ॥ పథఃష్కన్నితిష్కన్ప్రత్యయః తేషాం వనితాః ప్రోషితభర్తృకాః ప్రత్యయాత్ ప్రియాగమనవిశ్వాసాత్ ॥ని॥ ప్రత్యయోధీనశపథజ్ఞానవిశ్వాసహేతుష్విత్యమరః ॥ ఆశ్వసంత్యః (ప్రణ యవత్యః ॥పా॥ఆశ్వసత్యః ప్రీణంత్యః) శ్వసిధాతోశ్శత్రంతాదుగితశ్చేతి ఙీప్ తథా ఉద్గృహీతాలకాంతాః దృష్టిప్రసారార్థమున్నమయ్యధృతా లకాగ్రాస్సత్యః ప్రేక్షిష్యంతే అత్యుత్కంఠతయా ద్రక్ష్యంతీత్యర్థః ॥ మదాగమనేన పథికాః కథమాగమిష్యంతీత్యత్రాహ॥ త్వయీతి ॥త్వ యి సన్నద్ధే వ్యాపృతేసతి విరహేణ విధురాం వివశాం జాయాం కః ఉ పేక్షేత నకోపీత్యర్థః అన్యోపి మద్వ్యతిరిక్తోపి యోజనః అహమివప రాధీనవృత్తిః పరాయత్తజీవికోనస్యాత్ స్వతంత్రస్తునకోప్యుపేక్షతఇతి భావః॥అర్థాంతరన్యాసాలంకారః తదుక్తం॥శ్లో॥కార్యకారణసామాన్యవిశే షాణాంపరస్పరం। సమర్థనం యత్ర సోర్థాంతరన్యాసఉదాహృతఇతి॥

మందంమందంనుదతిపవనశ్చానుకూలోయథాత్వాం
వామశ్చాయం నదతి మధురం చాతకస్తేసగంధః ।
గర్భాధానక్షణపరిచయాన్నూనమాబద్ధమాలాస్సే
విష్యంతేనయనసుభగం ఖేభవంతం బలాకాః ॥ ౯ ॥

వ్యా ॥ నిమిత్తాన్యపి తేశుభాని దృశ్యంతఇత్యాహ ॥ మందంమంద మితి ॥ అనుకూలః పవనో వాయుశ్చ త్వాం మందంమందం అతిమంద మిత్యర్థః అత్ర కథంచిద్వీప్సాయామేవ ద్విరుక్తిర్నిర్వాహ్యా ॥ సూ ॥ ప్రకారే గుణవచనస్యేత్యేతదాశ్రయణేతు కర్మధారయవద్భావేన సుబ్లుకి మందమందమితి స్యాత్తదేవాహవామనః మందమందమిత్యత్ర ప్రకారార్థే ద్విర్భావః యథా సదృశం భావిఫలానురూపమిత్యర్థః ॥ని॥ యథాసాదృశ్యయోగ్యత్వవీప్సాపదార్థానతిక్రమఇతియాదవః ॥ నుదతి ప్రేరయతి అయం సగంధః సగర్వః సంబంధీతికేచిత్ ॥ ని ॥ గంధోగంధక ఆమోదేలేశేసంబంధగర్వయోరిత్యుభయత్రాపివిశ్వః తేతవ వామో వామభాగస్థః ॥ ని ॥ వామస్తువక్రేరమ్యేస్యాత్సవ్యేవామస్థితేపిచేతి శబ్దార్ణవే ॥ చాతకః పక్షివిశేషశ్చ మధురం శ్రావ్యం నదతి వ్యాహరతి ఇదం నిమిత్తద్వయంవర్తతే వర్తిష్యతేచావరంనిమిత్తమిత్యాహ ॥ గర్భేతి ॥ గర్భః కుక్షిస్థజంతుః ॥ ని ॥ గర్భోఽపవరకేఽన్నేగర్భే సులేపనసకంటకే కుక్షౌకుక్షిస్థజంతౌచేతియాదవః ॥ తస్యాధానముత్పాదనం తదేవక్షణఉత్సవః సుఖహేతుత్వాదితిభావః ॥ ని ॥ నిర్వ్యాపారస్థితౌకాలవిశేషోత్సవయోఃక్షణఇత్యమరః ॥ తస్మిన్పరిచయాదభ్యాసాద్ధేతోః ఖేవ్యోమ్ని ఆబద్ధమాలాఃగర్భాధానసుఖార్థం త్వత్సమీపే బద్ధపఙ్క్తయఇత్యర్థఃఉక్తంచ కర్ణోదయే ॥ శ్లో ॥ గర్భంబలాకాదధతేభ్రయోగాన్నాకేనిబద్ధావళయస్సమంతాదితి బలాకాః బలాకాఙ్గనాః నయనసుభగం దృష్టిప్రియంభవంతం నూనం సత్యం సేవిష్యంతే అనుకూలవాతచాతకరుతబలాకాదర్శనానాం శుభసూచకత్వం శకునార్ణవేద్రష్టవ్యం తత్తు గ్రంథవిస్తరభయాన్నలిఖితమ్ ॥

{తాంచావశ్యందివసగణనాతత్పరామేకపత్నీమవ్యా}
{పన్నామవిహతగతిర్ద్రక్ష్యసి భ్రాతృజాయామ్ ।}

{ఆశాబన్ధఃకుసుమసదృశంప్రాయశోహ్యఙ్గనానాం}
{సద్యఃపాతిప్రణయిహృదయంవిప్రయోగేరుణద్ధి॥౧౦}

వ్యా ॥ నచ తస్యాః నాశాద్వ్రతస్ఖలనాద్వా నిష్ఫలస్తే ప్రయాసఇత్యాహ ॥ తాంచేతి ॥హే మేఘ దివసానామవశిష్టదినానాం గణనాయాం సంఖ్యానే తత్పరామాసక్తాం ॥ ని ॥ తత్పరే ప్రసితాసక్తావిత్యమరః ॥అతఏవ అవ్యాపన్నామమృతాంఆశాప్రావసానే మదాగమనప్రత్యాశయాజీవంతీమిత్యర్థః ఏకఃపతిర్యస్యాస్తామేకపత్నీం పతివ్రతామిత్యర్థః॥సూ ॥ నిత్యంసపత్న్యాదిష్వితిఙీప్నకారశ్చ భ్రాతుర్మే జాయాం భ్రాతృజాయాం మాతృవన్నిశ్శఙ్కం దర్శనీయామిత్యాశయః తాం మత్ప్రియాంఅవిహతగతిః సఫలగమనస్సన్ అవశ్యంద్రక్ష్యసి ఆలోకయిష్యస్యేవ తథాహి ఆశా అతితృష్ణా ॥ ని ॥ ఆశాదిగతితృష్ణయోరితివిశ్వః ॥ బధ్యతేఅనేనేతిబంధః బంధనం వృంతమితియావత్ సైవ బంధః ఆశాబంధః కర్త్రా ప్రణయి ప్రేమయుక్తం అతఏవ కుసుమసదృశం కుసుమసుకుమారమిత్యర్థః అతఏవ విప్రయోగే వియోగే సద్యఃపాతి సద్యోభ్రంశనశీలమంగనానాంహృదయం జీవితం॥ని॥హృదయంజీవితేచిత్తే వక్షస్యపిచ మాతరీతి శబ్దార్ణవే॥ ప్రాయశః ప్రాయేణరుణద్ధి ప్రతిబధ్నాతీత్యర్థాంతరన్యాసః॥

{కర్తుంయచ్చప్రభవతి మహీముచ్ఛిలీంధ్రామవన్ధ్యాం}
{తచ్ఛ్రుత్వాతేశ్రవణసుభగంగర్జితంమానసోత్కాః}

{ఆకైలాసాద్బిసకిసలయచ్ఛేదపాథేయవంత స్సమ్ప}
{త్స్యంతేనభసిభవతోరాజహంసాస్సహాయాః ॥౧౧॥}

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి తే సహాయసమ్పత్తిశ్చాస్తీత్యాహ ॥ కర్తుమితి ॥ యద్గర్జితం కర్తృ మహీముచ్ఛిలీంధ్రాముద్భూతకందలీం ॥ ని ॥ కందళ్యాంచశిలీంధ్రస్స్యాదితిశబ్దార్ణవే॥ అతఏవావంధ్యాం సఫలాంచకర్తుం

ప్రభవతి శక్నోతి శిలీంధ్రాణాంభావిసస్యసంపత్తిసూచకత్వాదితిభావః తే
దుక్తంనిమిత్తనిదానే ॥ శ్లో ॥ కాలాబ్దయోగాదుదితాశ్శిలీంధ్రాస్సమ్ప
న్నసస్యాంకథయంతిధాత్రీమితి తత్ శ్రవణసుభగం శ్రోత్రసుఖం లో
కస్యేతిశేషః తే తవ గర్జితంశ్రుత్వా మానసోత్కాః మానసే సరస్యున్మ
నసః ఉత్సుకాఇతియావత్ ॥సూ॥ ఉత్కఉన్మనాఇతి నిపాతనాత్సాధుః॥
కాలాంతరే మానసస్య హిమదుష్టత్వాత్ హిమస్యచ హంసానాం రోగ
హేతుత్వాత్ అన్యత్రగతాః హంసాః పునర్వర్షాసు మానసమేవ గ
చ్ఛంతీతిప్రసిద్ధిః బిసకిసలయానాం మృణాళాగ్రాణాం ఛేదైః శకలైఃఖం
డైః పాథేయవంతః పథిసాధుపాథేయం పథిభావ్యం (భోజ్యం) సూ ॥ ప
థ్యతిథివసతిస్వపతేర్ఢఞ్ ఇతిఢఞ్ప్రత్యయః తద్వన్తః కబళవన్తఇత్యర్థః రా
జహంసాః హంసవిశేషాః ॥ ని ॥ రాజహంసాస్తుతేచఞ్చుచరణైర్లోహి
తైస్సితాఇత్యమరః ॥ నభసి వ్యోమ్ని భవతస్తవ ఆకైలాసాత్ కైలాస
పర్యంతం పదద్వయంచైతత్ సహాయాః సయాత్రాః॥ ని ॥ సహాయస్తు
సయాత్రస్స్యాదితిశబ్దార్ణవే ॥ సమ్పత్స్యంతే భవిష్యంతి ॥ ౧౧ ॥ *

{ఆపృచ్ఛస్వప్రియసఖమముంతుంగమాలింగ్య శైలం
వంద్యైఃపుంసాంరఘుపతిపదైరంకితం మేఖలాసు ।}

{కాలేకాలే భవతి భవతోయస్యసంయోగమేత్య స్నే
హవ్యక్తిశ్చిరవిరహజంముంచతోబాష్పముష్ణం॥౧౨}

వ్యా ॥ ఆపృచ్ఛస్వేతి ॥ ప్రియంసఖాయంప్రియసఖం ॥ సూ ॥ రా
జాహస్సఖిభ్యష్టజితిటచ్ తుంగమున్నతం పుంసాంవంద్యైఃరఘుపతిపదైః
శ్రీరామపాదన్యాసైః మేఖలాసు కటకేషు ॥ ని ॥ అథమేఖలా । శ్రో
ణిస్థానేద్రికటకే కటిబంధేభబంధయోరితియాదవః ॥ అంకితం చిహ్నితం
ఇత్థం ప్రియసఖత్వాన్మహత్వాత్పవిత్రత్వాచ్చ సమ్భావనార్హమముంశై
లం చిత్రకూటాద్రిమాలింగ్య ఆపృచ్ఛస్వ సాధయామీత్యామంత్రణేనస
భాజయ ॥ ని ॥ ఆమంత్రణసభాజనే ఆపృచ్ఛనమిత్యమరః ॥ వ్యా ॥ ఆ

జీనువృచ్ఛోచ్ఛ్రయరుపసంఖ్యానమిత్యాత్మనేపదమ్ ॥ సఖిత్వం నిర్వాహయతి కాలేకాలే ప్రతిప్రావృట్కాలం సుహృత్సమాగమనకాలశ్చ గమ్యతే వీప్సాయాంద్విరుక్తిః భవతా సంయోగం సమ్పర్కం ఏత్య ప్రాప్య చిరవిరహజముష్ణం బాష్పం ఊష్మాణం నేత్రజలంచ ॥ ని ॥ బాష్పం నేత్రజలోష్మణోరితివిశ్వః ॥ ముంచతో యస్యశైలస్య స్నేహవ్యక్తిః ప్రేమావిర్భావో భవతి స్నిగ్ధానాంహి చిరసఙ్గతానాంబాష్పపాతో భవతీతిభావః॥

మార్గంతావచ్ఛృణుకథయతస్త్వత్ప్రయాణానురూపం
సందేశంమే తదనుజలదశ్రోష్యసి శ్రోత్రపేయమ్
ఖిన్నఃఖిన్నశ్శిఖరిషు పదంన్యస్య గంతాసి యత్ర క్షీణః
క్షీణఃపరిలఘుపయస్స్రోతసాం చోపయుజ్య ॥ ౧౩

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి తస్యమార్గంకథయతి ॥ మార్గమితి ॥ హేజలద తావదిదానీం కథయతో మత్తఇతి శేషః త్వత్ప్రయాణస్యానురూపమనుకూలం మార్గమధ్వానం ॥ ని ॥ మార్గోమృగమదేమాసే సౌమ్యర్క్షేన్వేషణేధ్వనీతియాదవః ॥ శృణు తదను మార్గశ్రవణానంతరం శ్రోత్రాభ్యాం పేయం పానార్హం అతితృష్ణయా శ్రోతవ్యమిత్యర్థః పేయగ్రహణాత్సందేశస్యామృతసామ్యంగమ్యతే మేమమసందేశంవాచికం ॥ ని ॥సందేశవాగ్వాచికంస్యాదిత్యమరః ॥ శ్రోష్యసియత్ర మార్గే ఖిన్నః ఖిన్నః అభీక్ష్ణం క్షీణబలస్సన్ ॥ సూ ॥ నిత్యవీప్సయోరితినిత్యార్థే ద్విర్భావః శిఖరిషు పర్వతేషు పదంన్యస్య నిక్షిప్య పునర్బలలాభార్థం క్వచిద్విశ్రమ్యేత్యర్థః క్షీణఃక్షీణః అభీక్ష్ణంకృశాంగస్సన్ అత్రాపి కృదంతత్వాత్పూర్వవద్ద్విరుక్తిః స్రోతసాం పరిలఘుగురుత్వదోషరహితం ఉపలాస్ఫాలనఖేదితత్వాత్పథ్యమిత్యర్థః యథాహవాగ్భటః ॥ శ్లో ॥ ఉపలాస్ఫాలనాక్షేపవిచ్ఛేదైః ఖేదితోదకాః । హిమవన్మలయోద్భూతాః పథ్యాస్తేనద్యోభవంత్యమూరితి పయఃపానీయముపయుజ్య శరీరపోషణార్థమభ్యవహృత్యచ గంతాసి గమిష్యసి గమేర్లుట్ ॥...... .... ॥ ౧౩ ॥

{అద్రేశ్శృఙ్గంహరతిపవనఃకింస్విదిత్యున్ముఖీభిర్దృ
ష్టోత్సాహశ్చకితచకితం ముగ్ధసిద్ధాఙ్గనాభిః ।}

{స్థానాదస్మాత్సరసనిచుళాదుత్పతోదఙ్ముఖఃఖం ది
ఙ్నాగానాంపథిపరిహరన్ స్థూలహస్తావలేపాన్॥}

వ్యా ॥ అద్రేరితి ॥ పవనోవాయుః అద్రేశ్చిత్రకూటస్య శృఙ్గంహ రతి క్విංస్విత్ కింస్విచ్ఛబ్దోవితర్కార్థేచాదిషుపఠ్యతే ఇతి శఙ్కయా ఉన్ముఖీభిరున్నతముఖీభిః ॥ సూ ॥ స్వాఙ్గాచ్చోపసర్జనాదసంయోగో పధాదితి జీష్ ముగ్ధాభిర్మూఢాభిః ॥ని॥ ముగ్ధస్సున్దరమూఢయోరిత్యమ రః ॥ సిద్ధానాం దేవయోనివిశేషాణాం అఙ్గనాభిః చకితచకితం చకిత ప్రకారం యథాభవతితథాప్రకారే గుణవచనస్యేతిద్విర్భావః దృష్టోత్సా హః దృష్టసంరమ్భస్సన్ సరసాః ఆర్ద్రాః నిచుళాః స్థలవేతసాః య స్మిన్ తస్మాత్ ॥ ని ॥ వానీరేకవిభేదేస్యాన్నిచుళస్స్థలవేతస ఇతి శబ్దార్ణ వే ॥ అస్మాత్ స్థానాదాశ్రమాత్పథి నభోమార్గే దిఙ్నాగానాం దిగ్గజా నాం స్థూలా యే హస్తాః కరాః తేషామవలేపానాక్షేపాన్ పరిహరన్॥ ని ॥ హస్తోనక్షత్రభేదేస్యాత్కరేభకరయోరపీతివిశ్వః ॥ ఉదఙ్ముఖస్సన్ అలకాయా ఉదీచ్యత్వాదిత్యాశయః ఖమాకాశం ప్రత్యుత్పత ఉద్గచ్ఛ అ త్రేదమర్థాన్తరంధ్వనయతి సరసోరసికః నిచుళోనామకవిః కాళిదాస సహాధ్యాయీ పరాపాదితానాం కాళిదాసప్రబన్ధదూషణానాం పరిహ ర్తాయస్మిన్ స్థానే తస్మాత్ స్థానాత్ ఉదఙ్ముఖోనిర్దోషత్వాదున్నతముఖ స్సన్ పథి దిఙ్నాగాచార్యస్య కాళిదాసప్రతిపక్షస్య హస్తావలేపాన్ హస్తవిన్యాసపూర్వకాణి దూషణాని పరిహరన్ ॥ ని ॥ అవలేపస్తు గ ర్వేస్యాల్లేపనేదూషణేపి చేతివిశ్వః ॥ అద్రేరద్రికల్పస్య దిఙ్నాగాచార్య స్య శృఙ్గం ప్రాధాన్యం॥ ని ॥ శృఙ్గంప్రాధాన్యసాన్వోశ్చేత్యమరః హరతీతిహేతునా ముగ్ధైస్సున్దరైః సిద్ధైః సారస్వతసిద్ధైర్మహాకవిభిరఙ్గ నాభిశ్చ స్త్రీభిశ్చ దృష్టోత్సాహస్సన్ ఖముత్పత ఉచ్చైర్భవేతి సమ్ప్ర

బంధమాత్మానంవా ప్రతికవెరుత్క్రిరిలి ॥ శ్లో ॥ సంసర్గజా దోషగుణాభ వంతీత్యేతన్మృషా యేనజలాశ్రయెపి । స్థిత్వానుకూలంనిచుళశ్చలంతమా త్మానమారక్షతిసింధువెగాదిత్యేతచ్ఛ్లోకనిర్మాణాత్తస్య కవెర్నిచుళసంజ్ఞేత్యాహుః ॥ ॥౧౪॥

{రత్నచ్ఛాయా వ్యతికరఇవ ప్రేక్ష్యమేతత్పురస్తా
ద్వల్మీకాగ్రాత్ప్రభవతి ధనుఃఖండమాఖండలస్య ।}

{యేనశ్యామం వపురతితరాం కాంతిమాపత్స్యతె తె
బర్హేణేవస్ఫురితరుచినాగోపవేషస్యవిష్ణోః ॥ ౧౫ ॥}

వ్యా ॥రత్నేతి ॥ రత్నచ్ఛాయానాం పద్మరాగాదిమణిప్రభాణాంవ్యతికరో మిశ్రణమివ ప్రేక్ష్యందర్శనీయం ఆఖండలస్యేంద్రస్యఏతద్ధనుఃఖండం ఏతదితి హస్తనిర్దేశొవివక్షితః పురస్తాదగ్రే వల్మీకాగ్రాత్ వామలూరువివరాత్ ॥ ని ॥ వామలూరుశ్చనాకుశ్చ వల్మీకంపున్నపుంసకమిత్యమరః ॥ ప్రభవత్యావిర్భవతి యేన ధనుఃఖండే నతెతవ శ్యామంవపుఃస్ఫురితరుచినా ఉజ్జ్వలకాంతినా బర్హేణ పింఛేన ॥ ని ॥ పింఛబర్హేనపుంసకె ఇత్యమరః ॥ గోపవెషస్య విష్ణోః గోపాలకృష్ణస్య శ్యామం వపురివ అతితరాం కాంతిమాపత్స్యతె ప్రాప్స్యతి ॥ . * .. ॥ ౧౫ ॥

{త్వయ్యాయత్తం కృషిఫలమితిభ్రూవికారానభిజ్ఞైః
ప్రీతిస్నిగ్ధైర్జనపదవధూలోచనైః పీయమానః ।}

{సద్యస్సీరోత్కషణసురభి క్షేత్రమారుహ్య మాలం
కించిత్పశ్చాద్వ్రజలఘుగతిర్భూయఏవోత్తరేణ॥౧౬}

వ్యా ॥ త్వయీతి ॥ కృషెర్హలకర్మణః ఫలంసస్యం త్వయి అధికరణవివక్షాయాంసప్తమీ ఆయత్తం అధీనం ॥ ని ॥ అధీనోనిఘ్నఆయత్తఇత్యమరః ॥ ఇతిహేతోః ప్రీత్యా స్నిగ్ధైః అకృత్రిమప్రేమార్ద్రైరిత్యర్థః॥ భ్రూవికారాణాం భ్రూవిలాసానాం అనభిజ్ఞైః పామరత్వాదితి శేషః జనపదవధూనాం పల్లీవధూనాం లోచనైః పీయమానస్సన్ అతితృష్ణయా

నిరీక్ష్యమాణస్సన్నిత్యర్థః మాలం మాలాఖ్యం క్షేత్రం శైలప్రాయము
న్నతస్థలం ॥ ని ॥ మాలమున్నతభూతలమిత్యుత్పలమాలాయాం ॥ సద్య
స్తత్కాలమేవ సీరైర్హలైరుత్కషణేన సురభిఘ్రాణతర్పణంయథాతథాఆ
రుహ్య తత్రాభివృష్యేత్యర్థః ॥ ని ॥ సురభిర్ఘ్రాణతర్పణఇత్యమరః ॥ కిం
చిత్పశ్చాద్వ్రజ గచ్ఛ లఘుగతిః తత్ర నిర్వృష్టత్వాత్ క్షిప్రగమన
స్సన్ ॥ ని ॥ లఘుక్షిప్రమరంద్రుతమిత్యమరః ॥ భూయః పునరప్యుత్తరే
ణైవ ఉత్తరమార్గేణైవ వ్రజ గచ్ఛ తృతీయావిధానే ॥ వా ॥ ప్రకృత్యా
దిభ్యఉపసంఖ్యానమితి తృతీయా యథా కశ్చిద్బహువల్లభః కుత్రచిత్
క్షేత్రే కళత్రే గూఢంవిహృత్య ॥ ని ॥ క్షేత్రంశరీరే కేదారే సిద్ధస్థానక
ళత్రయోరితివిశ్వః ॥ స్వదాక్షిణ్యభంగభయాన్నీచమార్గేణ నిర్గత్య పు
నస్సర్వాధ్యక్షఇవ సంచరతి తద్వదితిధ్వనిః ॥ .. .. ॥ ౧౬ ॥

త్వామాసారప్రశమితవనో(దవో)పప్లవంసాధుమూర్ధ్నా
వక్ష్యత్యధ్వశ్రమపరిగతం సానుమానామ్రకూటః । న
క్షుద్రోఽపి ప్రథమసుకృతాపేక్షయా సంశ్రయాయ ప్రా
ప్తే మిత్రే భవతి విముఖఃకింపునర్యస్తథోచ్చైః ॥ ౧౭ ॥

వ్యా ॥ త్వామితి ॥ ఆమ్రాః చూతాః కూటేషు శిఖరేషు యస్యసః ఆ
మ్రకూటోనామ సానుమాన్పర్వతః ॥ ని ॥ ఆమ్రశ్చూతోరసాలోఽసౌ ॥
కూటోఽస్త్రీశిఖరంశృంగమితిచామరః ॥ ఆసారో ధారావృష్టిః ॥ ని॥ ధా
రాసంపాతఆసారఇత్యమరః ॥ తేన ప్రశమితో వనానాముపప్లవో దవా
గ్నిర్యేనతంకృతోపకారమిత్యర్థః అధ్వశ్రమేణపరిగతంవ్యాప్తంత్వాం
సాధు సమ్యక్ మూర్ధ్నా వక్ష్యతి వోఢా వహత్రేర్లృట్ తథాహి క్షు
ద్రః కృపణోఽపి ॥ ని ॥ క్షుద్రోదరిద్రేకృపణే నృశంసఇతియాదవః॥స
శ్రయాయ సంశ్రయణాయ మిత్రే సుహృది ॥ ని ॥ అథమిత్రంసఖాసు
హృదిత్యమరః ॥ ప్రాప్తే ఆగతేసతి ప్రథమసుకృతాపేక్షయా పూర్వోపక
ారపర్యాలోచనయా విముఖోనభవతి యస్తథాతేనప్రకారేణ ఉచ్చై

ఉన్నతస్స ఆమ్రకూటః కింపునః విముఖో న భవతీతి కిముప క్తవ్యమిత్యర్థః ఏతేన ప్రథమావసథే సౌఖ్యలాభాత్ కార్యసిద్ధిరస్తీతి సూచితం తదుక్తం నిమిత్తనిదానే ॥ శ్లో ॥ ప్రథమావసథే యస్య సౌఖ్యం తస్యాఖిలేధ్వని ।శుభం భవతి యాత్రాయామన్యథా త్వశుభం ధ్రువమితి ॥ . ** ॥ ౧౭ ॥

ఛన్నోపాంతః పరిణతఫలద్యోతిభిః కాననామ్రైః
త్వయ్యారూఢే శిఖరమచలస్స్నిగ్ధవేణీ సవర్ణే ।
నూనం యాస్యత్యమరమిథున ప్రేక్షణీయామవస్థాం
మధ్యే శ్యామ స్తన ఇవ భువశ్శేషవిస్తారపాండుః ॥౧౮॥

వ్యా ॥ ఛన్నేతి ॥ హే మేఘ పరిణతైః పరిపక్వైః ఫలైః ద్యోతంత ఇతి తథోక్తైః ఆషాఢే వనచూతాః ఫలంతి పచ్యంతే చ మేఘవాతేనేత్యాశయః కాననామ్రైర్వనచూతైః ఛన్నోపాంతః ఆవృతపార్శ్వః అచలః ఆమ్రకూటాద్రిః స్నిగ్ధవేణీసవర్ణే మసృణకేశబంధసచ్ఛాయే శ్యామవర్ణే ఇత్యర్థః ॥ ని ॥ వేణీతు కేశబంధే జలస్రుతావితి యాదవః ॥ త్వయి శిఖరం శృంగమారూఢే సతి యస్య చ భావేన భావలక్షణమితి సప్తమీ మధ్యే శ్యామః శేషే మధ్యాదన్యత్ర విస్తారే పరితః పాండుః ॥ ని॥ హరిణః పాండురః పాండురిత్యమరః ॥ భువః స్తన ఇవ అమరమిథునానాం ఖేచరద్వంద్వానాం ప్రేక్షణీయాం దర్శనీయాం అవస్థాం స్థితిం యాస్యతి నూనం మిథునగ్రహణం కామినామేవ స్తనత్వేనోత్ప్రేక్షా సంభవతీతి కృతం యథా రతిపరిశ్రాంతః కశ్చిత్కామీ కామినీకుచకలశే విశ్రాంత్యై స్వపితి తద్వద్భవానపి భువో నాయికాయా స్తన ఇతి ధ్వనిః ॥ . .. . . ॥ ౧౮ ॥

స్థిత్వా తస్మిన్వనచరవధూభుక్తకుంజే ముహూర్తం
తోయోత్సర్గద్రుతతరగతిస్తత్పరం వర్త్మ తీర్ణః ।
రేవాం ద్రక్ష్యస్యుపలవిషమే వింధ్యపాదే విశీర్ణాం
భక్తిచ్ఛేదైరివ విరచితాం భూతిమంగే గజస్య ॥౧౯॥

వ్యా ॥ స్థిత్వేతి ॥ హే మేఘ వనే చరంతీతి వనచరాః ॥ సూ ॥ తత్పు

రుషైకృతి బహుళమితి బహుళగ్రహణాదలుజ్ఞాభవతి తేషాం వధూభిర్భు
క్తాః కుంజాః లతాగృహాయస్మిన్ తస్మిన్ ॥ ని ॥ నికుంజకుంజౌవాక్లీబే ల
తాదిపిహితోదరఇత్యమరః ॥ తత్ర స్థలే నయనవినోదోస్తీత్యర్థః తస్మి
న్నామ్రకూటే ముహూర్తం అల్పకాలం స్థిత్వా నతుచిరం। కార్యవిరోధా
దితిభావః ॥ ని ॥ ముహూర్తమల్పకాలేస్యాద్ఘటికాద్వితయేపిచేతి శబ్దా
ర్ణవే ॥ స్థిత్వా విశ్రమ్య తోయోత్సర్గేణ త్వామాసారేత్యుక్తేన వర్షే
ణ ద్రుతతరగతిః లాఘవాద్ధేతోరతిక్షిప్రగమనస్సన్ తత్పరం తస్మాదా
మ్రకూటాత్ పరమనంతరం వర్త్మ మార్గం తీర్ణః అతిక్రాంతః ఉప
లైః పాషాణైః విషమే నిమ్నోన్నతే వింధ్యస్యాద్రేః పాదే ప్రత్యంత
పర్వతే ॥ ని ॥ పాదాఃప్రత్యంతపర్వతాఇత్యమరః ॥ విశీర్ణాం సమంత
తోవిసృమరాంపతేన కస్యాశ్చిదతికాముకాయాః ప్రియతమచరణపాతోపి
ధ్వన్యతే రేవాం నర్మదాం ॥ ని ॥ రేవాతు నర్మదాసోమోద్భవా మేఖల
కన్యకేత్యమరః ॥ గజస్య అంగేశరీరే భక్తయః రేఖాః రచనాఇతి యావ
త్ ॥ ని ॥ భక్తిర్నిషేవణేభాగే రచనాయామితిశబ్దార్ణవే ॥ తాసాంఛేదైః
భంగిభిః విరచితాంభూతిం శృంగారమివ భసితమివవా ॥ ని ॥ భూతిర్మాత
ఙ్గశృంగారే జాతౌభస్మనిసమ్పదీతివిశ్వప్రకాశః దక్క
హంస్తే నయనకౌతుకలాభఇతిభావః ॥ .... ॥ ౧౯ ॥

{తస్యాస్తిక్తైర్వనగజమదైర్వాసితం వాంతవృష్టిర్జ
మ్బూకుంజప్రతిహతరయంతోయమాదాయగచ్ఛేః। }
{అంతస్సారంఘనతులయితుం నానిలశ్శక్ష్యతి త్వాం
రిక్తస్సర్వోభవతిహిలఘుఃపూర్ణతా గౌరవాయ॥౨౦॥}

వ్యా ॥ తస్యాఇతి ॥ హేమేఘ వాంతవృష్టిరుద్గీర్ణవర్షస్సన్ కృతవ
మనశ్చ వ్యజ్యతే వాంతేత్యత్ర ॥ సూ ॥ ఆదితశ్చేతిచకారాదిట్ప్రతిషే
ధః తిక్తైస్సుగంధిభిః తిక్తరసవద్భిశ్చ ॥ ని ॥ తిక్తోరసేసుగంధౌచేతివిశ్వః
వనగజమదైర్వాసితం సురభితం భావితంచ ॥ శ్లో ॥ హిమవద్వింధ్యమల

యా గజానాంప్రభవా నగా ఇతి విన్ధ్యస్య గజప్రభవత్వాదితి భావః ॥ జమ్బూకుఞ్జైః ప్రతిహతరయం ప్రతిబద్ధవేగం సుఖపేయమిత్యర్థః ఏతేన లఘుత్వం కషాయభావనా చ ధ్వన్యతే । తస్యాః రేవాయాః తోయమాదాయ గచ్ఛేః వ్రజ హే ఘన అన్తస్సారో బలం యస్య తం త్వాం అనిలః ఆకాశవాయుః శారీరశ్చ గమ్యతే తులయితుం చలయితుం న శక్ష్యతి శక్తో న భవిష్యతి తథాహి రిక్తోన్తస్సారశూన్యః సర్వః లఘురగురుర్భవతి ప్రకమ్ప్యో భవతీతి శేషః పూర్ణతా సారవత్తా గౌరవాయ అప్రకమ్ప్యత్వాయ భవతీత్యర్థః అయమత్ర ధ్వనిః ఆదౌ వమనశోధితస్య పుంసః పశ్చాత్ శ్లేష్మశోషణాయ లఘుతిక్తకషాయామ్బుపానాల్లబ్ధబలస్య న వాతప్రకోపస్స్యాదితి యథాహ బాహటః ॥ శ్లో ॥ కషాయాశ్చ హిమాస్తస్య విశుద్ధౌ శ్లేష్మణో హితాః। కిముతిక్తాః కషాయా వా యేనిసర్గాత్కఫాపహాః కృతశుద్ధేః క్రమాత్పీతపేయాదేః పథ్యభోజినః । వాతాదిభిర్న బాధా స్యాదిన్ద్రియైరివ యోగిన ఇతి ॥ . ... ॥ ౨౦ ॥

నీపం దృష్ట్వా హరితకపిశం కేసరైరర్ధరూఢైరావి
ర్భూతప్రథమముకులాః కందళీశ్చానుకచ్ఛమ్ ।
జగ్ధ్వారణ్యేష్వధికసురభిం గన్ధమాఘ్రాయ చోర్వ్యా
స్సారంగాస్తే జలలవముచస్సూచయిష్యంతి మార్గమ్ ॥

వ్యా ॥ నీపమితి ॥ సారంగాః కురంగాః మతంగజా (భృంగా) వా ॥ ని ॥ సారంగశ్చాతకే భృంగే కురంగే చ మతంగజ ఇతి విశ్వః ॥ అర్ధరూఢైః ఏకదేశోద్గతైః కేసరైః కిఞ్జల్కైః హరితం పాలాశవర్ణం కపిశం శ్యామపీతం చ ॥ ని ॥ పాలాశో హరితో హరిత్ । శ్యావస్స్యాత్కపిశ ఇతి చామరః ॥ హరితం చ తత్కపిశం చ హరితకపిశం ॥ సూ ॥ వర్ణో వర్ణేనేతి సమాసః నీపం స్థలకదమ్బకుసుమం ॥ ని ॥ అథ కదమ్బకే । నీపస్స్యాత్పులక(శ్రీ)మాన్ ప్రావృషేణ్యః హలిప్రియ ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ దృష్ట్వా ఖాదిత్వేత్యర్థః తథా కచ్ఛేషు అనూపేషు అనుకచ్ఛం ॥ సూ ॥ అవ్యయం విభక్తి

త్యాదినా విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః ॥ ని ॥ జలప్రాయమనూపంస్యా త్పుంసికచ్ఛస్తథావిధఇత్యమరః ॥ ఆవిర్భూతప్రథమాఃప్రథమోత్పన్నాః ముకుళాః యాసాంతాః కన్దళీః భూకదళీః ॥ ని ॥ ద్రోణపర్ణీస్నిగ్ధకం దా కందళీభూకదళ్యపీతిశబ్దార్ణవే ॥ జగ్ధ్వా భక్షయిత్వాచ ॥ సూ ॥ అ దోజగ్ధిర్ల్యబ్తిత్యదేజగ్ధిరాదేశః అరణ్యేష్వధికసురభిమతిఘ్రాణతర్ప ణందగ్ధారణ్యేష్వపి ప్రతిపాదే ఇదమపి విశేషణమర్థవత్స్యాత్ । కింతు కన్ద ళీశ్చదృష్ట్వేత్యన్వయోద్రష్టవ్యః ఉర్వ్యాః భూమేః గంధమాఘ్రాయచ జలలవముచః ఉదకబిందూన్ వర్షతః తే తవ మార్గం సూచయిష్యం తి అనుమాపయిష్యంతి యత్ర యత్ర వృష్టికార్యం నీపకుసుమాదికం దృ శ్యతే తత్ర తత్ర త్వయావృష్టమితి ద్రష్టృభిరనుమీయతఇత్యర్థః ॥౨౧॥

అంభోబిన్దుగ్రహణచతురాంశ్చాతకాన్వీక్షమాణాః
శ్రేణీభూతాఃపరిగణనయానిర్దిశంతో బలాకాః ।
త్వామాసాద్య స్తనితసమయే మానయిష్యంతి సిద్ధాః
సోత్కంపానిప్రియసహచరీ సంభ్రమాలింగితాని ॥

వ్యా ॥ అమ్బుఇతి ॥ ప్రక్షిప్తమపివ్యాఖ్యాయతే అమ్భోబిందూనాం వర్షోదకబిందూనాంగ్రహణే ॥ శ్లో ॥ సర్వంసహాపతితమంబునచాత కానామితి భూసంస్పృష్టోదకస్య తేషాం రోగహేతుత్వాదంతరాళఏవ తద్బిందుస్వీకారే చతురాంశ్చాతకాన్వీక్షమాణాః కౌతుకాత్పశ్యంతః అ శ్రేణయశ్శ్రేణయస్సమ్పద్యమానాభూతాః శ్రేణీభూతాః బద్ధపఙ్క్తయః ॥ వా ॥ అభూతతద్భావేచ్వి ॥ కుగతిప్రాదయఇతిసమాసః అథవా అశ్రే ణ్యశ్శ్రేణ్యోభూతాః శ్రేణీభూతాః అత్రాపి చ్వ్యంతత్వవివక్షాయాం పూర్వవత్సమాసః । చ్వ్యర్థమాత్రవివక్షాయాంతు ॥ సూ ॥ శ్రేణ్యాద యః కృతాదిభిరితిసమాసః బలాకాః బిసకంఠికాః ॥ ని ॥ బలాకాబిసకంఠి కేత్యమరః ॥ పరిగణనయా ఏకా ద్వే తిస్రశ్చతస్రఇత్యాదిసంఖ్యానేన నిర్దిశంతః హస్తేన దర్శయంతః సిద్ధాః స్తనితసమయే త్వద్గర్జితకాలే

సౌత్కంఠాన్యుత్కంఠాసహితాని ఉత్కంఠాపూర్వకాణి ప్రియసహచరీణాం సంభ్రమేణాలింగితానిఆసాద్య స్వయంగ్రహాశ్లేషసుఖమనుభూయేత్యర్థః త్వాం మానయిష్యంతి బహూకరిష్యంతి త్వన్నిమిత్తత్వాత్సుఖలాభస్యేతిభావః ॥ . . . . . ॥ ౨౨ ॥

ఉత్పశ్యామిద్రుతమపిసఖె మత్ప్రియార్థం యియా
సోఃకాలక్షేపంకకుభసురభౌపర్వతె పర్వతెతె । శు
క్లాపాంగైస్సజలనయనైస్స్వాగతీకృత్య కేకాః ప్ర
త్యుద్యాతఃకథమపిభవాన్గంతుమాశువ్యవస్యేత్

వ్యా ॥ ఉత్పశ్యామీతి ॥ హేసఖే హేమేఘ మత్ప్రియాయాఇదం మత్ప్రియార్థంయథాతథా ద్రుతంక్షిప్రం ॥ ని ॥ లఘుక్షిప్రమరంద్రుతమిత్యమరః ॥ యియాసోః యాతుమిచ్ఛోరపి ॥ వా ॥ యాతెస్సన్నంతాదుప్రత్యయః తె తవ కకుభైః కుటజకుసుమైః సురభౌసుగంధిని ॥ని॥కకుభః కుటజోర్జునఇతిశబ్దార్ణవే ॥ పర్వతెపర్వతే ప్రతిపర్వతం ॥ వ్యా ॥ వీప్సాయాంద్విర్భావః కాలక్షేపం కాలవిళమ్బం ॥ క్షేపోవిళంబే నిందాయ్యామితివిశ్వః ॥ ఉత్పశ్యామి ఉత్ప్రేక్షే విళమ్బహేతుందర్శయన్ ఆశుగమనం ప్రార్థయతే శుక్లేతి సజలాని సానందబాష్పాణి నయనాని యేషాంతైః శుక్లాపాంగైర్మయూరైః ॥ ని ॥ మయూరోబర్హిణోబర్హీ శుక్లాపాంగశ్శిఖావళఇతియాదవః ॥ కేకాః స్వవాణీః ॥ ని ॥ కేకావాణీమయూరస్యేత్యమరః ॥ స్వాగతీకృత్య స్వాగతవచనీకృత్య ప్రత్యుద్యాతః ప్రత్యుద్గతః కృతాతిథ్యఇత్యర్థః భవాన్ కథమపి యథాకథంచిత్ ఆశు గంతుంవ్యవస్యేత్ ఉద్యుంజీత ప్రార్థనేలిఙ్ ॥ సూ ॥ శేషె ప్రథమఇతి ప్రథమపురుషః శేషశ్చాయం భవచ్ఛబ్దో యుష్మదస్మచ్ఛబ్దవ్యతిరెకాత్ స్వాగతీకృత్య కేకాఇత్యత్ర కేకాస్వారోప్యమాణస్య స్వాగతవచనత్వస్య ప్రకృత ప్రత్యుద్గమనోపయోగిత్వాత్పరిణామాలఙ్కారః । తదుక్తం అలఙ్కారసర్వస్వే ॥ ఆరోప్యమాణస్యప్రకృతోపయోగిత్వే ప

ణామణితి ॥ ॥ ౨౩ ॥

పాండుచ్ఛాయోపవనవృతయః కేతకైస్సూచిభిన్నైః
ర్నీడారమ్భైర్గృహబలిభుజామాకులగ్రామచైత్యాః ।
త్వయ్యాసన్నే పరిణతఫలశ్యామజంబూవనాంతాః స
మ్పత్స్యంతే కతిపయదినస్థాయిహంసా దశార్ణాః ॥ ౨౪

వ్యా ॥ పాండ్వితి ॥ హేమేఘ త్వయి ఆసన్నే సన్నికృష్టే సతి దశా ర్ణానామజనపదాః సూచిభిన్నైః సూచిషు ముకుళాగ్రేషు భిన్నైః వికసితైః ॥ ని ॥ కేతకీముకుళాగ్రేపి సూచిస్స్యాదితిశబ్దార్ణవే ॥ కైత కైః కేతకీకుసుమైః గ్రీష్మకాలావసానే కేతక్యః కుసుమితాభవంతీత్యాశ యః తాశ్చ తత్ర బహుళాస్సంతీతిప్రసిద్ధిః పాండుచ్ఛాయాః పాండువ ర్ణాః ఉపవనానాం వృతయః కంటకశాఖావరణాని యేషుతే తథోక్తాః ॥ ని ॥ ప్రాచీనంప్రాంతతోవృతిరిత్యమరః ॥ తథా గృహబలిభుజాం కాకాదిగ్రామ్యపక్షిణాం నీడారమ్భైః కులాయనిర్మాణైః ॥ ని ॥ కులా యోనీడమస్త్రియామిత్యమరః ॥ చిత్యాయాఇమానిచైత్యాని రథ్యావృ క్షాః ॥ ని ॥ చైత్యమాయతనేబుద్ధ బిమ్బే (వంద్యే) చోద్యానపాదపఇ తివిశ్వః ॥ ఆకులాని సంకులాని గ్రామేషు చైత్యానియేషుతేతథోక్తాః త థా పరిణతైః పరిపక్వైః ఫలైః శ్యామాని జమ్బూవనాని తైరంతాః ర మ్యాః ॥ ని ॥ మృతావవసితేరమ్యే సమాప్తావంతఇష్యతఇతిశబ్దార్ణవే॥ తథా కతిపయేష్వేవదినేషు దివసేషు స్థాయినో హంసా యేషుతే తథో క్తాః ఏవంవిధాః సమ్పత్స్యంతేభవిష్యంతి ॥ సూ ॥ పాటాయువతిస్తోక కతిపయేత్యాదినా కతిపయపదస్యోత్తరత్వప్రాప్తావపి దినశబ్దస్యోత్తరత్వం అస్యశాస్త్రస్య ప్రాయికత్వాత్ ॥ ॥ ౨౪ ॥

తేషాం దిక్షుప్రథితవిదిశాలక్షణాం రాజధానీం గ
త్వా సద్యః ఫలమవికలం కాముకత్వస్య లబ్ధా ।
తీరోపాంతస్తనితసుభగంపాస్యసి స్వాదుయత్తత్స
భ్రూభంగంముఖమివపయో వేత్రవత్యాశ్చలోర్మి ॥

వ్యా ॥ తేషామితి ॥ దిక్షుప్రథితం ప్రసిద్ధం విదిశేతిలక్షణం నామధేయంయస్యాస్తాం ॥ ని ॥ లక్షణంనామ్నిచిహ్నేచేతివిశ్వః ॥ తేషాందశార్ణానాంసమ్బంధినీం ధియంతేస్యామితిధానీ ॥ సూ ॥ కరణాధికరణయోశ్చేతిల్యుట్ రాజ్ఞాంధానీరాజధానీ ॥వా॥ కృద్యోగాచషష్ఠీసమస్యతఇతి వాచ్యమితిసమాసః ॥ తాం ప్రధాననగరీం ॥ ని ॥ ప్రధాననగరీరాజ్ఞాం రాజధానీతికథ్యతఇతిశబ్దార్ణవే ॥ గత్వా ప్రాప్య సద్యః కాముకత్వస్య విలాసితాయాః ॥ ని ॥ విలాసీకాముకఃకామి స్త్రీపరోరతిలమ్పట ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ అవికలం సమగ్రంఫలం ప్రయోజనం లబ్ధా ప్రాప్స్యతే త్వయేతిశేషః కర్మణిలుట్ కుతః యద్యస్మాత్ స్వాదు మధురం చలా ఊర్మయోయస్య తచ్చలోర్మి తరంగితం వేత్రవత్యానామనద్యాః పయః సభ్రూభంగం భ్రుకుటియుక్తందశనపీడయేతిభావః ముఖమివ అధరమివేత్యర్థః తీరోపాంతే తటప్రాంతే యత్ స్తనితం తేనసుభగంయథాతథా స్తనితశబ్దేన మణితమపిధ్వన్యతే ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వముచ్ఛలితకంఠనాసికం హుంకృతం మణితమభ్రఘోషవదితిలక్షణాత్ ॥ పాస్యసి పిబతేర్లృట్ శ్లో॥కామినామధరాస్వాదస్సురతాదతిరిచ్యతఇతిశాస్త్రనియమాదితిభావః

నీచైరాఖ్యం గిరిమధివసేస్తత్ర విశ్రామహేతో
స్త్వత్సమ్పర్కాత్పులకితమివప్రౌఢపుష్పైఃకదంబైః
యఃపణ్యస్త్రీరతిపరిమళోద్గారిభిర్నాగరాణాము
ద్దామానిప్రథయతిశిలావేశ్మభిర్యౌవనాని ॥ ౨౬ ॥

వ్యా ॥ నీచైరితి ॥ హేమేఘ తత్ర విదిశా సమీపే విశ్రామో విశ్రామః ఖేదాపనయః ॥ సూ ॥ భావార్థే ఘఞ్ప్రత్యయః ॥ సఏవహేతుస్తస్యవిశ్రామహేతోః విశ్రామకారణాత్ విశ్రామార్థమిత్యర్థః ॥ సూ ॥ షష్ఠీహేతుప్రయోగఇతి షష్ఠి విశ్రామేత్యత్ర ॥ సూ ॥ నోదాత్తోపదేశస్య మాంతస్యానాచామేరితిపాణినీయే వృద్ధిప్రతిషేధేపి వాశ్రమోపేతి చాంద్రవ్యాకరణ విశ్లేషేనవృద్ధివిధానాద్రూపసిద్ధిః ప్రౌఢపుష్పైః ప్ర

బుద్ధకుసుమైః కదమ్బైః నీపవృక్షైః త్వత్సమ్పర్కాత్ పులకా అస్యసం జాతాః పులకితః ॥ వ్యా ॥ తారకాదిత్వాదితచ్ప్రత్యయః తం పులకితమివ స్థితం నీచైరిత్యాఖ్యానామయస్యతం నీచైరాఖ్యం గిరిం అధివసేః గిరావ సేరిత్యర్థః ॥ సూ ॥ ఉపాన్వధ్యాఙ్వస ఇతి కర్మత్వం యో నీచైర్గిరిః ప ణ్యాః క్రియాః స్త్రియః పణ్యస్త్రియః ॥ ని ॥ వారస్త్రీగణికా వేశ్యా ప ణ్యస్త్రీరూపజీవినీతి శబ్దార్ణవే ॥ తాసాం రతిషు యః పరిమళః గంధవి శేషః ॥ ని ॥ విమర్దోత్థే పరిమళో గంధే జనమనోహరే ఇత్యమరః ॥ త ముద్గిరంతీత్యావిర్భావయంతీతి తథోక్తాని శైలవేశ్మభిః కందరైః నా గరాణాం పౌరాణాం ఉద్దామాన్యుత్కటాని యౌవనాని ప్రథయతి ప్ర కటయతి ఉత్కటయౌవనాః క్వచిదనురక్తాః వారాంగనాః విస్రంభవిహా రకాంక్షిణ్యో వ్యమాత్రాదిభయాన్నిశీథసమయే కంచన వివిక్తదేశమాశ్రిత్య రమంతే తచ్చాత్ర బహుశమస్తీతి ప్రసిద్ధిః అత్రోద్గారశబ్దో గౌణార్థత్వా త్ న జుగుప్సావహః ప్రత్యుత కావ్యస్యాతిశోభాకర ఏవ తదుక్తం దండినా ॥ శ్లో ॥ నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాది గౌణవృత్తివ్యపాశ్రయమ్ । అతిసుందర మన్యత్ర గ్రామ్యకక్ష్యాం విగాహత ఇతి ॥ . ... ॥ ౨౬ ॥

విశ్రాంతస్సన్వ్రజ వననదీతీరజాతాని సించన్ను
ద్యానానాం నవజలకణైర్యూథికా జాలకాని ।
గండస్వేదాపనయనరుజాక్లాంతకర్ణోత్పలానాం
ఛాయాదానాత్క్షణపరిచితః పుష్పలావీముఖానామ్ ॥

వ్యా ॥ విశ్రాంత ఇతి ॥ తత్ర నీచైర్గిరౌ విశ్రాంతో వినీతాధ్వశ్ర మస్సన్ అథ వనే అరణ్యే యాః నద్యః తాసాం తీరేషు జాతాని స్వయంరూ ఢాని అకృత్రిమాణీత్యర్థః వననదీతీరే ॥ సూ ॥ పుమాం స్త్రియేత్యేక శేషో దుర్వారః ఉద్యానానామారామాణాం సంబంధీని యూథికాజాల కాని మాగధీముకుళాని ॥ ని ॥ అథ మాగధీ । గణికాయూథికాంబష్ఠేత్య మరః ॥ ని ॥ కోరకజాలకకలికాకుట్మలముకుళాని తుల్యానీతి హలాయుధః

నవజలకణైః సించన్నార్ద్రీకుర్వన్ అత్ర సించతేరార్ద్రీకరణార్థత్వా ద్ద్రవద్రవ్యస్యకరణత్వం యత్రతుక్షరణమర్థః తత్రద్రవద్రవ్యస్య కర్మ త్వం యథా ॥ శ్లో ॥ రేతస్సిక్త్వాకుమారీషుసుఖైర్నిషించంతమివామృతం త్వచీత్యాది ఏవంకిరత్యాదీనామపి ॥ శ్లో ॥ రజఃకిరతిమారుతః అవాకిరన్వ యోవృద్ధాస్తంలాజైఃపౌరయోషితఇత్యాదిష్వర్థభేదాశ్రయణేన రజో లాజాదీనాంకర్మత్వకరణత్వే వేదితవ్యే తథా గండయోఃకపోలయోఃస్వేద స్యాపనయనేన ప్రమార్జనేనయారుజాపీడా ॥ వ్యా॥ భిదాదిత్వాదఙ్ప్ర త్యయఃతయాక్లాంతానిమ్లానాని కర్ణోత్పలానియేషాం తేషాం పుష్పాణి లునంతీతిపుష్పలావ్యః పుష్పాపచాయికాః స్త్రియః కర్మణ్యణ్ ॥సూ॥ టిడ్ఢాణఇత్యాదినాఙీప్ తాసాంముఖాని లేషాంఛాయాయాః అనాతప స్యదానాత్ కాంతిదానంచత్యన్యతే ॥ ని ॥ ఛాయాత్వనాతపేకాంతౌ ప్రతిబింబార్క భార్యయోరిత్యమరః ॥ కాముకదర్శనాత్కామినీనాం ము ఖవికాసోభవతీతిభావః క్షణపరిచితః క్షణంసంస్పృష్టస్సన్ నతు చిరంకా ర్యవిళంబనాత్ వ్రజ గచ్ఛ ॥ .... ॥ ౨౭ ॥

{వక్రఃపంథా యదపి భవతః ప్రస్థితస్యోత్తరాశాం
సౌధోత్సంగప్రణయవిముఖోమాస్మభూరుజ్జయిన్యాః}

{విద్యుద్దామస్ఫురితచకితైర్యత్ర పౌరాంగనానాం
లోలాపాంగైర్యదినరమసేలోచనైర్వంచితస్స్యాః॥}

వ్యా ॥ వక్రఇతి ॥ ఉత్తరాశాముదీచీందిశంప్రతి ప్రస్థితస్య భవతఃప న్థాః ఉజ్జయినీమార్గః వక్రోయదపి దూరోయద్యపీత్యర్థః వింధ్యాదు త్తరవాహిన్యా నిర్వింధ్యాయాః ప్రాగ్భాగే కియత్యపిదూరే స్థితా ఉజ్జ యినీ ఉత్తరాపథస్తు నిర్వింధ్యాయాఃపశ్చిమఇతి పథోవక్రత్వం తథాప్యు జ్జయిన్యాః విశాలానగరస్య ॥ ని ॥ విశాలోజ్జయినీసమేఇత్యమరశేషః ॥ సౌధానాముత్సంగేషూపరిభాగేషు ప్రణయః పరిచయః ॥ ని ॥ ప్రణయ స్స్యాత్పరిచయే యాచ్ఞాయాంసౌహృదేపి చేతియాదవః ॥ తస్య విముఖః

పరాఙ్ముఖః మాస్మభూః నభవేత్యర్థః ॥ సూ ॥ స్మోత్తరేలఙ్చేతిచకారా
చ్ఛాశీరర్థే లుఙ్ ॥ సూ ॥ నమాఙ్యోగ ఇత్యడాగమప్రతిషేధః యత ఉ
జ్జయిన్యాం విద్యుద్దామ్నాం విద్యుల్లతానాం స్ఫురితేభ్యః స్ఫురణేభ్యశ్చ
కితైః భీతైః లోలాపాంగైశ్చలతకటాక్షైః పౌరాంగనానాం లోచనై
ర్యది న రమసే యది వంచితః ప్రతారితః స్యాః జన్మవైఫల్యం భవేదిత్యర్థః

{ వీచిక్షోభస్తనితవిహగశ్రేణికాంచీగుణాయాస్సం
సర్పంత్యాస్స్ఖలితసుభగం దర్శితావర్తనాభేః । }

{ నిర్వింధ్యాయాః పథిభవరసాభ్యంతరస్సన్నిపత్య స్త్రీ
ణామాద్యం ప్రణయవచనం విభ్రమోహి ప్రియేషు ॥ }

వ్యా ॥ సమ్ప్రత్యుజ్జయినీం గచ్ఛతస్తస్య మధ్యేమార్గం నిర్వింధ్యాస మ్బంధమాహ ॥ వీచీతి ॥ హేసఖే పథి ఉజ్జయినీమార్గే వీచిక్షోభేణ తరఙ్గచలనేన స్తనితానాం ముఖరాణాం ॥ వ్యా ॥ కర్తరి క్తః విహగానాం హంసాదీనాం పఙ్క్తిః శ్రేణిరేవ కాంచీగుణో యస్యాస్తస్యాః స్ఖలితేనోపస్ఖలనేన మదస్ఖలితేన చ సుభగం యథా తథా సంసర్పంత్యాః ప్రవహంత్యాః గచ్ఛంత్యాశ్చ తథా దర్శితా ప్రకటితా ఆవర్తాంభసాం భ్రమ ఏవ నాభిర్యయా తస్యాః ॥ ని ॥ స్యాదావర్తోంభసాం భ్రమ ఇత్యమరః ॥ నిష్క్రాంతా వింధ్యాన్నిర్వింధ్యా నామ నదీ ॥ సూ ॥ నిరాదయః క్రాంతాద్యర్థే పఞ్చమ్యేతి సమాసః ॥ సూ ॥ ద్విగుప్రాప్తాపన్నేత్యాదినా పరవల్లింగతా ప్రతిషేధః ॥ తస్యాః నద్యాః సన్నిపత్య సంగత్య రసో జలమభ్యంతరే యస్య సః అన్యత్ర రసేన శృంగారేణాభ్యంతరో భవ అంతరంగో భవ సర్వదా రసమనుభవేత్యర్థః ॥ ని ॥ శృంగారాదౌ జలే వీర్యే సువర్ణే విషశుక్లయోః । తిక్తాదావమృతే చైవ నిర్యాసే పారదే ధ్వనౌ ॥ ఆస్వాదే బ్రహ్మణి రస ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ ననుతత్ప్రార్థనామంతరేణ కథం తత్రానుభవ ఇత్యత ఆహ ॥ స్త్రీణామితి ॥ స్త్రీణాం ప్రియేషు విషయే విభ్రమో విలాస ఏవ ఆద్యం ప్రణయవచనం ప్రార్థనావాక్యం హి లోకే స్త్రీణామేష స్వభావ

యద్విలాసైరేవ రాగప్రకాశనం నతు కంఠతఇతిభావః విభ్రమశ్చాత్ర శాభిసందర్శనాదిరుక్తఏవ ॥ ....॥ ౨౯॥

వేణీభూతప్రతనుసలిలా సాత్వతీ తస్య సింధుః
పాండుచ్ఛాయాతటరుహతరుభ్రంశిభిర్జీర్ణపర్ణైః
సౌభాగ్యంతే సుభగవిరహావస్థయా వ్యంజయంతీ
కార్శ్యంయేనత్యజతివిధినాసత్వయైవోపపాద్యః॥

వ్యా ॥ నిర్వింధ్యాయా విరహావస్థాంవర్ణయిం స్తన్నిరాకరణం ప్రార్థయతె ॥ వెణీతి ॥ అవెణీవెణీభూతం వేణ్యాకారం ప్రతను సూక్ష్మంచ సలిలంయస్యాస్సా తథోక్తా అన్యత్ర వేణీభూతకెశపాశేతిచధ్వన్యతె రోహంతీతిరుహాః ॥ వ్యా ॥ ఇగుపధలక్షణః కప్రత్యయః తటయో రుహాః రూఢాః యేతరవస్తేభ్యో భ్రశ్యంతీతితథోక్తైః జీర్ణపర్ణైశ్శుష్కపత్రైః పాండుచ్ఛాయా పాండువర్ణా అతఏవ హెసుభగ విరహావస్థయా ప్రాగ్వోక్తప్రకారయాకరణెనాతీతస్య ఏతావంతం కాలమతీత్య గతస్యప్రోషితస్యేత్యర్థః తె తవ సౌభాగ్యంసుభగత్వం ॥ సూ ॥ హృద్భగసింధ్వన్తేపూర్వపదస్య చేత్యుభయపదవృద్ధిః వ్యంజయంతీ ప్రకాశయంతీ సఖలు సుభగోయమంగనాః కామయంతఇతిభావః సాపూర్వోక్తా సింధుర్నదీనిర్వింధ్యాఖ్యా ॥ ని ॥ స్త్రీనద్యాం నానదేసింధుర్దేశభెదేంబుధౌగజఇతివైజయంతీ యేనవిధినా వ్యాపారెణ కార్శ్యంత్యజతి సవిధిః త్వయైవోపపాద్యః సంపాద్యః కర్తవ్యఇత్యర్థః సచ విధిరెకత్ర వృష్టిరన్యత్ర సంభోగః తదభావనిబంధనత్వాత్కార్శ్యస్యేతిభావః । ఇయం పంచమీ మదనావస్థా ఉక్తంచరతిరహస్యే ॥ శ్లో ॥ నయనప్రీతిః ప్రథమాచిత్తాసఙ్గస్తతోథసంకల్పః । నిద్రాచ్ఛేదస్తనుతావిషయనివృత్తిస్త్రపానాశః । ఉన్మాదోమూర్ఛామృతిరిత్యేతాస్స్మరదశాదశైవస్యురితి తామతీతస్యేతిపాఠమాశ్రిత్య సింధుర్నామ నద్యంతరమితి వ్యాఖ్యానంతు సింధుర్నామ కశ్చిన్నదః కాశ్మీరదెశెస్తినదీతు కుత్రాపినాస్తీత్యుపెక్ష్యమిత్యాచక్షతె॥

ప్రాప్యావంతీనుదయనకథాకోవిదగ్రామవృద్ధాన్
పూర్వోద్దిష్టామనుసరపురీం శ్రీవిశాలాంవిశాలాం।
స్వల్పీభూతేసుచరితఫలేస్వర్గిణాం గాంగతానాం
శేషైఃపుణ్యైర్హృతమివదివఃకాంతిమత్ఖండమేకం॥

వ్యా॥ ప్రాప్యేతి॥ విదంతీతివిదాః॥ వ్యా॥ ఇగుపధలక్షణఃకప్రత్యయః ఓకసః వేద్యస్థానస్య విదాః కోవిదాః॥ వ్యా॥ఓకారోలుప్తః పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః ఉదయనస్య వత్సరాజస్య కథానాం వాసవదత్తాపహరణాద్యత్యద్భుతోపాఖ్యానానాం కోవిదాస్తత్వజ్ఞాః గ్రామేషు యేవృద్ధాః తేయేషుతాన్ అవంతీంస్తన్నామజనపదాన్ ప్రాప్య తత్ర పూర్వోద్దిష్టాం పూర్వోక్తాం॥ శ్లో॥ సౌధోత్సంగప్రణయవిముఖో మాస్మభూరుజ్జయిన్యా ఇత్యుక్తామిత్యర్థః॥ శ్రీవిశాలాంసంపన్మహతీం॥ ని॥ శోభాసంపత్తిపద్మాసు లక్ష్మీశ్శ్రీరితికథ్యతేఇతి శాశ్వతః॥ విశాలాంపురీముజ్జయినీం॥ ని॥ విశాలోజ్జయినీసమేఇత్యమరశేషః॥ అనుసర వ్రజకథమివస్థితాం సుచరితఫలే పుణ్యఫలే స్వర్గోపభోగలక్షణే స్వల్పీభూతే అల్పావశిష్టేసతీత్యర్థః గాం ఇలాంగతానాం॥ ని॥ గౌరిలాకుంభినీక్షమేత్యమరః॥ పునరపి భూలోకభాజామిత్యర్థః స్వర్గిణాం స్వర్గవతాం జనానాం శేషైర్భుక్తావశిష్టైః హృతమానీతం స్వర్గార్థానుష్ఠితకర్మశేషాణాం స్వర్గదానస్యావశ్యంభావాదితిభావః కాంతిరస్యాస్తీతి కాంతిమత్ ఉజ్జ్వలం సారభూతమిత్యర్థః ఏకంముఖ్యం యద్వా భుక్తాదన్యత్॥ ని॥ ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాఇత్యమరః॥ దివః స్వర్గస్య ఖండమివస్థితామిత్యుత్ప్రేక్షా ఏతేనాతిక్రాంతసకలభూలోకగతనగరసౌభాగ్యసారత్వముజ్జయిన్యావ్యజ్యతే॥ ౩౦॥ . ...

దీర్ఘీకుర్వన్పటు మదకలం కూజితం సారసానాం
ప్రత్యూషేషుస్ఫుటితకమలామోదమైత్రీకషాయః।
యత్రస్త్రీణాంహరతిసురతగ్లాని మంగానుకూలశ్శి
ప్రావాతఃప్రియతమఇవప్రార్థనాచాటుకారః॥౩౧॥

వ్యా ॥ దీర్ఘీకుర్వన్నితి ॥ యత్రావిశాలాయాం ప్రత్యూషేష్వహర్ము
ఖ ॥ ని ॥ ప్రత్యూషోహర్ముఖంకల్యమిత్యమరః ॥ పటు ప్రస్ఫుటం మద
కలం మదేనావ్యక్తమధురం ॥ ని ॥ ధ్వనౌతుమధురాస్ఫుటే । కలఇత్య
మరః ॥ సారసానాం పక్షివిశేషాణాం ॥ ని ॥ సారసోమైథునీకామీ గోన
ర్దఃపుష్కరాహ్వయఇతియాదవః ॥ యద్వా సారసానాం హంసానాం
॥ ని ॥ చక్రాంగస్సారసోహంసఇతిశబ్దార్ణవే ॥ కూజితం రుతం దీర్ఘీకు
ర్వన్ సంతానయన్నిత్యర్థః యావద్వాతం శబ్దానువృత్తిరితి భావః ॥
ఏతేన ప్రియతమః స్వచాటువాక్యానుసారిక్రీడా పక్షికూజితం అవిచ్ఛి
న్నీకుర్వన్నితిచగమ్యతే స్ఫుటితానాం వికసితానాం కమలానామామో
దేన పరిమళేనసహ మైత్ర్యాసంసర్గేణ కషాయస్సురభిః ॥ ని ॥ రా
గద్రవ్యకషాయోస్త్రీనిర్యాసేసౌరభేరసఇతియాదవః ॥ అన్యత్ర విమర్ద
గంధీత్యర్థః ॥ ని ॥ విమర్దోత్థేపరిమళోగంధేజనమనోహరే ।ఆమో
దస్సోతినిర్హారీత్యమరః ॥ అంగానుకూలః మాంద్యాత్సుఖస్పర్శః అన్య
త్ర గాఢాలింగనదత్తగాత్రసంవాహనఇత్యర్థః భవభూతినాచోక్తం
॥ శ్లో ॥ అశిథిలపరిరమ్భైర్దత్తసంవాహనానీతి సంవాహ్యంతేచ సురత
శ్రాంతాః ప్రియైర్యువతయఇతిభావః కవిరేవవక్ష్యతి సంభోగాంతే మ
మసముచితోహస్తసంవాహనానామితి శిప్రానామ తత్రత్యాకాచిన్న
దీ తస్యాఃవాతః శిప్రావాతః శిప్రాగ్రహణం శైత్యద్యోతనార్థం ప్రా
ర్థనా సురతయాచ్ఞా తత్ర చాటూని కరోతీతితథోక్తః పునస్సురతార్థం
ప్రియవచనప్రయోక్తేత్యర్థః ॥ వ్యా॥ కమర్ణ్యణ్ప్రత్యయః ప్రియతమో
వల్లభఇవ స్త్రీణాం సురతగ్లానిం పూర్వరతిఖేదం హరతి నుదతి చాటూ
క్తిభిర్విస్మృతపూర్వరతిఖేదాః స్త్రియః ప్రియతమప్రార్థనాం సఫల
యంతీతిభావః ప్రార్థనాచాటుకారః ఖండితనాయికానునేతేతి వ్యా
ఖ్యానే సురతగ్లానిహరణమేవ నసమ్భవతి తస్యాఃపూర్వం సురతాభా
వాత్ పశ్చాత్తనసురతగ్లాని హరణంతు నేదానీంతనకోపశమనార్థచా

టువచనసాధ్యమిత్యపేక్షైవోచితావివేకినాం ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతేన్యాసంగో
వికృతేఖండితేష్వార్థకషాయితేతిదశరూపకే ॥ . .... . ॥ 32 ॥

హారాంస్తారాం స్తరళఘుటికాన్కోటిశశ్శంఖశుక్తీః
ఘాసశ్యామాన్మరకతమణీనున్మయూఖప్రరోహాన్ ।
దృష్ట్వాయస్యాంవిపణిరచితాన్విద్రుమాణాంచభంగాం
త్సంలక్ష్యంతేసలిలనిధయస్తోయమాత్రావశేషాః ॥33॥

వ్యా ॥ ఇతఃపరం ప్రక్షిప్తమపి శ్లోకత్రయంవ్యాఖ్యాయతే ॥ హారానితి ॥ యస్యాం విశాలాయాం కోటిశః విపణిషు పణ్యవీథికాసు ॥ ని ॥ విపణిఃపణ్యవీథికేత్యమరః ॥ రచితాన్ ప్రసారితాన్ ఇదంచవిశేషణం యథాలింగం సర్వత్రసమ్బధ్యతే తారాన్ శుద్ధాన్ ॥ ని ॥ తారో ముక్తాదిసంశుద్ధౌ నక్షత్రేశుద్ధమౌక్తిక ఇతివిశ్వః ॥ తరళఘుటికాన్మధ్యమణిభూతమహారత్నాన్ ॥ ని ॥ తరళోహారమధ్యగఇత్యమరః ॥ ని ॥ పిండేమణౌ మహారత్నే ఘుటికాబద్ధపారదఇతిశబ్దార్ణవే ॥ హారాన్ముక్తావళీః తథా కోటిశః శంఖాన్ కమ్బూంశ్చ శుక్తీః ముక్తాస్ఫోటాంశ్చశంఖశుక్తీః ॥ ని ॥ ముక్తాస్ఫోటస్త్రియాంశుక్తిశ్శంఖస్స్యాత్కమ్బురస్త్రియామిత్యమరః ॥ ఘాసః బాలతృణం ॥ ని ॥ శష్పంబాలతృణంఘాసఇత్యమరః ॥ తద్వచ్ఛ్యామాన్ ఉన్మయూఖప్రరోహాన్ ఉద్గతరశ్మ్యంకురాన్ మరకతమణీన్గారుత్మతాని తథా విద్రుమాణాం భంగాన్ ప్రవాళఖండాంశ్చ దృష్ట్వా సలిలనిధయః సముద్రాః తోయమాత్రమవశేషో యేషాంతే తథోక్తాః సంలక్ష్యంతే తథానుమీయంతఇత్యర్థః రత్నాకరాదప్యతిరిచ్యతే రత్నాదిసర్వసమృద్ధిరియమితిభావః ॥ .... ॥ 33 ॥

ప్రద్యోతస్యప్రియదుహితరం వత్సరాజోఽత్రజహ్రే
హైమంతాళద్రుమవనమభూదత్రతస్యైవ రాజ్ఞః ।
అత్రోద్భ్రాంతఃకిలనలగిరిస్తంభముత్పాట్య దర్పా
దిత్యాగంతూన్రమయతిజనోయత్రబంధూనభిజ్ఞః ॥

వ్యా ॥ ప్రద్యోతస్యేతి ॥ అత్రప్రదేశే వత్సరాజో వత్సదేశాధీశ్వరః ఉదయనః ప్రద్యోతస్య ప్రద్యోతనామ్నః ఉజ్జయినీనాయకస్య రాజ్ఞః ప్రియదుహితరం వాసవదత్తాం జహ్రే జహార అత్రస్థలే తస్యైవ రాజ్ఞః ప్రద్యోతస్యైవ హైమం సౌవర్ణం తాళద్రుమవనమభూత్ అత్ర నళగిరిర్నామేంద్రదత్తస్తదీయోగజః దర్పాన్మదాత్ స్తంభమాలానం ఉత్పాట్య ఉద్ధృత్య ఉద్భ్రాంతః ఉత్ప్లుత్య భ్రమణంకృతవాన్ కిలఇతీత్థంభూతాభిః కథాభిరిత్యర్థః అభిజ్ఞః పూర్వకథాకోవిదోజనః ఆగంతూన్ దేశాంతరాదాగతాన్ ॥ సూ ॥ సితనిగమీత్యాదినా ఔణాదికస్తున్ప్రత్యయః బన్ధూన్ యత్రవిశాలాయాంరమయతి వినోదయతి అత్ర భావికాలంకారః తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ అతీతానాగతేయత్ర ప్రత్యక్షత్వేనలక్షితే । అత్యద్భుతార్థకథనాద్భావికంతదుదాహృతమితి ॥ .... ॥ ౩౪ ॥

{పత్రశ్యామాదినకరహయస్పర్ధినో యత్ర వాహా
{శైలోదగ్రాస్త్వమివకరిణోవృష్టిమన్తఃప్రభేదాత్ }
{యోధాగ్రణ్యఃప్రతిదశముఖంసంయుగే తస్థివాంసః }
{ప్రత్యాదిష్టాభరణరుచయశ్చంద్రహాసవ్రణాంకైః ॥ }

వ్యా ॥ పత్రేతి ॥ హేమేఘ యత్రవిశాలాయాం వాహాః హయాః పత్రశ్యామాః పలాశవర్ణాః అతఏవ దినకరహయస్పర్ధినః వర్ణతో వేగతశ్చ సూర్యాశ్వకల్పాః తథా శైలోదగ్రాః శైలవదున్నతాః కరిణః గజాఃప్రభేదాన్మదస్రావాద్ధేతోః త్వమివ వృష్టిమంతః అగ్రంనయంతీత్యగ్రణ్యః ॥ సూ ॥ సత్సూద్విషేత్యాదినాక్విప్ ॥ వ్యా ॥ అగ్రగామిత్వాభ్యాం నయతేరితిణత్వం యోధాగ్రణ్యోభటశ్రేష్ఠాః సంయుగే యుద్ధేప్రతిదశముఖమభిరావణం తస్థివాంసః స్థితవంతః అతఏవ చంద్రహాసవ్రణాః రావణాసిక్షతాన్యేవ అజ్కాశ్చిహ్నాని తైః ॥ ని॥ చంద్రహాసోరావణాసావసిమాత్రేపిచకృచిదితిశాశ్వతః ॥ ప్రత్యాదిష్టాభరణరుచయః ప్రతిషిద్ధభూషణకాంతయః శస్త్రప్రహారాఏవ వీరాణామాభరణానీతి భా

నః అత్రాపి భావికాలప్రయోగః ॥ . ... ॥ ౩౫ ॥

జాలోద్గీర్ణైరుపచితవపుః కేశసంస్కారధూపైర్బ
న్ధుప్రీత్యా భవనశిఖిభిర్దత్తనృత్తోపహారః । హ
ర్మ్యేష్వస్యాః కుసుమసురభిష్వధ్వఖేదం నయేథాః
పశ్యన్ లక్ష్మీం లలితవనితాపాదరాగాఙ్కితేషు ॥౩౬॥

వ్యా ॥ జాలేతి ॥ జాలోద్గీర్ణైః గవాక్షమార్గనిర్గతైః ॥ ని॥ జాలం గవాక్షఆనాయే క్షారకేకపటేగణ ఇతి యాదవః ॥ కేశసంస్కారస్య ధూపైః వనితాకేశవాసనార్థైః గంధద్రవ్యధూపైరిత్యర్థః అత్ర సంస్కారధూపయోస్తాదర్థ్యేపి యూపదార్వాదివత్ ప్రకృతివికారత్వాభావాదశ్వఘాసాదివత్ షష్ఠీసమాసః నచతుర్థీసమాసః ఉపచితవపుః పరిపుష్టశరీరః తథా బంధౌ బంధురితివా ప్రీత్యా భవనశిఖిభిర్గృహమయూరైః దత్తో నృత్తమేవ ఉపహారఉపాయనం యస్మైసతథోక్తః ॥ ని ॥ ఉపాయనముపగ్రాహ్యముపహారస్తథోపదేత్యమరః ॥ కుసుమైస్సురభిషు గంధిషు లలితవనితాః సుందరస్త్రియః ॥ ని ॥ లలితం త్రిషుసుందరమితి శబ్దార్ణవే ॥ తాసాం పాదరాగేణ చరణలాక్షారసేన అఙ్కితేషు చిహ్నితేషు హర్మ్యేషు అస్యాః ఉజ్జయిన్యాః లక్ష్మీం పశ్యన్ అధ్వనా అధ్వగమనేన ఖేదం అధ్వశ్రమం నయేథాః అపనయ ॥ .... ॥ ౩౬ ॥

భర్తుః కంఠచ్ఛవిరితి గణైస్సాదరం వీక్ష్యమాణః
పుణ్యం యాయాస్త్రిభువనగురోర్ధామ చండీశ్వరస్య
ధూతోద్యానం కువలయరజోగంధిభిర్గంధవత్యా
స్తోయక్రీడానిరతయువతిస్నానతిక్తైర్మరుద్భిః ॥౩౭॥

వ్యా ॥ భర్తురితి ॥ భర్తుః స్వామినో నీలకంఠస్య భగవతః కంఠస్యేవ ఛవిర్యస్య కంఠచ్ఛవిరితి హేతోః గణైః ప్రమథైః ॥ ని ॥ - గణస్తు గణనాయాం స్యాద్గణేశే ప్రమథేచయ ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ సాదరం యథాతథా వీక్ష్యమాణస్సన్ ప్రియవస్తుసాదృశ్యాదపి ప్రియత్వం భవేదితి భావః త్ర

యా శాంభువనానాంసమాహారః త్రిభువనం ॥సూ॥ తద్ధితార్థేత్యాదినా సమాసః ॥ వా ॥ పాత్రాదిభ్యః ప్రతిషేధోవక్తవ్యఇతి స్త్రీలింగతాప్రతిషేధః త్రిభువనస్య గురోః త్రైలోక్యనాథస్య చండీశ్వరస్య కాత్యాయనీవల్లభస్య పుణ్యం పావనం ధామమహాకాళాఖ్యం తత్రత్యం స్థానం యాయాగచ్ఛేః॥ వ్యా ॥ విధ్యర్థేలిజ్ శ్రేయస్కరత్వాత్సర్వథాగంతవ్యమిత్యర్థః ఉక్తంచస్కాందే ॥ శ్లో ॥ ఆకాశేతారకాలింగం పాతాళేహాటకేశ్వరమ్ । మర్త్యలోకే మహాకాళం దృష్ట్వాముక్తిమవాప్నుయాదితి॥ నకేవలం ముక్తిస్థానమిదం కింతు విలాసస్థానమపీత్యాహ ॥ ధూతేతి ॥ కువలయరజోగంధిభిరుత్పలపరాగగంధవద్భిః తోయక్రీడాసు నిరతానామాసక్తానాం యువతీనాం స్నాయత్యనేనేతిస్నానం స్నానీయం చందనాదికరణేల్యుట్ ॥ ని ॥ స్నానీయేభిషవేస్నానమితియాదవః ॥ తైస్తిక్తైస్సుగంధిభిః ॥ ని ॥ కటుతిక్తకషాయాస్తు సౌరభ్యేపిప్రకీర్తితాఇతిహలాయుధః ॥ సౌగంధ్యాతిశయార్థం విశేషణద్వయం గంధవత్యానామ నద్యాస్తత్రత్యాయాః మరుద్భిః ధూతోద్యానం కమ్పితా క్రీడమితి ధామ్నోవిశేషణమ్ ॥ ని ॥ పుమానాక్రీడఉద్యానమిత్యమరః ॥ ...॥ ౩౪ ॥

అప్యన్యస్మిన్ జలధర మహాకాళమాసాద్య కాలే
స్థాతవ్యంతేనయనవిషయం యావదత్యేతి భానుః ।
కుర్వన్సంధ్యాబలిపటహతాం శూలినశ్శ్లాఘనీయా
మామన్ద్రాణాంఫలమవికలంలప్స్యసేగర్జితానామ్ ॥

వ్యా ॥ అపీతి హేజలధర మహాకాళంనామ పూర్వోక్తం చండీశస్థానంఅన్యస్మిన్ కాలె సంధ్యావ్యతిరిక్తేపికాలె ఆసాద్య ప్రాప్య తె తవస్థాతవ్యం త్వయాస్థాతవ్యమిత్యర్థః ॥ సూ ॥ కృత్యానాంకర్తరివెతి షష్ఠీ యావత్ యావతాకాలెన భానుస్సూర్యః నయనవిషయందృష్టిపథం అత్యేతి అతిక్రామతిఅదృష్టమయాత్తెస్థాతవ్యమిత్యర్థః యావదిత్యవధ్యర్థే॥ ని ॥ యావత్తావచ్చసాకల్యేఽవధౌమానేవధారణ ఇత్యమరః ॥ కిమర్థమత్ర

తఆహ ॥ కుర్వన్నితి ॥ శ్లాఘనీయాం ప్రశస్యాం శూలినః శివస్య సన్ధ్యా
యాం బలిః పూజా తత్ర పటహతాం ఢక్కావాద్యతాం కుర్వన్ సమ్పా
దయన్ ॥ ని ॥ స్యాద్యశఃపటహో ఢక్కేత్యమరః ॥ ఆమన్ద్రాణాం ఈష
ద్గమ్భీరాణాం గర్జితానాం అవికలమఖండం ఫలం లప్స్యసే ప్రాప్స్యసి
॥ వా ॥ లభేః కర్తరి ల్ఋట్ మహాకాళనాథబలిపటహత్వేన వినియోగా
త్తైగర్జితానాం సాఫల్యం స్యాదిత్యర్థః ॥ .... ॥ ౩౭ ॥

పాదన్యాస క్వణితరశనాస్తత్ర లీలావధూతైరత్న
చ్ఛాయాఖచితవలిభిశ్చామరైః క్లాన్తహస్తాః ।
వేశ్యాస్త్వత్తో నఖపదసుఖాన్ ప్రాప్య వర్షాగ్రబిన్దూ
నామోక్ష్యన్తే త్వయి మధుకరశ్రేణిదీర్ఘాన్ కటాక్షాన్

వ్యా ॥ పాదేతి ॥ తత్ర సన్ధ్యాబలౌ పాదన్యాసైః నృత్తాఙ్గైః క్వ
ణితా రణితా రశనా యాసాం తాః తథోక్తాః ॥ వ్యా ॥ క్వణతేరకర్మకత్వా
త్ గత్యర్థాకర్మకేత్యాదినా కర్తరి క్తః లీలయా విలాసేన అవధూతైః క
మ్పితైః రత్నానాం కఙ్కణమణీనాం ఛాయయా కాన్త్యా ఖచితా రూ
షితా వలయశ్చామరదణ్డా యేషాం తైః ॥ ని ॥ వలిశ్చామరదణ్డేచ జరా
విశ్లథచర్మణీతి విశ్వప్రకాశే ॥ చామరైర్వాలవ్యజనైః క్లాన్తహస్తాః ఏ
తేన దైశికనృత్తం సూచితమ్ తదుక్తం నృత్తసర్వస్వే ॥ శ్లో ॥ ఖడ్గకన్దుకవ
స్త్రాది దణ్డికాచామరస్రజః ॥ వీణాది ధృత్వా యత్కుర్యాన్నృత్తం తద్దైశికం
భవేదితి ॥ వేశ్యాః మహాకాళనాథముపనృత్యన్త్యో గణికాః త్వత్తః నఖప
దేషు నఖక్షతేషు సుఖాన్ సుఖకరాన్ ॥ వ్యా ॥ సుఖశబ్దాత్తత్కరోతీ
తి ణ్యన్తాత్పచాద్యచ్ ॥ యద్వా సుఖాన్ సుఖహేతూన్ ॥ ని ॥ సు
ఖహేతౌ సుఖే సుఖమితి శబ్దార్ణవే ॥ వర్షస్యాగ్రబిన్దూన్ ప్రథమబి
న్దూన్ ప్రాప్య త్వయి మధుకరశ్రేణిదీర్ఘాన్ కటాక్షానపాఙ్గాన్ ఆమో
క్ష్యన్తే పరైరుపకృతాస్సన్తః సద్యః ప్రత్యుపకుర్వత ఇతి భావః కామినీ
దర్శనీయత్వలక్షణం శివోపాసనాఫలం సద్యో లప్స్యస ఇతి ధ్వనిః ॥ ౩౮ ॥

పశ్చాదుచ్చైర్భుజతరువనం మండలేనాభిలీనస్సాం
ధ్యం తేజః ప్రతినవజపాపుష్పరక్తం దధానః ।
నృత్తారమ్భే హరపశుపతేరార్ద్రనాగాజినేచ్ఛాంశా
న్తోద్వేగస్తిమితనయనం దృష్టభక్తిర్భవాన్యా ॥ ౪౦ ॥

వ్యా ॥ పశ్చాదితి ॥ పశ్చాత్సంధ్యాబల్యనంతరం పశుపతేశ్శివస్య నృత్తారమ్భే తాండవారమ్భే ప్రతినవజపాపుష్పరక్తం ప్రత్యగ్రజపాకుసుమారుణం సంధ్యాయాం భవం సాంధ్యం తేజః దధానః ఉచ్చైరున్నతం భుజా ఏవ తరవస్తేషాం వనం మండలేన మండలాకారేణ అభిలీనః అభితో వ్యాప్తస్సన్ ॥ వ్యా ॥ కర్తరి క్తః భవాన్యా భవస్య పత్న్యా ॥ సూ ॥ ఇంద్రవరుణభవేత్యాదినా జీప్ ఆనుగాగమశ్చ శాంతః ఉద్వేగః గజాజినదర్శనభయం యయోస్తే అతఏవ స్తిమితే నిశ్చలే నయనే యస్మిన్కర్మణి తత్ ॥ ని ॥ ఉద్వేగస్త్వరితే క్లేశే భయే మందరగామినీతి శబ్దార్ణవే ॥ భక్తిః పూజ్యేష్వనురాగః ॥ వ్యా ॥ భజేః భావార్థే క్తిన్ప్రత్యయః దృష్టం దృష్టావా భక్తిర్యస్య సః దృష్టభక్తిస్సన్ పశుపతేః ఆర్ద్రం శోణితార్ద్రం యన్నాగాజినం గజచర్మ ॥ ని ॥ అజినం చర్మకృత్తిస్స్త్రీత్యమరః ॥ తత్రేచ్ఛాం హరనివర్తయ త్వమేవ తత్స్థానే భవేత్యర్థః గజాసురమర్దనానంతరం భగవాంస్తదీయమార్ద్రాజినం భుజమండలే బిభ్రత్తాండవంచకారేతి ప్రసిద్ధిః ॥ వ్యా ॥ దృష్టభక్తిరితి కథం రూపసిద్ధిః దృష్టశబ్దస్య స్త్రియాః పుంవదితాదినా పుంవద్భావస్య దుర్వచత్వాత్ అప్రియాదిష్వితి నిషేధాత్ భక్తిశబ్దస్యచ ప్రియాదిపాఠాదితి తదేతచ్చోద్యం దృఢభక్తిశబ్దమాశ్రిత్య ప్రతివిహితం గణవ్యాఖ్యానే దృఢం భక్తిర్యస్యేతి నపుంసకం పూర్వపదం అదార్ఢ్యనివృత్తిమాత్రపరే దృఢశబ్దే లింగవిశేషస్యానుపకారకత్వాత్ స్త్రీత్వమవివక్షితమితి ॥ భోజరాజస్తు భక్త్యా చ కర్మసాధనాయామిత్యనేన సూత్రేణ భజ్యతే సేవ్యత ఇతి కర్మార్థత్వే భవానీభక్తిరిత్యాది భవతి భావసాధనాయాం తు స్థిరభక్తిర్భవాన్యామిత్యాది భవతీత్యాహ ఇతి తదేతత్సర్వ్యాస్వపి

చితమస్మాభిః రఘువంశసంజీవన్యాం ॥ శ్లో ॥ దృఢభక్తిరితి జ్యేష్ఠేఇత్యత్ర తస్మాత్ దృష్టభక్తిరిత్యత్రాపి మతభేదేన పూర్వపదస్య స్త్రీత్వేనపుంసకత్వేచ రూపసిద్ధిరస్తీతిస్థితమ్ ॥ ... . ॥ ౪౨ ॥

గచ్ఛంతీనాం రమణవసతిం యోషితాం తత్రనక్తం
రుద్ధాలోకే నరపతిపథే సూచిభేద్యైస్తమోభిః ।
సౌదామన్యాకనకనికషస్నిగ్ధయాదర్శయోర్వీం తో
యోత్సర్గస్తనితముఖరో మాస్మభూర్విక్లబాస్తాః ॥ ౪౩॥

వ్యా ॥ ఇత్థం మహాకాళనాథసేవాప్రకారమభిధాయ పునః నగరసంచారమేవాహ॥గచ్ఛంతీనామితి ॥ తత్రోజ్జయిన్యాం నక్తం రాత్రౌ రమణవసతిం ప్రియభవనంప్రతి గచ్ఛంతీనాం యోషితామభిసారికాణామిత్యర్థః సూచిభేద్యైరతిసాంద్రైరిత్యర్థః తమోభిః రుద్ధాలోకే నిరుద్ధదృష్టిప్రసారే నరపతిపథే రాజమార్గే కనకస్య నికషః నికష్యతఇతి వ్యుత్పత్త్యా నికషోపలగతరేఖా తద్వస్స్నిగ్ధం తేజోయస్యాస్తయా॥ని॥ త్రిషుస్నిగ్ధంతుమసృణె సాంద్రోక్లిబంతుతెజసీతిశబ్దార్ణవే॥ సుదామ్నా అద్రిణా ఏకదిక్ సౌదామనీవిద్యుత్ ॥సూ॥ తేనైకదిగిత్యణ్ తయోర్వీం మార్గందర్శయ కించ తోయోత్సర్గస్తనితాభ్యాం వృష్టిగర్జితాభ్యాం ముఖరశ్శబ్దాయమానః మాస్మభూః కుతః తాఃయోషితః విక్లబాః భీరవః తతో నవృష్టిగర్జనే కార్యేఇత్యర్థః ॥ వ్యా॥ నాత్రతోయోత్సర్గేస్తనితమితివిగ్రహః విశిష్టస్యేవ కేవలస్తనితస్యాప్యనిష్టత్వాత్ నచ ద్వంద్వపక్షే అల్పాచ్తరమితి పూర్వనిపాతశాస్త్రవిరోధః ॥ సూ ॥ లక్షణహేత్వోః క్రియాయాఇతి సూత్రే విపరీతనిర్దేశేన పూర్వనిపాతశాస్త్రస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనాదితి ॥ ... . ॥ ౪౩ ॥

తాం కస్యాంచిద్భవనవలభౌ సుప్తపారావతాయాం
నీత్వారాత్రిం చిరవిలసనాత్ఖిన్నవిద్యుత్కళత్రః ।
సూర్యేదృష్టేపునరపిభవాన్వాహయేదధ్వశేషం మం
దాయంతేనఖలుసుహృదామభ్యుపేతార్థకృత్యాః ।

॥వ్యా॥ తామితి ॥ చిరంవిలసనాత్ స్ఫురణాత్ ఖిన్నం విద్యుదేవక
లత్రంయస్యసః భవనే సుప్తాః పారావతాః కలరవాః యస్యాంతస్యాం
వివిక్తాయామిత్యర్థః ॥ ని ॥ పారావతఃకలరవఇత్యమరః ॥ జనసఞ్చార
స్తత్రాసంభావితఏవేతిభావః కస్యాంచిద్భవనస్యవలభావాచ్ఛాదనేఉపరి
భాగఇత్యర్థః ॥ ని ॥ ఆచ్ఛాదనంస్యాద్వలభిర్గృహాణామితిహలాయు
ధః ॥ తాంరాత్రింనీత్వా సూర్యే దృష్టే ఉదితేసతీత్యర్థః పునరపి అ
ధ్వశేషం మార్గశేషం వాహయేత్ గమయేత్ తథాహి సుహృదాంమి
త్రాణాం అభ్యుపేతాః అంగీకృతాః అర్థస్య ప్రయోజనస్య కృత్యాః
క్రియాః యైస్తే అభ్యుపేతసుహృదర్థా ఇత్యర్థః ॥ వ్యా ॥సాపేక్షత్వే
పి గమకత్వాత్సమాసః ॥ ని ॥ కృత్యాక్రియాదేవతయోః స్త్రీకార్యేకరుపి
తెత్రిషిత్వితియాదవః ॥ వ్యా ॥ కృష్ణజేతిచకారాత్ప్రాప్తసముచ్చాయ
నైఖలు నమందాభవంతిహి నవిలమ్బంతఇత్యర్థః ॥ సూ ॥ లోహితా
దిడాజ్భ్యఃక్యషితిక్యష్వాక్యషఇత్యాత్మనేపదమ్ ॥ .. .. ॥ ౪౧ ॥

{తస్మిన్కాలేనయనసలిలం యోషితాం ఖండితానాం
శాన్తింనేయంప్రణయిభిరతోవర్త్మభానోస్త్యజాశు।}
{ప్రాలేయాస్రంకమలవదనాత్సోపిహర్తుం నళిన్యాః
ప్రత్యావృత్తస్త్వయికరరుధిస్యాదనల్పాభ్యసూయః ॥}

వ్యా ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్కాలే పూర్వోక్తసూర్యోదయకాలే ప్ర
ణయిభిః ప్రియతమైః ఖండితానాం యోషితాం నాయికావిశేషాణాం
శ్లో ॥ జ్ఞాతేన్యాసంగవికృతే ఖండితేర్ష్యాకషాయితేతిదశరూపకే॥
నయనసలిలం శాంతిం నేయం నేతవ్యం ॥ వ్యా ॥ నయతిర్ద్వికర్మకః॥
అతోహేతోః భానోర్వర్త్మ మార్గం ఆశు శీఘ్రం త్యజ తస్యావరణం
మాభూదితిభావః విపక్షే అనిష్టమాహ సోపీతి భానుః నళిన్యంబుజాన్య
స్యాస్సంతీతి నళినీ పద్మినీ ॥ ని ॥ తృణాంబుజేనళంనాతురాజ్ఞినాళేతు న
స్త్రియామితిశబ్దార్ణవే ॥ తస్యాః స్వకాంతాయాః కమలం స్వకస

మమేవ వదనం తస్మాత్ ప్రాలేయం హిమమేవ అస్రమశ్రుహర్తుం శో
షయితుం ప్రత్యావృత్తః ప్రత్యాగతః నళిన్యాశ్చభర్తుః భానోః దేశా
న్తరే నళిన్యంతరగమనాత్ఖండితాత్వమిత్యాశయః అతస్త్వయికరానంరు
ణద్ధితికరరుత్ ॥ వ్యా ॥ క్విప్ తస్మిన్ కరరుధిసతి హస్తరోధినిసతీతివ
గమ్యతే ॥ ని ॥ బలిహస్తాంశవః కరాఇత్యమరః ॥ అనల్పాభ్యసూయః అ
ధికవిద్వేషః స్యాత్ ప్రాయేణేచ్ఛావిఘాతో ద్వేషాయ విశేషతశ్చ కా
మినామితిభావః ॥ కించ ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మాణమర్కమీశానం విష్ణుంవా ద్వేష్టి
యోనరః । శ్రేయాంసితస్యనశ్యంతి నరకశ్చభవేద్ధ్రువమితినిషేధాతాఽద్య
షానిశ్చేతిధ్వనిః ॥ .... ॥ ౪౩ ॥

గంభీరాయాః పయసి సరితశ్చేతసీవ ప్రసన్నే
ఛాయాత్మాపి ప్రకృతిసుభగో లప్స్యతే తే ప్రవేశమ్ ।
తస్మాదస్యాః కుముదవిశదాన్యర్హసిత్వం న ధైర్యా
న్మోఘీకర్తుం చటులశఫరోద్వర్తనప్రేక్షితాని ॥ ౪౪ ॥

వ్యా ॥ గమ్భీరాయా ఇతి ॥ గమ్భీరాయా నామ సరితః ఉదాత్తాయాః
నాయికాయా ఇతిచ ధ్వన్యతే ప్రసన్నే అనురక్తత్వాద్గ్రహరహితే చేతసీవ
ప్రసన్నే నిర్మలే పయసి ప్రకృత్యా స్వభావేన సుభగః సుందరః ॥ ని ॥
సుందరేధికభాగ్యాంశే దుర్దినేతరవాసరే । తురీయాంశే శ్రీమతి స్యా
త్సుభగ ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ తే తవ ఛాయాచాసౌ ఆత్మాచ ఛాయాత్మా సోఽపి
ప్రతిబిమ్బశరీరం వా ప్రవేశం లప్స్యతే సాక్షాత్ప్రవేశమనిచ్ఛోరపీతి భా
వః తస్మాచ్ఛాయాద్వారాపి ప్రవేశస్య అవశ్యంభావిత్వాత్ అస్యాః గ
మ్భీరాయాః కుముదవద్విశదాని చటులాని శీఘ్రాణి శఫరాణాం మీనా
నాం ఉద్వర్తనాని ఉల్లురితాన్యేవ ప్రేక్షితాన్యవలోకనాని ॥ ని ॥ వా
చ్యవచ్చటులం శీఘ్రమితి విశ్వః ॥ ఏతదేవ గమ్భీరాయా అనురాగలింగం
త్వం ధైర్యాత్ ధార్ష్ట్యాత్ ధౌర్త్యాదితి యావత్ మోఘీకర్తుం విఫ
లీకర్తుం నార్హసి నానురక్తా స్త్రీ విప్రలబ్ధవ్యేత్యర్థః ధూర్తలక్షణన్తు

శ్లో ॥ క్లిశ్నాతినిత్యందయితామజ్కామారోప్యసుందరః । అంచత్యరక్తాం యత్నేన రక్తాంధూతోఽవిముఞ్చతీతి ॥ ॥ ౪౪॥

{ తస్యాః కిఞ్చిత్కరధృతమివ ప్రాప్తవానీరశాఖం
హృత్వానీలం సలిలవసనంముక్తరోధోనితమ్బం।
{ ప్రస్థానంతేకథమపిసఖేలమ్బమానస్యభావిజ్ఞాతా
స్వాదోవివృతజఘనాంకోవిహాతుంసమర్థః ॥౪౫॥

వ్యా ॥ తస్యాఇతి ॥ హేసఖె ప్రాప్తావానీరశాఖా వేతసశాఖాయే నతత్తథోక్తం అతఏవ కిఞ్చిదీషత్ కరధృతం,హస్తావలమ్బితమివస్థితంము క్తస్త్యక్తః రోధస్తటమెవ నితమ్బః కటిస్థలం యెనతత్తథోక్తం ॥ ని ॥నితం బఃపశ్చిమేశ్రోణీ భాగేఽద్రికటకేతటఇతియాదవః ॥ నీలంకృష్ణవర్ణం తస్యాః గమ్భీరాయాః సరితః సలిలమెవవసనం నీలామ్బరధారణం విరహా తాపనివారణమితిప్రసిద్ధిః హృత్వా అపనీయ లమ్బమానస్య పీతసలిలభా రాల్లమ్బమానస్య అన్యత్ర జఘనారూఢస్యేతి తె తవ ప్రస్థానం ప్రయాణం కథమపి కృచ్ఛ్రేణ భావి కృచ్ఛ్రత్వే హేతుమాహ ॥జ్ఞాతేతి॥ జ్ఞాతాస్వాదః అనుభూతరసః కఃపుమాన్ వివృతం ప్రకటితం జఘనం కటిః తత్పూర్వభాగోవాయస్యాస్తాం ॥ ని ॥జఘనంస్యాత్కటిపూర్వశ్రోణిభాగాపరాంశయోరితియాదవః ॥ విహాతుం త్యక్తుంసమర్థః శక్తఃకోపినశక్తఇత్యర్థః ॥ ॥ ౪౫ ॥

{ త్వన్నిష్యందోచ్ఛ్వసితవసుధాగన్ధసమ్పర్కరమ్య
స్స్రోతోరంధ్రధ్వనితసుభగందంతిభిఃపీయమానః।
{ నీచైర్వాస్యత్యుపజిగమిషోర్దేవపూర్వంగిరింతె శీ
తోవాతఃపరిణమయితాకాననోదుమ్బరాణాం॥౪౬

వ్యా ॥ త్వన్నిష్యందెతి ॥ తవనిష్యందెనవృష్ట్యా ఉచ్ఛ్వసితాయా ఉద్బలంహితాయా వసుధాయాః భూమెర్గంధస్య సమ్పర్కేణరమ్యః సురభిరిత్యర్థః స్రోతశ్శబ్దేనేంద్రియవాచినాత్ర తద్విశేషోఘ్రాణం ల

ష్యతే ॥ ని ॥ స్రోతోమ్బువేగేన్ద్రియయోరితి విశ్వః ॥ స్రోతోరన్ధ్రేషు
నాసాకుహరేషు యద్ధ్వనితం శబ్దః తేన సుభగం యథా భవతి తథా దన్తిభి
ర్గజైః పీయమానః వసుధా గన్ధలోభాదాఘ్రాయమాణ ఇత్యర్థః అ
నేన మాన్ద్యముచ్యతే కాననేషు వనేషు ఉదుమ్బరాణాం జన్తుఫలా
నాం ॥ ని ॥ ఉదుమ్బరే జన్తుఫలో యజ్ఞాఙ్గో హేమదుగ్ధక ఇత్యర్థః ప
రిణమయితా పరిపాకయితా ॥ సూ ॥ మితాం హ్రస్వ ఇతి హ్రస్వః శీతో
వాతః దేవశబ్దపూర్వం గిరిం దేవగిరిమిత్యర్థః ఉపజిగమిషోః ఉపగం
తుమిచ్ఛోః ॥ వ్యా ॥ గమేస్సన్నన్తాదుప్రత్యయః తే తవ నీచైః శనైః
వాస్యతి త్వాం వీజయిష్యతీత్యర్థః సమ్బన్ధమాత్రవివక్షాయాం షష్ఠీ దే
వపూర్వం గిరిమిత్యత్ర దేవపూర్వత్వం గిరిశబ్దస్యైవ నతు సంజ్ఞినస్తద
ర్థస్యేతి సంజ్ఞాయాస్సంజ్ఞిత్వాభావాదవాచ్యవచనం దోషమాహురాల
ఙ్కారికాః తదుక్తమేకావళ్యామ్ ॥ శ్లో ॥ యదవాచ్యస్య వచనమవా
చ్యవచనం హి తదితి సమాధానన్తు దేవశబ్దవిశేషితేన గిరిశబ్దేన శబ్దప
రేణ మేఘోపగమనయోగ్యో దేవగిరిః లక్ష్యత ఇతి కథఞ్చిత్సమ్పాద్యమ్

తత్ర స్కన్దం నియతవసతిం పుష్పమేఘీకృతాత్మా పుష్పా
సారైస్స్నపయతు భవాన్ వ్యోమగఙ్గాజలార్ద్రైః ।
రక్షాహేతోర్నవశశిభృతా వాసవీనాం చమూనామ
త్యాదిత్యం హుతవహముఖే సమ్భృతం తద్ధి తేజః ॥ ౪౭ ॥

వ్యా ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర దేవగిరౌ నియతా వసతిర్యస్య తం నిత్యసన్ని
హితమిత్యర్థః పురా కిల తారకాద్యసురవిజయసన్తుష్టసురప్రార్థనావ
శాద్భక్తార్తిభఞ్జనో భగవాన్ భవానీనన్దనః స్కన్దో నిత్యమహమిహ
సహ శివాభ్యాం వసామీత్యుక్త్వా తత్ర వసతీతి ప్రసిద్ధిః స్కన్దం కుమార
స్వామినం పుష్పాణాం మేఘః పుష్పమేఘః పుష్పమేఘీకృత ఆత్మా కా
మరూపత్వాత్పుష్పవర్షుకమేఘీకృతవిగ్రహస్సన్ వ్యోమగఙ్గాజలా
ర్ద్రైః పుష్పాసారైః పుష్పసమ్పాతైః ॥ ని ॥ ధారాసమ్పాత ఆసార

ఇత్యమరః ॥ భవాన్ స్వయమేవ స్నపయతు అభిషిఞ్చతు స్వయఃస్నా
జాయా ఉత్తమత్వాదితిభావః తథాచశమ్భురహస్యే॥ శ్లో ॥ స్వయంయ
జతిచేద్దేవముత్తమాసాదరాత్మజైః । మధ్యమాయాజయేద్బలైర్భృత్యైరధమా
యజనక్రియేతి స్కన్దస్య పూజ్యత్వసమర్థకమర్థాన్తరం న్యస్యతి ॥
గప్తేతి ॥ తత్ సభగవాన్ స్కన్దఇత్యర్థః విధేయప్రాధాన్యాన్నపుం
సకత్వనిర్దేశః వాసవస్యేమావాసవ్యః ॥ సూ॥ తస్యేదమిత్యణ్ తాసాం
వాసవీనాం ఐన్ద్రీణాం చమూనాం సేనానాం రక్షైవ హేతూ రక్షాహే
తుః తస్యరక్షాహేతోః రక్షాకారణేన రక్షార్థమిత్యర్థః॥ సూ ॥షష్ఠీ
హేతుప్రయోగఇతిషష్ఠీ నవశశిభృతా చంద్రశేఖరేణ భగవతా వహతీతివ
హః ॥ సూ ॥ పచాద్యచ్ హుతస్య వహో హుతవహః వహ్నిః తస్యము
ఖే సమ్భృతం సఞ్చితం ఆదిత్యమతిక్రాన్తమత్యాదిత్యం ॥ సూ ॥అత్యా
దయః క్రాన్తాద్యర్థేద్వితీయయేతిద్వితీయాసమాసః తేజోహి సాక్షా
ద్భగవతోహర్యస్యైవేదం మూర్త్యన్తరమిత్యర్థః అతఃపూజ్యమితిభా
వః ముఖగ్రహణం శుచిత్వసూచనార్థం తదుక్తంశమ్భురహస్యే ॥ శ్లో॥
గవాంపశ్చాద్ద్విజస్యాంఘ్రిం యోగినాంహృత్కృపేర్వచః । పరం శుచిత
మం విద్యాన్ముఖంస్త్రీవహ్నివాజినామితి ॥ ... . ॥ ౪౭ ॥

జ్యోతిర్లేఖావలయిగలితం యస్యబర్హం భవానీ
పుత్రప్రేమ్ణా కువలయదళప్రాపి కర్ణేకరోతి ।
ధౌతాపాఙ్గంహరశశిరుచా పావకేస్తంమయూరం ప
శ్చాదద్రిగ్రహణగురుభిర్గర్జితైర్నర్తయేథాః ॥౪౮॥

వ్యా ॥ జ్యోతిరితి ॥ జ్యోతిషాం తేజసాం లేఖారాజయః తాసాం వ
లయః మండలమస్యాస్తీతి జ్యోతిర్లేఖావలయిగళితంభ్రష్టం నతులౌల్యా
త్ స్వయం ఛిన్నమిత్యాశయః యస్యమయూరస్య బర్హం పింఛం॥ని॥
పిఞ్ఛబర్హేనపుంసకేఇత్యమరః॥ భవానీ గౌరీ పుత్రప్రేమ్ణా పుత్రస్నే
హేన కువలయస్య దళంపత్రం తత్ప్రాపితద్యోగియథాతథాకర్ణేకరో

తి దళేనసహధారయతీత్యర్థః యద్వా దళస్యాపి దళభాజి దళాగ్రే క ర్ణే కరోతి ॥ వ్యా ॥ క్వబంతాత్సప్తమీ దళం పరిహృత్య తత్స్థానే కర్ణే బర్హం ధత్త ఇత్యర్థః నాథస్తు కువలయదళక్షేపీతి పాఠమనుసృత్య క్షే పానిందాపహరణం వేతి వ్యాఖ్యాతవాన్ హరశశిరుచా హరశిరశ్చంద్రిక యా ధౌతాపాంగం స్వతోపి శౌక్ల్యాదతిధవళితనేత్రాన్తం ॥ ని ॥ అ పాంగౌ నేత్రయోరంతావిత్యమరః ॥ పావకస్యాగ్నేరపత్యం పావకిః ॥ సూ ॥ అత ఇఞితి ఇఞ్ప్రత్యయః తస్య తం పూర్వోక్తం మయూరం పశ్చాత్పుష్పవ ర్షాభిషేచనానంతరం అద్రేర్దేవగిరేః కతుర్హః గ్రహణేన గుహాసంక్ర మేణ గురుభిః ప్రతిధ్వానమహద్భిరిత్యర్థః గర్జితైః నర్తయేథాః నృ త్యం కారయ మార్దంగికధ్వానేన భగవంతముపాస్వేతి భావః ॥ వ్యా ॥ న ర్తయేథా ఇత్యత్ర అణావకర్మకాచ్చిత్తవత్కర్తృకాదిత్యాత్మనేపదస్యా పవాదః నిగరణచలనార్థేభ్యశ్చేతి పరస్మైపదం నభవతీతి తస్యన పాదమ్యాఙ్య మేత్యాదినా ప్రతిషేధాత్ ॥ .... ॥ ౪౩ ॥

ఆరాధ్యైనం శరవణభవం దేవముల్లంఘితాధ్వా
సిద్ధద్వంద్వైర్జలకణభయాద్వీణిభిర్ముక్తమార్గః ।
వ్యాలంబేథాస్సురభితనయాలంభజాం మానయిష్యన్
స్రోతోమూర్త్యా భువి పరిణతాం రన్తిదేవస్య కీర్తిం ॥ ౪౪ ॥

వ్యా ॥ ఆరాధ్యేతి ॥ ఏనం పూర్వోక్తం శరవణభవం శరాః బాణతృణా ని ॥ ని ॥ శరో బాణో బాణతృణే ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ తేషాం వనం శరవణం ॥ సూ ॥ ప్రనిరంతశ్శరేత్యాదినా ణత్వం తత్ర భవో జన్మ యస్య తం శరవణభవం దే వం స్కందం ॥ ని ॥ శరజన్మా షడానన ఇత్యమరః ॥ వ్యా ॥ అవజ్యో బహువ్రీహిర్వ్యధికరణో జన్మాద్యుత్తరపద ఇతి వామనః । అగతికత్వాదా శ్రయణీయ ఇత్యర్థః ఆరాధ్యోపాస్య వీణిభిర్వీణావద్భిః ॥ సూ ॥ వ్రీహ్యా దిత్వాదినిప్రత్యయః సిద్ధద్వంద్వైస్సిద్ధమిథునైః భగవంతం స్కందముప

వీణయితుమాగతైరితి భావః జలకణభయాత్ జలసేకస్య వీణాక్వణనప్రతి
బంధకత్వాదితి భావః ముక్తమార్గాస్త్యక్తపథాస్సన్తః ఉల్లంఘితాధ్వానః కి
యంతమధ్వానం గత ఇత్యర్థః సురభితనయానాం గవామాలమ్భేన సం
జ్ఞపనేన జాతాం తథోక్తాం భువి లోకే స్రోతోమూర్త్యా ప్రవాహరూ
పేణ పరిణతాం రూపవిశేషమాపన్నాం రన్తిదేవస్య దశపురపతేర్మహా
రాజస్య కీర్తిం చర్మణ్వత్యాఖ్యాం నదీమిత్యర్థః మానయిష్యన్ స
త్కరిష్యన్ వ్యాలమ్బేథాః వ్యాసమ్యావతరేరిత్యర్థః పురాకిల రా
జ్ఞో రన్తిదేవస్య గవాలమ్భేషు ఏకత్ర సమ్భృతాత్సరక్తనివహాద్వాచ్చ
ర్మరాశేః కాచిన్నదీ ససార। సా చర్మణ్వతీత్యాఖ్యాయత ఇత్యుపాఖ్యాయతే

త్వయ్యాదాతుం జలమవనతే శార్ఙ్గిణో వర్ణచౌరే
తస్యాస్సిన్ధోః పృథుమపి తనుం దూరభావాత్ప్రవాహం।
ప్రేక్షిష్యన్తే గగనగతయో నూనమావర్జ్య దృష్టీ
రేకం ముక్తాగుణమివ భువస్స్థూలమధ్యేన్ద్రనీలం॥౪౦

వ్యా ॥ త్వయీతి ॥ శార్ఙ్గిణః కృష్ణస్య వర్ణస్య కాన్తేశ్చౌరే వర్ణ
చోరే తత్తుల్యవర్ణ ఇత్యర్థః త్వయి జలమాదాతుమవనతే సతి పృథు
మపి దూరభావాత్ దూరత్వాత్ తనుం సూక్ష్మతయా ప్రతీయమానం త
స్యాస్సిన్ధోశ్చర్మణ్వత్యాః ప్రవాహం గగనే గతిర్గమనం యేషాం తే గ
గనగతయః ఖేచరాః సిద్ధగన్ధర్వాదయః ॥ వ్యా ॥ అయమపి బహువ్రీ
హిః పూర్వవజ్జ్ఞాప్యుత్తరపదేషు ద్రష్టవ్యః నూనం సత్యం దృష్టీరావర్జ్యా
నమయ్య ఏకమేకయష్టికం స్థూలో మహాన్ మధ్యే మధ్యమణిభూత ఇం
ద్రనీలో యస్య తం భువో భూమేః ముక్తాగుణం ముక్తాహారమివ ప్రేక్షి
ష్యన్తే అత్ర నీలమేఘసంగతస్య ప్రవాహస్య భూకణ్ఠగత ముక్తాగుణ
త్వేనోత్ప్రేక్షణాదుత్ప్రేక్షైవేయమివశబ్దేన వ్యజ్యతే నిరుక్తకారస్తు తత్ర
తత్రోపమార్థీయాం ఇవశబ్దదర్శనాదత్రాప్యుపమైవేతి బభ్రామ ॥ ౪౦ ॥

తాముత్తీర్య వ్రజ పరిచితభ్రూలతా విభ్రమాణాం
పక్ష్మోత్క్షేపాదుపరివిలసత్కృష్ణశారప్రభాణామ్ ।
కుందక్షేపానుగమధుకరశ్రీముషామాత్మబిమ్బం
పాత్రీకుర్వన్దశపురవధూనేత్రకౌతూహలానామ్ ॥

వ్యా ॥ తామితి ॥ తాం చర్మణ్వతీముత్తీర్య భ్రువో లతా ఇవ భ్రూలతాః ॥ వ్యా ॥ ఉపమితసమాసః తాసాం విభ్రమాః విలాసాః పరిచితాః క్షుణ్ణాః భ్రూలతావిభ్రమా యేషాం తేషాం పక్ష్మాణి నేత్రలోమాని ॥ ని ॥ పక్ష్మసూత్రాదిసూక్ష్మాంశే కింజల్కే నేత్రలోమనీతి శాశ్వతః ॥ తేషాముత్క్షేపాదున్నమనాద్ధేతోః కృష్ణాశ్చ తాః శారాశ్చ కృష్ణశారాః నీలశబలాః ॥ వ్యా ॥ వర్ణో వర్ణేనేతి సమాసః ॥ ని ॥ కృష్ణరక్తసితశ్శార ఇతి యాదవః ॥ తతశ్శారశబ్దాదేవ సిద్ధే కార్ష్ణ్యే పునః కృష్ణపదోపాదానం కార్ష్ణ్యప్రాధాన్యార్థం రక్తత్వం తు న వివక్షితం ఉపమానసారాల్ తస్య స్వాభావికస్య స్త్రీనేత్రేషు సాముద్రికవిరోధాల్ ఇతరస్యాప్యసంగాల్ క్వచిత్సద్భావకథనం తూపాంతవిషయం ఉపరివిలసంత్యః కృష్ణాశ్శారాః ప్రభా యేషాం తేషాం కుందాని మాఘ్యకుసుమాని ॥ ని ॥ మాఘ్యం కుందమిత్యమరః ॥ తేషాం క్షేప ఇతస్తతశ్చాలనం తస్యానుగా అనుసారిణో యే మధుకరాస్తేషాం శ్రియం ముష్ణంతీతి తథోక్తానాం క్షిప్యమాణకుందానుసారిమధుకరకల్పానామిత్యర్థః దశపురం రంతిదేవనగరం తత్ర వధ్వః స్త్రియః ॥ ని ॥ వధూర్జాయా స్నుషా స్త్రీ చేత్యమరః ॥ తాసాం నేత్రకౌతూహలానాం నేత్రాభిలాషాణాం సాభిలాషదృష్టీనామిత్యర్థః ఆత్మబిమ్బం స్వమూర్తిం పాత్రీకుర్వన్ విషయీకుర్వన్ వ్రజ గచ్ఛ

బ్రహ్మావర్తం జనపదమథ చ్ఛాయయా గాహమానః
క్షేత్రం క్షత్రప్రధనపిశునం కౌరవం తద్భజేథాః ।
రాజన్యానాం శితశరశతైర్యత్ర గాండీవధన్వా ధారా
పాతైస్త్వమివ కమలాన్యభ్యవర్షన్ముఖాని ॥ ౫౨ ॥

వ్యా ॥ బ్రహ్మావర్తమితి ॥ అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదంతరమ్ । తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షత ఇతి అథానంతరం బ్రహ్మావర్తంనామజనపదం దేశం ఛాయయా అనాతపమండలేన గాహమానః ప్రవిశన్ నతు స్వరూపేణ ॥ శ్లో ॥ దేవక్షేత్రాశ్రమాదీని పరిహృత్యాన్యతో వ్రజేదితివచనాదితిభావః క్షత్రప్రధనపిశునం అద్యాపి శిరఃకపాలాదిమత్తయా కురుపాండవయుద్ధసూచకమిత్యర్థః ॥ ని ॥ యుద్ధమాయోధనంజన్యం ప్రధనంప్రవిదారణమిత్యమరః తత్ ప్రసిద్ధం కురూణామిదంకౌరవం క్షేత్రంభజేథాః కురుక్షేత్రం వ్రజేత్యర్థః యత్ర కురుక్షేత్రే గాండ్యస్యాస్తీతి గాండీవం ధనుర్విశేషః ॥ సూ ॥ గాండ్యజగాత్సంజ్ఞాయామితి మత్వర్థీయోవప్రత్యయః ॥ ని ॥ కపిధ్వజస్యగాండీవగాండివౌపున్నపుంసకే ఇత్యమరః ॥ గాండీవం ధనుర్యస్యసః గాండీవధన్వా అర్జునః ॥ సూ ॥ వాసంజ్ఞాయామిత్యనఙాదేశః శితశరశతైః రాజన్యానాం రాజ్ఞాంముఖాని ధారాణాముదకధారాణాం పాతైః కమలాని త్వమివ అభ్యవర్షత్ అభిముఖంవృష్టవాన్ శరవర్షైః శిరాంసి చిచ్ఛేదేత్యర్థః ॥ ....॥ ౪౮ ॥

హిత్వా హాలామభిమతరసాం రేవతీలోచనాంకాం
బంధుప్రీత్యాసమరవిముఖో లాంగలీయాస్సిషేవే ।
కృత్వా తాసామభిగమమపాం సౌమ్యసారస్వతీనా
మంతశ్శుద్ధస్త్వమసిభవితావర్ణమాత్రేణకృష్ణః ॥ ౪౯ ॥

వ్యా ॥ హిత్వేతి ॥ బంధుప్రీత్యా కురుపాండవస్నేహేన నతుభయేనస మరవిముఖో యుద్ధనిస్పృహః లాంగలమస్యాస్తీతిలాంగలీ హలధరః అభిమతరసాం అభీష్టాస్వాదాం తథా రేవత్యాః స్వప్రియాయాః లోచనయోః ప్రతిబింబితత్వాచ్చిహ్నంయస్యాస్తాం హాలాంసురాం ॥ ని ॥ సురాహలిప్రియాహాలేత్యమరః ॥ అపిప్రయుక్తం దేశభాషాపదమిత్యత్ర సూత్రే హాలేతి దేశభాషాపదమప్యతీవ కవిప్రయోగాత్సాధ్విత్యుదా

జహౌరవాముఖః హిత్వా వత్స్యత్యక్త్వాదుస్త్యజామపీతిభావః యాస్సారస్వతీరపః సిషెవే హేసౌమ్య సుభగ త్వం తాసాం సరస్వత్యాననద్యాఇమాస్సారస్వత్యః తాసాం సారస్వతీనాం అపాం అభిగమం సేవాం కృత్వా అంతః అన్తరాత్మనిశుద్ధః నిర్మలః నిర్దోషః భవితా ॥ వ్యా ॥ ఇవర్ణమాత్రేచావితిత్వమ్ అపి సద్య ఏవ పవిత్రీభూతో భవిష్యసీత్యర్థః ॥ వ్యా ॥ వర్తమానసామీప్యేవద్వర్తమానప్రత్యయః వర్ణమాత్రేణ వర్ణేనైవ కృష్ణః శ్యామః న తు పాపేనేత్యర్థః అంతశ్శుద్ధిరేవ సమ్పాద్యా నబాహ్యా బహిశ్శుద్ధోపి నూతనపాపప్రాయశ్చిత్తార్థం సారస్వతసలిలసేవీ తత్రభవాన్ బలభద్ర ప్రవాత్రనిదర్శనం అత్ర భవతాపి భగవతీసరస్వతీసర్వదా సేవితవ్యేతిభావః॥

{ తస్మాద్గచ్ఛేరనుకనఖలం శైలరాజావతీర్ణాం జ
హ్నోః కన్యాం సగరతనయస్వర్గసోపానపఙ్క్తిమ్। }

{ గౌరీవక్త్రభ్రుకుటిరచనాంయావిహస్యేవఫేనైశ్శ
మ్భోః కేశగ్రహణమకరోదిందులగ్నోర్మిహస్తా ॥ }

వ్యా ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్కురుక్షేత్రాత్ కనఖలస్యాద్రేః సమీపే అనుకనఖలం ॥ సూ ॥ అనుర్యత్సమయాత్యవ్యయీభావః శైలరాజాద్ధిమవతః అవతీర్ణాం సగరతనయానాం స్వర్గసోపానపఙ్క్తిం స్వర్గప్రాప్తిసాధనభూతామిత్యర్థః జహ్నోర్నామరాజ్ఞః కన్యాం జాహ్నవీం గచ్ఛేః గచ్ఛ ॥ వ్యా ॥ విధ్యర్థే లిఙ్ యాజాహ్నవీ గౌర్యాః వక్త్రే యా భ్రుకుటిరచనా సాపత్న్యరోషాత్ భ్రూభంగకరణం తాం ఫేనైః విహస్యేవ హసిత్వేవ ధావళ్యాత్ఫేనానాం హసత్వేనోత్ప్రేక్షణం ఇందౌ శిరోమాణిక్యభూతే లగ్నాః ఊర్మయ ఏవ హస్తాః యస్యాస్సా ఇందులగ్నోర్మిహస్తాసతీ శమ్భోః కేశగ్రహణం అకరోత్ యథా కాచిత్ప్రౌఢా నాయికా సపత్నీమసహమానా తామనాదృత్య స్వవాల్లభ్యం ప్రకటయిస్తై భర్త్రారం సహశిరోరత్నేన కేశేష్వాకర్షతి తద్వదితి భావః ఇదంచ పురాణేషు భగీరథప్రార్థనయా భగవతీం గగనతలాదాపతంతీం గంగాం గ

ఙ్గాధరో జటాజూటేన జగ్రాహేతి కథాముపజీవ్యోక్తమ ॥ .. ॥ ౫౪ ॥

తస్యాఃపాతుంసురగజఇవవ్యోమ్నిపశ్చార్ధలమ్బి
త్వంచేదచ్ఛస్ఫటికవిశదం తర్కయేస్తిర్యగంభః ।
సంసర్పంత్యాస్సపదిభవతస్స్రోతసిచ్ఛాయయాసా
స్యాదస్థానోపగతయమునా సఙ్గమేవాభిరామా ॥

వ్యా ॥ తస్యా ఇతి ॥ సురగజ ఇవ కశ్చిద్దిగ్గజ ఇవ వ్యోమ్ని పశ్చార్ధం పశ్చిమార్ధమిత్యర్థః ॥ వ్యా ॥ పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః తేన లమ్బత ఇతి పశ్చార్ధలమ్బి సన్ పశ్చార్ధభాగేన వ్యోమ్ని స్థిత్వా పూర్వార్ధేన జలోన్ముఖ ఇత్యర్థః కేచిత్పూర్వార్ధాభోగలమ్బీతి పఠంతి అచ్ఛస్ఫటికవిశదం నిర్దోషస్ఫటికావదాతం తస్యాః గంగాయాః అమ్భః తిర్యక్ తిరశ్చీనం యథాతథా పాతుం త్వం తర్కయేః విచారయేశ్చేత్ సపది స్రోతసి ప్రవాహే సంసర్పంత్యా సఙ్క్రామంత్యా భవతశ్ఛాయయా ప్రతిబింబేన అసౌ గంగా అస్థానే ప్రయాగాదన్యత్ర ఉపగతః ప్రాప్తః యమునాసంగమో యయా సా తథాభూతేవ అభిరామా స్యాత్ ॥ .. ॥ ౫౫ ॥

ఆసీనానాం సురభితశిలం నాభిగంధైర్మృగాణాం
తస్యాఏవప్రభవమచలం ప్రాప్యగౌరం తుషారైః ।
వక్ష్యస్యధ్వశ్రమవినయనేతస్యశృంగేనిషణ్ణశ్శోభాం
శుభ్రత్రినయనవృషోత్ఖాతపఙ్కోపమేయాం ॥౫౬

వ్యా ॥ ఆసీనానామితి ॥ ఆసీనానాముపవిష్టానాం మృగాణాం కస్తూరీమృగాణాం అన్యదా నాభిగంధానుపపత్తేః నాభిషు గంధైః కస్తూరీగంధైః తేషాం తదుద్భవత్వాత్ అత ఏవ మృగనాభిసంజ్ఞా చ ॥ ని ॥ మృగనాభిర్మృగమదః కస్తూరీ చేత్యమరః ॥ అథవా నాభయః కస్తూర్యః ॥ ని ॥ నాభిః ప్రధానే కస్తూర్యాం మదే చ క్వచిదిష్యత ఇతి విశ్వః ॥ తాసాం గంధైః సురభితాః సురభీకృతాః శిలాః యస్య తం తస్యా గంగాయా ఏవ ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః కారణం తం తుషారైః హిమైః గౌరం సితం ॥ ని ॥ అవదా

తస్సితో గౌరఇత్యమరః ॥ అచలం (ప్రాప్య) వినీయతే అనేనేతి వినయనం॥
వ్యా ॥ కరణేల్యుట్ అధ్వశ్రమస్యవినయనే అపనోదనే తస్యహిమాద్రేః
శృంగే నిషణ్ణస్సన్ శంభోర్యస్త్రినయనస్య త్ర్యమ్బకస్య వృషోవృషభః
॥ ని ॥ సుకృతేవృషభేవృషఇత్యమరః ॥ తేనోత్థాతేనాపదారితేన పంకే
నసహ ఉపమేయాం ఉపమాతుంయోగ్యాం శోభాం పశ్యసి వోఢాసి॥
వ్యా ॥ వహతేర్లృట్ త్రినయనేర్వ్యత్ర ॥ సూ ॥ పూర్వపదాత్సంజ్ఞా
యామగఇతిణత్వంనభవతి ॥ సూ ॥ క్షుభ్నాదిషుచేతినిషేధాత్ తస్యాః
ప్రభవమిత్యాదినా హిమాద్రౌ మేఘస్య వైవాహిక (వైహారిక) గృహ
విహారో ధ్వన్యతే ॥ ....॥ ౫౬ ॥

తంచేద్వాయౌ సరతి సరళ స్కంధసంఘట్టజన్మా
బాధేతోల్కాక్షపితచమరీ వాలభారో దవాగ్నిః ।
అర్హస్యేనంశమయితుమలం వారిధారాసహస్రై
రాపన్నార్తిప్రశమనఫలాసమ్పదోహ్యుత్తమానాం।

వ్యా ॥ తమితి ॥ వాయౌ వనవాతే సరతి వాతిసతి సరళానాం దేవ
దారువిశేషాణాం స్కంధాః ప్రదేశవిశేషాః ॥ ని ॥ అస్త్రీ (ప్ర) ప్రకాండః
స్కంధస్స్యాన్మూలాచ్ఛాఖావధేస్తరోరిత్యమరః ॥ తేషాం సంఘట్టేన
సంఘర్షేణ జన్మయస్యసః తథోక్తః జన్మోత్తరపదత్వాద్వ్యధికరణోపిబ
హువ్రీహిస్సాధురిత్యుక్తం ఉల్కాభిః స్ఫులింగైః క్షపితాః నిర్దగ్ధాః
చమరీణాం వాలభారాః కేశసమూహాః యేనసః అతః దవఇత్యగ్నిః ద
వాగ్నిః వనవహ్నిః ॥ ని ॥ వనేవవనవహ్నౌచ దవోదావఇతిశాశ్వతః॥
తంహిమాద్రిం బాధేతచేత్ పీడయేద్యది ఏనందవాగ్నిం వారిధారాణాం
సహస్రైః అలమత్యంతం శమయితుమర్హసి యుక్తంచైతదిత్యాహ ఉ
త్తమానాంమహతాం సమ్పదః సమృద్ధయః ఆపన్నానామార్తానాం ఆ
ర్తిప్రశమసమాపన్నివారణమేవఫలం ప్రయోజనం యాసాంతాస్తథోక్తా
హి అతో హిమాచలస్య దావానలస్త్వయాశమయితవ్యఇతిభావః ॥ ౫౭ ॥

ప్రథమస్సర్గః

తత్ర వ్యక్తం దృషది చరణన్యాసమర్ధేందుమౌళే
శ్శశ్వత్సిద్ధైరుపచితబలింభక్తినమ్రాః పరీయాః । య
స్మిన్దృష్టేకరణవిగమాదూర్ధ్వముద్ధూతపాపాః క
ల్పిష్యంతేస్థిరగణపదప్రాప్తయేశ్రద్దధానాః ॥౫౮ ॥

వ్యా ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర హిమాద్రౌ దృషది కస్యాంచిచ్ఛిలాయాంవ్య
క్తం ప్రకటితం శశ్వత్ సదా సిద్ధైర్యోగిభిః ॥ ని ॥ సిద్ధిర్నిష్పత్తియోగ
యోరితివిశ్వః ॥ ఉపచితబలిం విరచితపూజాకం॥ని॥బలిఃపూజోపహారయో
రితి యాదవః ॥ అర్ధశ్చాసావిందుశ్చఅర్ధేందుః ఖండేందుః॥ని॥అర్ధఃఖండేస
మాంశేర్ధమితివిశ్వః॥సఃమౌళౌ యస్యతస్యార్ధేందుమౌళేరీశ్వరస్య చరణ
న్యాసం పాదన్యాసం భక్తిఃపూజ్యేష్వనురాగః తయానమ్రాస్సన్ గురు
దేవతయోఃప్రీతిర్భక్తిరిత్యభిధీయతే। కళత్రపుత్రవిషయే సైవప్రేమేతి
కథ్యతే ॥ సైవాపకృష్టవిషయే దయేత్యేవముదాహృతేత్యభియుక్తాః।పరీ
యాః ప్రదక్షిణంకురు ॥ వ్యా ॥ పరిపూర్వాదిణ్ ధాతోర్విధ్యర్థేలిఙ్।
యస్మిన్ పాదన్యాసేదృష్టేసతి ఉద్ధూతపాపాః నిరస్తసమస్తకిల్బిషాస్సం
తః శ్రద్దధానాః విశ్వసంతః పురుషాః శ్రద్ధావిశ్వాసః ఆస్తిక్యబుద్ధిరితి
యావత్ ॥ వా ॥ శ్రదంతరోరుపసర్గవద్వృత్తిర్వక్తవ్యేతి కరణస్య క్షే
త్రస్య విగమాదూర్ధ్వం దేహత్యాగాత్పరమిత్యర్థః ॥ ని ॥ కరణంసా
ధకతమక్షేత్రగాత్రేంద్రియేష్వపీత్యమరః ॥ స్థిరంశాశ్వతం గణాః ప్రమ
థాః ॥ ని ॥ గణాఃప్రమథసంఖ్యౌఘాఇతివైజయంతీ ॥ తేషాంపదంస్థా
నం తస్య ప్రాప్తయే కల్పిష్యంతే ప్రాప్తుం శక్ష్యంతీత్యర్థః॥వ్యా॥
క్లృపేఃపర్యాప్తివచనత్వేన తస్యాలమర్థత్వాత్తద్యోగే ॥ సూ ॥ నమః
స్వస్తీత్యాదినాచతుర్థీ అలమితి పర్యాప్త్యర్థగ్రహణమితిభాష్యకా
రః ॥ శ్లో ॥ అవ్యక్తంవ్యంజయామాస శివశ్శ్రీచరణద్వయం ।హిమాద్రౌ
శాంభవాదీనాం సిద్ధయేసర్వకర్మణాం ॥ దృష్ట్వాశ్రీచరణన్యాసం సాధకస్థి
రయోత్తమం। ఇచ్ఛాధీనశరీరోహివిచరేచ్చజగత్త్రయేఇతిశంభురహస్యే

యే సంరమ్భోత్పతనరభసాస్స్వాంగభంగాయ తస్మి
న్ముక్తాధ్వానం సపది శరభా లంఘయేయుర్భవన్తమ్ ।
తాన్కుర్వీథాస్తుములకరకావృష్టిపాతావకీర్ణాన్ కే
వా న స్యుః పరిభవపదం నిష్ఫలారమ్భయత్నాః ॥ ౫౯ ॥

వ్యా ॥ యఇతి ॥ తస్మిన్ హిమాద్రౌ సంరమ్భస్సమ్భ్రమః కోపో వా ॥ ని ॥ సంరమ్భస్సమ్భ్రమే కోప ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ తేన గజ ఇతి భ్రాన్త్యా ఉత్పతనే ఉత్ప్లవనే రభసో వేగో యేషాం తే తథోక్తాః ॥ ని ॥ రభసో వేగ హర్షయోరితి విశ్వః ॥ యే శరభాః అష్టాపదాః మృగవిశేషాః ॥ ని ॥ శ శరభశ్శలభే చాష్టాపదే ప్రోక్తో మృగాంతర ఇతి విశ్వః ॥ ముక్తః త్యక్తః అధ్వా శరభోత్పతనమార్గః యేన తం భవన్తం సపది స్వాంగభంగాయ లంఘ యేయుః ॥ వ్యా ॥ సమ్భావనాయాంలిఙ్ ॥ భవతోతిదూరవర్తిత్వాత్స్వా ఙ్గభంగాతిరిక్తఫలం నాస్తి తేషాం లంఘనస్యేత్యర్థః తాన్ శరభాన్ తు ములాస్సఙ్కులాః కరకాః వర్షోపలాస్తాసాం వృష్టిః తస్యాః పాతేన అవ కీర్ణాన్ అవక్షిప్తాన్ కుర్వీథాః కురుష్వ ॥ వ్యా ॥ విధ్యర్థేలిఙ్ క్షుద్రో ప్యధిక్షిపన్ విపక్షస్సద్యః ప్రతిక్షేప్తవ్య ఇతి భావః తథాహి ఆరభ్యంత ఇ త్యారమ్భాః కర్మాణి తేషు యత్నాః ఉద్యోగాః స నిష్ఫలో యేషాం తే త థోక్తాః విఫలకర్మోపక్రమా ఇత్యర్థః అతః కే వా నరాః పరిభవపదం తిర స్కారాస్పదం న స్యుర్న భవంతి భవంత్యేవేత్యర్థః యత్త్వత్ర ॥ ని ॥ వర్షోపలస్తు కరక ఇతి యాదవవచనాత్కరకశబ్దస్య నియతపుల్లింగతాభి ప్రాయేణ కరకాణాం ఆవృష్టిరితి కేషాంచిద్వ్యాఖ్యానం తదన్యే నాను మన్యంతే వర్షోపలస్తు కరకేత్యమరవ్యాఖ్యానే ॥ తత్ర భవతా క్షీరస్వామి నా కమండలౌ చ కరక ఇతి నానార్థే పుంస్యపి వక్ష్యతీతి వదతా ఉభయ లింగతా ప్రకాశాత్ యాదవస్య తు పుల్లింగతావిధానే తాత్పర్యం న తు స్త్రీ లింగతా నిషేధ ఇతి న తద్విరోధోపి ॥ ని ॥ కరకస్తు కరంకే స్యాద్దాడిమే చ ~~ండలౌ । పక్షిభేదేకరే చాథ స్త్రీ కరకా చ ఘనోపల ఇతి విశ్వప్రకాశవ

చనేతూభయలింగతావ్యక్తైవేతి నకుత్రాపివిరోధవార్తా అతఏవ మద్యో షి ॥ ని ॥ వర్షోపలస్తుకరకాకరకోపిచదృశ్యతఇతి ॥ ॥౫౯॥

శబ్దాయంతే మధురమనిలైః కీచకాః పూర్యమాణా
స్సంసక్తాభిస్త్రిపురవిజయో గీయతే కిన్నరీభిః ।
నిర్హ్రాదస్తేమురజఇవచేత్కందరేషుధ్వనిస్స్యాత్స-
ఙ్గీతార్థోననుపశుపతేస్తత్ర భావీ సమగ్రః ॥ ౬౦ ॥

వ్యా ॥ శబ్దాయంతఇతి ॥ హేమేఘ అనిలైః వాయుభిః పూర్యమాణా ధ్మాయమానాః కీచకాః వేణువిశేషాః ॥ ని ॥ వేణవఃకీచకాస్తేస్యుర్యేస్వనంత్యనిలోద్ధతా ఇత్యమరః ॥ మధురం శ్రుతిసుఖంయథాతథా శబ్దాయంతే శబ్దంకుర్వంతి స్వనంతీత్యర్థః ॥ సూ॥ శబ్దవైరకలహాభ్రేత్యాదినా క్యజ్ప్రత్యయః అనేన వంశవాద్యసమ్పత్తిరుక్తా సంసక్తాభిః సంయుక్తాభిః వంశవాద్యానుషక్తాభిర్వా సంరక్తాభిరితిపాఠే రక్తకంఠీభిరిత్యర్థః కిన్నరీభిః కిన్నరస్త్రీభిః త్రయాణాంపురాణాంసమాహారస్త్రిపురమ్ ॥ సూ ॥ తద్ధితార్థేత్యాదినా సమాహారసమాసః ॥ పాత్రాదిత్వాన్నపుంసకత్వం తస్యవిజయః గీయతే కందరేషు దరీషు ॥ ని ॥ దరీతుకందరోవాస్త్రీత్యమరః తే తవ నిర్హ్రాదః గమ్భీరధ్వనిః మురజే వాద్యభేదే ధ్వనిరివేత్యర్థః స్యాచ్చేత్ తర్హి తత్ర చరణసమీపే పశుపతేర్నిత్యసన్నిహితస్యశివస్య నృత్యతఇతి శేషః సంగీతం తౌర్యత్రికమ్ ॥ శ్లో ॥ సమ్యగ్గీతేతుసంగీతం న్యాయామ్భ్యప్రసిద్ధకే । తౌర్యాణాంత్రితయేచాపీతి శబ్దార్ణవే ॥ తదేవార్థః సంగీతార్థః సంగీతవస్తు ॥ ని ॥ అర్థోఽభిధేయరైవస్తు ప్రయోజననివృత్తిషు ఇత్యమరః ॥ సమగ్రః సమ్పూర్ణః భావీనను భవిష్యతిఖలు ॥ సూ ॥ భవిష్యతిగమ్యాదయఇతి భవిష్యదర్థే ణినిః ॥ ౬౦ ॥

ప్రాలేయాద్రేరుపతటమతిక్రమ్యతాం స్తాన్విశేషా-
హంసద్వారంభృగుపతియశోవర్త్మ యత్క్రౌఞ్చర
న్ధ్రం । తేనోదీచీందిశమనుసరేస్తిర్యగాయామశోభీ
శ్యామఃపాదోబలినియమనాభ్యుద్యతస్యేవవిష్ణోః ॥

వ్యా ॥ ప్రాలేయాద్రేరితి॥ ప్రాలేయాద్రేః హిమాద్రేః ఉపతటంతటసమీపే ॥ సూ ॥ అవ్యయంవిభక్తీత్యాదినా సమీపార్థేఽవ్యయీభావః తాంస్తాన్ ॥ వ్యా ॥ వీప్సాయాంద్విరుక్తిః విశేషాన్ ద్రష్టవ్యార్థాన్ ॥ ని॥ విశేషోఽవయవేవ్యక్తౌద్రష్టవ్యోత్తమవస్తునీతిశబ్దార్ణవే ॥ అతిక్రమ్య(ఆదరేణ దర్శనమతీత్యేత్యర్థః)అనుసరేగచ్ఛేరిత్యనాగతేనసమ్బంధఃహంసానాంద్వారం హంసద్వారం మానసప్రస్థాయినోహంసాః క్రౌంచగంధ్రేణ సఞ్చరంతఇత్యాగమః భృగుపతేః జామదగ్న్యస్య యశోవర్త్మయశఃప్రవృత్తికారణమిత్యర్థః యత్ క్రౌంచస్యాద్రేః రంధ్రం క్రౌఞ్చరంధ్రమస్తి తేన క్రౌఞ్చబిలేన బలేర్దైత్యస్య నియమనే బంధనే అభ్యుద్యతస్యప్రవృత్తస్య విష్ణోర్వ్యాపకస్య భగవతస్త్రివిక్రమస్య శ్యామః కృష్ణవర్ణః పాదఇవ తిర్యగాయామేన బిలప్రవేశార్థం తిరశ్చీనదైర్ఘ్యేణ శోభతఇతి తిర్యగాయామశోభీసన్॥ వ్యా ॥ తాచ్ఛీల్యేణినిః ఉదీచీం దిశం అనుసరేః అభిగచ్ఛ పురాకిల భగవతో దేవాద్ధూర్జటేః ధనురుపనిషదమధీయతా(౧)భృగునందనేన స్కందస్పర్ధయా క్రౌఞ్చశిఖరిణమతినిశితవిశిఖముఖేన హేలయా మృత్పిండభేదంభిత్వా తతఏవ క్రౌఞ్చచ్ఛిద్రాదేవ సద్యస్సముజ్జృమ్భితే యశః క్షీరవారిధౌ నిఖిలమపి జగజ్జాలమాక్షాళితమితికథాశ్రూయతే ॥ (౧) ఇద్ధార్చిర్యశ్శత్రుకృచ్ఛ్రిణి ॥ ౬౧॥

గత్వాచోర్ధ్వందశముఖభుజోచ్ఛ్వాసితప్రస్థసన్ధేః
కైలాసస్య త్రిదశవనితా దర్పణస్యాతిథిస్స్యాః ।
శృంగోచ్ఛ్రాయైఃకుముదవిశదైర్యోవితత్యస్థితఃఖం
రాశీభూతఃప్రతిదినమివ త్ర్యమ్బకస్యాట్టహాసః ॥

వ్యా ॥ గత్వేతి ॥ క్రౌఞ్చబిలనిర్గమానంతరమూర్ధ్వంచగత్వా దశముఖస్య రావణస్య భుజైరుచ్ఛ్వాసితావిశ్లేషితాః ప్రస్థానాం సానూనాం సంధయోయస్యతస్య ఏతేన నయనకౌతుకసద్భావఉక్తః త్రిదశపరిమాణమేషామితిత్రిదశాః ॥సూ॥సంఖ్యయావ్యయెత్యాదినాబహువ్రీహిః

బహువ్రీహౌ సంఖ్యయేత్యాదినా సమాసాంతో డజితి క్షీరస్వామీ త్రిదశా
నాం దేవానాం వనితాస్తాసాం దర్పణస్య స్ఫాటికత్వాద్వా గ్రజతత్వాద్వా
ద్విధాపి బిమ్బగ్రాహిత్వేనైవముక్తం కైలాసస్యాద్రేః అతిథిః స్యాః యః
కైలాసః కుముదవద్విశదైర్విశ్రుతైః శృంగాణాముచ్ఛ్రాయైరున్నతిభిః ఖ
మాకాశంవితత్య వ్యాప్య ప్రతిదినం దినేదినే రాశీభూతః త్ర్యమ్బకస్య
త్రిలోచనస్య అట్టహాసః అతిహాస ఇవస్థితః ॥ ని ॥ అట్టాపతిశయయోశ్చామా
వితియాదవః ॥ ధావళ్యాద్ధాసత్వేనోత్ప్రేక్షణం॥హాసాదీనాంతుధావళ్యం
కవిసమయసిద్ధమ్ ॥ .... ॥ ౬౨ ॥

ఉత్పశ్యామి త్వయితటగతే స్నిగ్ధభిన్నాంజనాభే
సద్యఃకృత్తద్విరదరదనచ్ఛేదగౌరస్య తస్య । శోభా
మద్రేస్తిమితనయనప్రేక్షణీయాం భవిత్రీ మంసన్య
స్తేసతి హలభృతో మేచకే వాససీవ ॥ . ॥ ౬౩ ॥

వ్యా ॥ ఉత్పశ్యామీతి ॥ స్నిగ్ధం మసృణం భిన్నం మర్దితంచయదం
జనం కజ్జలం తస్యేవాభా యస్య తస్మిన్ త్వయి తటగతే సానుగతే
సతి సద్యః కృత్తస్య ద్విరదరదనస్య గజదంతస్య ఛేదవద్గౌరస్య శుభ్రస్య
తస్యాద్రేః కైలాసస్య మేచకే శ్యామలే ॥ ని ॥ కాలశ్యామలమేచకా ఇ
త్యమరః ॥ వాససి వస్త్రే అంసన్యస్తే సతి హలభృతో బలభద్రస్యేవ స్తిమి
తాభ్యాం నిశ్చలాభ్యాం అనిమిషాభ్యామితియావత్ నయనాభ్యాం ప్రే
క్షణీయాం శోభాం భవిత్రీం భావినీం ఉత్పశ్యామి శోభా భవిష్యతీతి త
ర్కయామీత్యర్థః శ్రౌతీ పూర్ణోపమా ॥ .. . ॥ ౬౩ ॥

హిత్వా తస్మిన్భుజగవలయం శమ్భునా దత్తహస్తా
క్రీడాశైలే యదిచ విహరేత్పాదచారేణ గౌరీ ।
భంగీభక్త్యావిరచితవపుస్తమ్భితాంతర్జలౌఘః సోపా
నత్వంకురుమణితటారోహణాయాగ్రయాయీ॥౬౪॥

వ్యా ॥ హిత్వేతి ॥ తస్మిన్ క్రీడాశైలే కైలాసే ॥ శ్లో॥ కైలాసశ్శివనగాద్రిశ్చ మందరో గంధమాదనః । క్రీడార్థంనిర్మితాశ్శమ్భోర్దేవైః క్రీడాద్రయోభవన్నితి శమ్భురహస్యే ॥ శంభునా భుజగ ఏవ వలయః కంకణః తంహిత్వా గౌర్యాః భీరుత్వాత్ త్యక్త్వా దత్తహస్తా దత్తహస్తావలంబాసతీ గౌరీ పాదచారేణవిహరేత్ విచరేద్యది తర్హి అగ్రియాయీపురోగతః తథా స్తమ్భితోఘనీభావం ప్రాపితః అంతర్జలస్యఓఘః ప్రవాహోయస్యసః తథాభూతస్సన్ భంగీనాం పర్వణాం భక్త్యా రచనయావిరచితవపుః కల్పితశరీరస్సన్ మణీనాంతటం మణితటంతస్యారోహణాయ సోపానత్వంకురు సోపానభావంభజేత్యర్థః ॥ . .. .. ॥ ౬౪ ॥

తత్రావశ్యం వలయకులిశోద్ఘట్టనోద్గీర్ణతోయం నే
ష్యన్తి త్వాంసురయువతయోయన్త్రధారాగృహత్వమ్।
తాభ్యోమోక్షస్తవయదిసఖేఘర్మలబ్ధస్యనస్యాత్క్రీడా
లోలాశ్శ్రవణపరుషైర్గర్జితైర్భాయయేస్తాః ॥౬౫॥

తత్రేతి ॥ తత్ర కైలాసే అవశ్యం సర్వథా సురయువతయః వలయకులిశాని కఙ్కణకోటయఃశతకోటివాచినాఽకులిశశబ్దేన కోటిమాత్రంలక్ష్యతే తైరుద్ఘట్టనాని ప్రహారాస్తైరుద్గీర్ణముత్సృష్టం తోయంయేనతం త్వాం యన్త్రధారాః యంత్రధారాః తాసాం గృహత్వం కృత్రిమధారాగృహత్వం నేష్యంతి ప్రాపయిష్యంతి హేసఖే ఘర్మే నిదాఘే లబ్ధస్య ఘర్మలబ్ధస్య ఘర్మలబ్ధత్వంచాస్య దేవభూమిషు సర్వదా సర్వర్తుసమాహారాత్ ప్రాథమికమేనుత్వాద్వా యతఉక్తమాషాఢస్యప్రథమదివసే మేఘం దదర్శేతి తవ తాభ్యస్సురయువతిభ్యః మోక్షోనస్యాద్యది తదా క్రీడాలోలాః క్రీడాసక్తాః ప్రమత్తాఇత్యర్థః తాస్సురయువతీః శ్రవణపరుషైః కర్ణకటుభిః గర్జితైః కరణైః భాయయేః త్రాసయేః ॥ వ్యా ॥అత్రహేతుభయాభావాన్నాత్మనేపదం నాపిపుగాగమః ॥ . .. .. . ॥౬౫॥

హేమాంభోజప్రసవిసలిలం మానసస్యాదదానః
కుర్వన్ కామం క్షణముఖపటప్రీతిమైరావణస్య ।
ధున్వన్ కల్పద్రుమకిసలయాన్యంశుకానీవ వాతై
ర్నానాచేష్టైర్జలదలలితైర్నిర్విశేస్తం నగేంద్రం ॥ ౬౬ ॥

వ్యా ॥ హేమేతి ॥ హేజలద మేఘ హేమాంభోజానాం ప్రసవో జన్మ యస్మిన్ తత్ ప్రసవిజనకం ॥ సూ ॥ జిదృక్షీత్యాదినా ఇనిప్రత్యయః ॥ మానసస్య సరసః సలిలం ఆదదానః పిబన్నిత్యర్థః తథా ఐరావణస్యేంద్రగజస్య తస్య కామచారిత్వాత్ శివసేవార్థం ఇంద్రాగమనాద్వా సమాగతస్యేతి భావః క్షణే మానసజలాదానకాలే ముఖపటేన యా ప్రీతిస్తాం కుర్వన్ తథా కల్పద్రుమాణాం కిసలయాని పల్లవభూతాన్యంశుకాని సూక్ష్మవస్త్రాణి ॥ ని ॥ అంశుకం వస్త్రమాత్రే స్యాత్పరిధానోత్తరీయయోః సూక్ష్మవస్త్రే నాతు దీప్తావితి శబ్దార్ణవే ॥ వాతైః మేఘవాతైః ధున్వన్ ఇత్థం నానాబహువిధాశ్చేష్టాః తోయపానాదయో యేషు తైః లలితైః క్రీడితైః ॥ ని ॥ నాభావభేదే స్త్రీనృత్యే లలితం త్రిషుసుందరే । అస్త్రియాం షట్పదారామే క్రీడితే జాతపల్లవ ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ తం నగేంద్రం కైలాసం కామం యథేచ్ఛం నిర్విశేః ఉపభుంక్ష్వ ॥ ని ॥ నిర్వేశో భృతిభోగయోరిత్యమరః ॥ యథేచ్ఛావిహారో మిత్రగృహేషు మైత్ర్యాః ఫలం సహజమిత్రం చ తే కైలాసః ॥ శ్లో ॥ మేఘపర్వతయోరబ్ధిచంద్రయోరబ్జసూర్యయోః శిఖిజీమూతయోర్దృష్టిరమ్యయోర్మిత్రతాస్వయమితి దర్శనాదితి భావః ॥

తస్యోత్సంగే ప్రణయిన ఇవ స్రస్తగంగాదుకూలాం
న త్వం దృష్ట్వా న పునరలకాం జ్ఞాస్యసే కామచారిన్ ।
యా వః కాలే వహతి సలిలోద్గారముచ్చైర్విమానా
ముక్తాజాలగ్రథితమలకం కామినీవాభ్రబృందం ॥ ౬౭ ॥

ఇతి శ్రీకాళిదాసకృతౌ మేఘసందేశే మహాకావ్యే పూర్వమేఘస్సమాప్తః

వ్యా ॥ తస్యేతి ॥ ప్రణయినః ప్రియతమస్యేవ తస్య కైలాసస్య ఉ

త్సంగె ఊర్ధ్వభాగె ఊరౌచ ॥ ని ॥ ఉత్సంగోముక్తసంయోగేసక్తమ్యా
ర్ధ్వతలెపిచేత్యుత్పలమాలాయాం దుకూలం శుభ్రవస్త్రం గంగాదుకూల
మివ ॥ వ్యా ॥ ఉపమితసమాసః స్రస్తంగంగాదుకూలంయస్యాస్తాం ॥ని॥
దుకూలంసూక్ష్మవస్త్రేస్యాదుత్తరీయెసితాంశుక ఇతిశబ్దార్ణవే॥కామిన్యాం
తు స్రస్తం గంగెవ దుకూలంయస్యాస్తాం తథోక్తాం అలకాం కుబెరనగ
రీందృష్ట్వా కామినీమివతిశేషః హేకామచారిన్ త్వంపునః త్వంత నజ్ఞా
స్యసఇతిన నాపగమిష్యసీతిన కింతు జ్ఞాస్యసఏవేత్యర్థః కామచారిణ
స్తేపూర్వమపి బహుకృత్వః తద్దర్శనసమ్భవాదజ్ఞానమసమ్భావితమేవేతిని
శ్చయార్థం నఞ్ద్వయప్రయోగః తదుక్తం స్మృతినిశ్చయసిద్ధార్థేషున
ఞ్ద్వయప్రయోగఇతి ఉచ్చైర్విమానా ఉన్నతసప్తభూమికభవనా॥ని ॥
విమానోస్త్రీ దేవయానే సప్తభూమికసద్మనీతి యాదవః ॥ మేఘసం
వాహనస్థానసూచనార్థమిదం విశేషణం అన్యత్ర ఉచ్చైః గమ్భీరా వి
మానానియస్యాసాచయా అలకా వోయుష్మాకం కాలె మేఘకాలఇత్యర్థః
కాలస్య సర్వమేఘసాధారణ్యాద్వఇతిబహువచనం సలిలముద్గిరతీతి సలి
లోద్గారం స్రవత్సలిలధారమిత్యర్థః అభ్రబృందం మేఘకదమ్బం కా
మినీ స్త్రీ ముక్తాజాలైః మౌక్తికసరైః గ్రథితం వ్యాప్తం ॥ ని ॥ పుం
శ్చల్యాంమౌక్తికేముక్తేతియాదవః ॥ అలకమివ చూర్ణకుంతలానివ జాతా
వెకవచనమ్ ॥ ని ॥ అలకాశ్చూర్ణకుంతలాఇత్యమరః ॥ వహతి బిభర్తి
అత్రకైలాసస్యానుకూలనాయకత్వమలకాయాశ్చ స్వాధీనపతికాఖ్యనా
యికాత్వంచ ధ్వన్యతె తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాయత్తోనుకూలస్స్యాదితి
॥ శ్లో ॥ ప్రియోపలాలితానిత్యంస్వాధీనపతికామతేతిలక్షయన్తి ఉదాహ
రంతిచ లాలయన్నలకప్రాంతాన్రచయన్ పత్రమఞ్జరీః ఏకాం వినోద
యన్నాస్తాం ఛాయావదనువర్తతఇతి ॥ ౬౭ ॥ *************
ఇతి శ్రీమహోపాధ్యాయకోలచలమల్లినాథసూరివిరచితాయాం మేఘసం
దేశవ్యాఖ్యాయాం సంజీవనీసమాఖ్యాయాం పూర్వమేఘస్సమాప్తః

మేఘసందేశవ్యాఖ్యానే

ద్వితీయసర్గప్రారమ్భః

విద్యుత్వన్తం లలితవనితాః సేన్ద్రచాపం సచిత్రాః
సఙ్గీతాయ ప్రహతమురజాః స్నిగ్ధగమ్భీరఘోషమ్ ।
అన్తస్తోయం మణిమయభువస్తుఙ్గమభ్రంలిహాగ్రాః
ప్రాసాదాస్త్వాం తులయితుమలం యత్ర తైస్తైర్విశేషైః

వ్యా ॥ విద్యుత్వన్తమితి ॥ యత్ర అలకాయాం లలితాః రమ్యాః వనితాః స్త్రియో యేషు తేతథోక్తాః సహచిత్రైర్వర్తన్త ఇతి సచిత్రాః సాలేఖ్యాః ॥ ని ॥ ఆలేఖ్యాశ్చర్యయోశ్చిత్రమిత్యమరః ॥ సూ ॥ తేనసహేతి తుల్యయోగ ఇతి బహువ్రీహిః వోపసర్జనస్యేతి సహశబ్దస్య సభావః సంగీతాయ తౌర్యత్రికాయ ప్రహతమురజాః తాడితమృదఙ్గా ఇత్యర్థః ॥ ని ॥ మురజస్తుమృదఙ్గేస్యాడ్ఢక్కామురళయోరపీతి శబ్దార్ణవే ॥ మణిమయ్యః మణివికారాః భువః యేషు తేతథోక్తాః అభ్రమమ్బరం లిహన్తీత్యభ్రంలిహాని అభ్రంకషాణి ॥ సూ ॥ వహాభ్రేలిహ ఇతి ఖచ్ అరుర్ద్విషదిత్యాదినాముమాగమః అభ్రంలిహాని అగ్రాణి శిఖరాణి యేషాం తేతథోక్తాః అతితుఙ్గా ఇత్యర్థః ప్రాసాదాః దేవగృహాః ॥ ని ॥ ప్రాసాదో దేవభూభుజామిత్యమరః ॥ విద్యుతోస్యసన్తీతి విద్యుత్వాన్ తం సేన్ద్రచాపం ఇన్ద్రచాపయుక్తం స్నిగ్ధః శ్రావ్యః గమ్భీరః ప్రగల్భః ఘోషః గర్జితధ్వనిర్యస్య తం అన్తః అన్తర్గతం తోయం యస్య తమన్తస్తోయం అన్తస్సలిలం తుంగమున్నతం త్వాం తైస్తైర్విశేషైః లలితవనితత్వాది ధర్మైః కరణైః తులయితుం సమీకర్తుం ॥ వ్యా ॥ తులాశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యన్తాత్తుమున్ ప్రత్యయః అలం పర్యాప్తాః ॥ ని ॥ అలంభూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవాచకమిత్యమరః ॥ అత్ర ఉపమానోపమేయభూతమేఘప్రాసాదధర్మాణాం

దోద్భవమానందజన్యమేవనయనసలిలం అన్యైర్నిమిత్తైః శోకాదిభిర్నాస్తి ఇష్టసంయోగేన ప్రియజనసమాగమేన సాధ్యాన్నివర్తనీయాత్ సత్వప్రతీకార్యాదిత్యర్థః కుసుమశరజాన్మదనజన్యాత్తాపాత్ అన్యస్తాపోనాస్తి ప్రణయకలహాదన్యస్మాత్ కారణాత్ విప్రయోగోపపత్తిర్విరహప్రాప్తిరపి నాస్తి కించ యౌవనాదన్యద్వయోవార్ధకంచనాస్తిఖలు ఏతచ్ఛ్లోకద్వయం ప్రక్షిప్తమపివ్యాఖ్యాతమ్ ॥ . .. . ॥ ౪౮

యస్యాం యక్షాస్సితమణిమయాన్యేత్యహర్మ్యస్థలాని
జ్యోతిశ్ఛాయాకుసుమరచితాన్యుత్తమస్త్రీసహాయాః
ఆసేవంతే మధురతిఫలం కల్పవృక్షప్రసూతం త్వద్గం
భీరధ్వనిషు శనకైః పుష్కరేష్వాహతేషు ॥ ౫ ॥

వ్యా ॥ యస్యామితి ॥ యస్యాం యక్షాః ఉత్తమస్త్రీసహాయాః లలితాంగనాసహచరాస్సంతః సితమణిమయాని స్ఫటికమణిమయాని చంద్రకాంతమణిమయానివా అతఏవ జ్యోతిషాం తారకాణాం ఛాయాః ప్రతిబింబాన్యేవకుసుమాని తైః రచితాని పరిష్కృతాని ॥ ని॥ జ్యోతిస్తారాగ్నిభాజ్వాలాదృక్పుత్రార్థాధ్వరాత్మస్వితి వైజయంతీ ॥ ఏతేన పానభూమేరమ్లానశోభత్వముక్తం హర్మ్యస్థలాన్యేత్య ప్రాప్య తవ గమ్భీరధ్వనిరివధ్వనిర్యేషాం తేషు త్వద్గమ్భీరధ్వనిషు పుష్కరేషు వాద్యభాండముఖేషు ॥ ని ॥ పుష్కరంకరిహస్తాగ్రేవాద్యభాండముఖేజలే । వ్యోమ్నిఖడ్గఫలే ఖడ్గేతీర్థౌషధివిశేషయోరిత్యమరః ॥ శనకైః మందమాహతేషు తాడితేషు సత్సు ఏతచ్చ నృత్తగీతయోరప్యుపలక్షణం కల్పవృక్షప్రసూతం కల్పవృక్షస్యకాంక్షితార్థప్రదత్వాత్ మధ్వపి తత్ప్రసూతమిత్యర్థః రతిస్సురతమేవ ఫలంయస్యతత్ రతిఫలం పౌష్పత్వాద్రతిఫలాఖ్యం మధుమద్యమాసేవంతే ఆదృత్య పిబంతీత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ తాళక్షీరసితామృతామలగుడోన్మత్తాస్థికాలాహ్వయా చార్వీంద్రద్రుమమోరటాక్షకదళీగుల్మప్రసూనైర్వృతః । ఇత్థంచెన్మధుపుష్పభంగ్యుపచితంపుష్పద్రుమాలామృతం క్వా

ద్వితీయస్సర్గః

ఘేనస్మరదీపనం రతిఫలాఖ్యం స్వాదుశీతం మధ్వితి మదిరార్ణవే ॥ ౫ ॥

మందాకిన్యాః పయసిశిశిరైస్సేవ్యమానా మరుద్భిర్మ
న్దారాణామనుతటరుహాం ఛాయయా వారితోష్ణాః ।
అన్వేష్టవ్యైః కనకసికతా ముష్టినిక్షేపగూఢైస్సంక్రీ
డంతేమణిభిరమరప్రార్థితా యత్ర కన్యాః ॥ ౬ ॥

వ్యా ॥ మందాకిన్యా ఇతి ॥ యత్రాలకాయామవిద్యమానః మరో వ్యేషాంతే అమరాః తైరమరైః ప్రార్థితాః కాంక్షితాః అతిసుందర్య ఇత్యర్థః కన్యా యక్షకుమార్యః ॥ ని ॥ కన్యాకుమారికానార్యోరితి విశ్వః ॥ శిశిరైః శీతలైః మందాకిన్యాః గంగాయాః పయసి మరుద్భిః మారుతైస్సేవ్యమానాస్సత్యః తథా అనుతటం తటేషు రోహంతీత్యనుతటరుహాః క్విప్ ॥ సూ ॥ ఉపపదమతిఙితి సమాసః తేషాం మందారాణాం ఛాయయా అనాతపేన వారితోష్ణాః నివారితాతపాస్సత్యః కనకస్య సికతాసు ముష్టిభిః నిక్షేపేణ న్యాసేన గూఢైః సంవృతైః అథవా కనకసికతానాం ముష్టిషు నిక్షేపేణ గూఢైః అతఏవ అన్వేష్టవ్యైర్మార్గయితవ్యైర్మణిభిః రత్నైః సంక్రీడంతే గూఢమణిసంజ్ఞయా దైశికక్రీడయా సమ్యక్క్రీడంతీత్యర్థః ॥ సూ ॥ క్రీడోనుసమ్పరిభ్యశ్చేత్యాత్మనేపదం ॥ శ్లో ॥ రత్నాదిభిర్వాలుకాదౌ గుప్తైర్దృష్టవ్యకర్మభిః । బాలికాభిఃకృతా క్రీడా నామ్నా గూఢమణిస్స్మృతా ॥ రాసక్రీడా గూఢమణిర్గుప్తకేళిస్తులాయనమ్ । పిండకందుకదండాద్యైః స్మృతా దైశికకేళయ ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ ... . ॥ ౬ ॥

నీవీబంధోచ్ఛ్వసితశిథిలం యత్ర బింబాధరాణాం
క్షౌమం రాగాదనిభృతకరేష్వాక్షిపత్సు ప్రియేషు ।
అర్చిస్తుంగానభిముఖమపి ప్రాప్య రత్నప్రదీపాన్
హ్రీమూఢానాంభవతివిఫలప్రేరణాచూర్ణముష్టిః ॥ ౭ ॥

వ్యా ॥ నీవీతి ॥ యత్రానిభృతకరేషు, చపలహస్తేషు (నీవీస్రంసనాద్యానభయాత్కంపమానకరేష్విత్యర్థః) ప్రియేషు నీవీవస్త్రగ్రంథిః ॥ ని ॥

నీవీపరిపణే గ్రంథౌ స్త్రీణాం జఘనవాససీతి విశ్వః ॥ నీవ్యాబంధః నీవీబంధః చూతవృక్షవదపౌనరుక్త్యం తస్యోచ్ఛ్వసితేన త్రుటితేన శిథిలం క్షౌమం దుకూలం రాగాదాక్షిపత్స్వపహరత్సు సత్సు హ్రీమూఢానాం లజ్జావిధురాణాం బిమ్బం బిమ్బికాఫలం ॥ ని ॥ బిమ్బికాయాః ఫలే బిమ్బః ప్రతిబిమ్బే చ మండల ఇతి విశ్వః ॥ తద్వదధరో యాసాం తాసాం బిమ్బాధరాణాం స్త్రీవిశేషాణాం ॥ ని ॥ విశేషాః కామినీ కాంతా భీరుర్బిమ్బాధరాంగనే తి శబ్దార్ణవే ॥ చూర్ణస్య కుంకుమాదేర్ముష్టిః అర్చిర్భిర్మయూఖైః తుఙ్గాన్ ॥ ని ॥ అర్చిర్జ్వాలామయూఖయోరితి విశ్వః ॥ రత్నాన్యేవ ప్రదీపాన్ రత్నప్రదీపాన్ అభిముఖం యథా తథా ప్రాప్యాపి విఫలప్రేరణా దీపనిర్వాపణాక్షమత్వాన్నిష్ఫలక్షేపా భవతి అత్రాంగనానాం రత్నదీపనిర్వాపణప్రవృత్త్యా మౌగ్ధ్యం వ్యజ్యతే ॥ . . . . ॥ ౬ ॥

యత్ర స్త్రీణాం ప్రియతమభుజోచ్ఛ్వాసితాలిఙ్గితానా
మంగగ్లానిం సురతజనితాం తంతుజాలావలమ్బాః ।
త్వత్సంరోధాపగమవిశదైశ్చంద్రపాదైర్నిశీథే వ్యా
లుమ్పంతి స్ఫుటజలలవస్యందినశ్చంద్రకాంతాః ॥ ౭ ॥

వ్యా ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర అలకాయాం నిశీథే అర్ధరాత్రే ॥ ని ॥ అర్ధరాత్రనిశీథౌ ద్వావిత్యమరః ॥ త్వత్సంరోధస్య మేఘావరణస్య అపగమేన విశదైర్నిర్మలైశ్చంద్రపాదైః చంద్రరశ్మిభిః ॥ ని ॥ పాదా రశ్మ్యఙ్ఘ్రితుర్యాంశా ఇత్యమరః ॥ స్ఫుటజలలవస్యందినః ఉల్బణాంబుకణస్రావిణః తంతుజాలావలమ్బాః వితానలమ్బిసూత్రపుంజాధారాః తద్గుణగుంఫితాన్తర్గతాః చంద్రకాంతాశ్చంద్రకాంతమణయః ప్రియతమానాం భుజైరుచ్ఛ్వాసితాని శ్రాంత్యా జలసేకాయవా ప్రశిథిలితాని ఆలింగితాని యాసాం తాసాం స్త్రీణాం సురతజనితాం అంగగ్లానిం అవయవానాం గ్లానతాం వ్యాలుమ్పన్తి అపనుదన్తి ॥ . ... ॥ ౭ ॥

నేత్రానీతాస్సతతగతినా యద్విమానాగ్రభూమీరా
లేఖ్యానాం స్వజలకణికాదోషముత్పాద్య సద్యః ।
శంకాస్పృష్టా ఇవ జలముచస్త్వాదృశా జాలమార్గై
ర్ధూమోద్గారానుకృతినిపుణా ఝర్ఝరా నిష్పతంతి ॥

వ్యా ॥ నేత్రేతి ॥ హే మేఘ నేత్రా ప్రేరకేణ సతతగతినా వాయునా ॥ని॥ మాతరిశ్వా సదాగతిరిత్యమరః ॥ యద్విమానాగ్రభూమీః యస్యా అలకాయా విమానానాం సప్తభూమికభవనానాం అగ్రభూమీః ఉపరిభూమికాః తాః ప్రాపితాః త్వామివ పశ్యంతి యాంస్తే త్వాదృశః త్వత్సదృశా ఇత్యర్థః ॥ సూ ॥ త్యదాదిషు దృశోనాలోచనే కఞ్ చేతి క్విన్ ప్రత్యయః జలముచః మేఘాః ఆలేఖ్యానాం సచ్చిత్రాణాం ॥ ని ॥ చిత్రే లిఖితరూపం స్యాదాలేఖ్యం తు ప్రయత్నతః । నిర్మితోత్తమచిత్రమితి శబ్దార్ణవే ॥ స్వేషాం జలకణికాభిః జలకణైర్దోషం స్ఫుటనముత్పాద్య సద్యశ్శంకాస్పృష్టా ఇవ సాపరాధత్వాద్భయావిష్టా ఇవ ॥ ని ॥ శంకా వితర్క భయయోరితి శబ్దార్ణవే ॥ ధూమోద్గారస్య ధూమనిర్గమస్య అనుకృతావనుకరణే నిపుణాః కుశలాః ఝర్ఝరాః విశీర్ణాస్సంతః జాలమార్గైర్గవాక్షరంధ్రైః నిష్పతంతి నిష్క్రామంతి యథా కేనచిదంతఃపురసంచారవతా దూతేన గూఢవృత్త్యా రహస్యభూమిం ప్రాపితాః తత్ర స్త్రీణాం వ్యభిచారదోషముత్పాద్య సాశంకాః క్షిప్తవేషాంతరాః జారాః క్షుద్రమార్గైర్నిష్క్రామంతి తద్వదితి ధ్వనిః ప్రకృతార్థే శంకాస్పృష్టా ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ॥ ౯ ॥

అక్షయ్యాంతర్భవననిధయః ప్రత్యహం రక్తకంఠై
రుద్గాయద్భిర్ధనపతియశః కిన్నరైర్యత్ర సార్ధమ్ ।
వైభ్రాజాఖ్యం విబుధవనితావారముఖ్యాసహాయా బ
ద్ధాలాపా బహిరుపవనం కామినో నిర్విశంతి ॥ ౧౦ ॥

వ్యా ॥ అక్షయ్యేతి ॥ యత్రాలకాయాం క్షేతుంశక్యాః క్షయ్యాః ॥

హ ॥ క్షయ్యజయ్యౌశక్యార్థ ఇతినిపాతః ॥ తత్ర నఞ్సమాసః భవనా నామంతః అంతర్భవనం ॥ వ్యా ॥ అవ్యయీభావసమాసః అక్షయ్యాః అంతర్భవనే నిధయో యేషాం తైః తథోక్తాః యథేచ్ఛాభోగసంభావనార్థమిదం విశేషణం విబుధవనితాః అప్సరసః తాః ఏవ వారముఖ్యా వేశ్యావిశేషాః తాస్సహాయో యేషాం తైః తథోక్తాః ॥ ని ॥ వారస్త్రీ గణికా వేశ్యా రూపాజీవాథ సా జనైః । సత్కృతా వారముఖ్యా స్యాదిత్యమరః ॥ బద్ధాలాపాః సంఘానితసల్లాపాః కామినః కాముకాః అహన్యహని ప్రత్యహం ॥ సూ ॥ అవ్యయం విభక్తీత్యాదినా అవ్యయీభావః అనశ్చేతి సమాసాంత ష్టచ్ అహ్నష్టఖోరేవేతి టిలోపః రక్తః మధురః కంఠః కంఠధ్వనిర్యేషాం తైః రక్తకంఠైః అతఏవ ధనపతియశః కుబేరకీర్తిం ఉచ్చైర్గాయద్భిః ఉద్గాయద్భిః దేవగానస్య గాంధారగ్రామప్రాయత్వాత్ తారతరం గాయద్భిరిత్యర్థః కిన్నరైస్సార్ధం సహ విభ్రాజస్య నామ గజేంద్రస్య ఇదం వైభ్రాజం వైభ్రాజమిత్యాఖ్యా యస్య తద్వైభ్రాజాఖ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ విభ్రాజేన గజేంద్రేణ త్రాతం వైభ్రాజమాఖ్యయేతి శంభురహస్యే ॥ చైత్రరథస్యైవ నామాంతరమేతత్ బహిరుపవనం బాహ్యోద్యానం నిర్విశంత్యనుభవంతి ॥ ॥ ౧౦ ॥

గత్యుత్కంపాదలకపతితైర్యత్ర మందారపుష్పైః
పత్రచ్ఛేదైః కనకకమలైః కర్ణవిభ్రంశిభిశ్చ । ము
క్తాజాలైః స్తనపరిసరచ్ఛిన్నసూత్రైశ్చ హారైః
నైశో మార్గస్సవితురుదయే సూచ్యతే కామినీనామ్ ॥ ౧౧ ॥

వ్యా ॥ గతీతి ॥ యత్ర అలకాయాం కామినీనాం అభిసారికాణాం ॥ ని ॥ కాంతార్థినీ తు యా యాతి సంకేతం సాభిసారికేత్యమరః ॥ నిశిభవః నైశః మార్గః సవితుః ఉదయే సతి గత్యాగమనేన ఉత్కంపః చలనం తస్మాద్ధేతోః అలకేభ్యః పతితైః మందారపుష్పైః తథా పత్రాణాం మకరికాది పత్రలతానాం ఛేదైః ఖండైః పతితైరితి శేషః కర్ణాభ్యాం విభ్రశ్యంతీతి కర్ణవిభ్రంశీని తైః కనకస్య కమలైః కనకకమలైశ్చ ॥ వ్యా ॥ షష్ఠ్యా వివ

క్షిలాభ-లాభేసతిమయటావిగ్రహే-ఉధ్యాహారవాషః ఏవమన్యత్రాప్యన సంధేయం తథా ముక్తాజాలైఃమౌక్తికసరైః శిరోనివేశితైరితిశేషః తథా స్తనయోఃపరిసరః ప్రదేశః తత్ర భిన్నానిప్రభిన్నానిసూత్రాణియేషాం తైః హారైశ్చ సూచ్యతే జ్ఞాప్యతే మార్గపతితమందారకుసుమాదిలింగైః రయమభిసారికాణాం పంథాఇతిద్రష్టృభిరనుమియతఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥

{ మత్వా దేవం ధనపతిసఖం యత్రసాక్షాద్వసంతం
ప్రాయశ్చాపంనవహతిభయాన్మన్మథష్షట్పదజ్యమ్ । }
{ సభ్రూభఙ్గంప్రహితనయనైఃకామిలక్ష్యేష్వమోఘై
స్తస్యారంభశ్చతురవనితావిభ్రమైరేవసిద్ధః ॥ ౧౨ ॥ }

వ్యా ॥ మత్వేతి ॥ యత్ర మన్మథఃధనపతేః కుబేరస్య సఖాధనపతిసఖః ॥ సూ ॥ రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్ తం దేవం మహాదేవం సాక్షాద్వసన్తం సఖిస్నేహాన్నిజరూపేణ వర్తమానంమత్వాజ్ఞాత్వా భయాత్పాలక్షణభయాత్ పట్పదాఏవ జ్యా మౌర్వీయస్యతం చాపం ప్రాయః ప్రాచుర్యేణ నవహతి నబిభర్తి కథంతర్హి తస్యకార్యసిద్ధిరిత్యతఆహ॥ సభ్రూభంగమితి తస్యమన్మథస్యారంభః కామిజనవిషయజయవ్యాపారః సభ్రూభంగంయథాతథాప్రహితాని ప్రయుక్తాని నయనాని దృష్టయో యేషుతైస్తథోక్తైః కామినఏవలక్ష్యాణితేష్వమోఘైస్సఫలప్రయోగై రిత్యర్థః ॥ చాపస్తు కదాచిన్మోఘోపిస్యాదితిభావఃచతురాశ్చతాఃవనితాశ్చతాసాం విభ్రమైర్విలాసైరేవ సిద్ధః నిష్పన్నః యదనర్థకంపాక్షికఫలంచ తత్ప్రయోగాద్వగంనిశ్చితసాధనప్రయోగఇతిభావః ॥ ॥౧౨॥

{ వాసశ్చిత్రం మధునయనయోర్విభ్రమాదేశదక్షంపు
ష్పోద్భేదం సహకిసలయైర్భూషణానాంవికల్పాన్ । }
{ లాక్షారాగం చరణకమలన్యాసయోగ్యంచ యస్యా
మేకస్సూతేసకలమబలామండనం కల్పవృక్షః ॥౧౩ }

వ్యా ॥ వాసఇతి ॥ శ్లో ॥ కవధార్యందేహధార్యం పరిధేయం విజ్ఞే

చారౌ దక్షే చ పేశల ఇత్యమరః ॥ ఇంద్రనీలైః రచితశిఖరః ఇంద్రనీలమణిమయశృంగ ఇత్యర్థః కనకకదలీనాం వేష్టనేన పరిధినా ప్రేక్షణీయః దర్శనీయః క్రీడార్థం శైలః అస్తీతి శేషః హే సఖే ఉపాంతేషు ప్రాంతేషు స్ఫురితా వికసితాః తటిద్గా యస్య తం తథోక్తం ఇదం విశేషణం కనకకదలీవేష్టనసామ్యార్థముక్తం ఇంద్రనీలసామ్యంతు మేఘస్య స్వాభావికం త్వామిత్యనేన సూచ్యతే త్వాం ప్రేక్ష్య మద్గేహిన్యాః ప్రియ ఇతి హేతోః తస్య శైలస్య మద్గృహిణీప్రియత్వాద్ధేతోరిత్యర్థః కాతరేణ భీతేన చేతసా భయం చాత్ర సానందమేవ ॥ శ్లో ॥ వస్తూనామనుభూతానాం తుల్యశ్రవణదర్శనాత్ । స్మరణాత్కీర్తనాద్వాపి సానుచాభీర్యథా భవేదితి కసాకరే దర్శనాత్ ॥ తమేవ క్రీడాశైలమేవ స్మరామి ఏవకారో విషయాంతరవ్యవచ్ఛేదార్థః సదృశవస్త్వనుభవాదిష్టార్థస్మృతిర్జాయత ఇత్యర్థః అత ఏవాత్ర స్మరణాఖ్యాలంకారః ॥ తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ సదృశానుభవాదన్యస్మృతిః స్మరణముచ్యత ఇతి ॥ అత్ర నిరుత్తరదకారస్తు త్వాం తమేవ స్మరామీతి యోజయిత్వా మేఘే శైలత్వారోప ఇతి వ్యాచష్ట ॥ తదయుక్తం ॥ అనార్జవాత్ అద్ర్యాకారారోపస్య పురోవర్తిన్యనుభవాత్మకత్వేన స్మృతిశబ్దప్రయోగాయోగాత్ శైలత్వభావనా స్మృతిరిత్యపి నోపపద్యతే భావనాయాః స్మృతిత్వే ప్రమాణాభావాత్ ఆరోపస్యానుపయోగాత్సదృశోపన్యాసవైయర్థ్యాచ్చ విసదృశేపి సాలగ్రామే హరిభావనాదర్శనాదితి

రక్తాశోకశ్చలకిసలయః కేసరశ్చాత్ర కాంతః ప్రత్యాసన్నౌ కురవకవృతేర్మాధవీమండపస్య ।
ఏకస్సఖ్యాస్తవసహ మయా వామపాదాభిలాషీ కాంక్షత్యన్యో వదనమదిరాం దోహదచ్ఛద్మనాస్యాః ॥

వ్యా ॥ రక్తేతి ॥ అత్ర క్రీడాశైలే కురవకా ఏవ వృతిః ఆవరణం యస్య తస్య కురవకవృతేః మధౌ వసంతే భవాః మాధవ్యః తాసాం మండపస్య అతిముక్తలతాగృహస్య ॥ ని ॥ అతిముక్తః పుండ్రకః స్యాద్వా

సాతీమాధవీలతేత్యమరః ॥ ప్రత్యాసన్నాః సన్నికృష్టాః చలకిసలయశ్చం
చలపల్లవః అనేన వృక్షస్య పాదతాడనేషు ప్రాంజలిత్వంవ్యజ్యతే రక్తా
శోకః రక్తవిశేషణం తస్యస్మరోద్దీపకత్వాత్కృతం తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥
ప్రసూనభేదైరశోకస్తు శ్వేతోరక్తఇతిద్విధా । బహుసిద్ధికరశ్శ్వేతో రక్తో
స్మరదీపకః ఇత్యశోకకల్పే దర్శనాత్ కాంతః కమనీయః కేసరః వకు
ళశ్చాత్రఇతిశేషః ॥ ని ॥ అథకేసరే । వకుళోవంజుళఇత్యమరః ॥ ఏకః త
యోరన్యతరః ప్రాథమికత్వాదశోకఇత్యర్థః మయాసహ తవ సఖ్యాః
స్వప్రియాయాఇత్యర్థః వామపాదాభిలాషీ దోహదచ్ఛద్మనేత్యత్రాపి
సమ్బంధనీయం సచాహంచఅభిలాషిణావిత్యర్థః అస్యాః కేసరః దోహ
దం వృక్షాదీనాం ప్రసవకారణం సంస్కారద్రవ్యమ్॥ ని ॥ తరుగుల్మలతా
దీనామకాలేకుశలైఃకృతమ్ । పుష్పాద్యుత్పాదకంద్రవ్యందోహదంస్యా
త్తుతత్క్రియేతిశబ్దార్ణవే ॥ తస్య ఛద్మనా వ్యాజేన ॥ ని ॥ కపటోఽస్త్రీ
వ్యాజదమ్భోపధయశ్ఛద్మకైతవఇత్యమరః ॥ అస్యాస్తవసఖ్యాః వదన
మదిరాం గండూషమద్యం కాంక్షతి మయాసహేత్యత్రాపి సమ్బంధనీ
యం అశోకవకుళయోః స్త్రీపాదతాడనగండూషమదిరే దోహదమితి
ప్రసిద్ధిః ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణాంస్పర్శాత్ప్రియంగుర్వికసతివకుళశ్శీధుగండూ
షసేకాత్పాదాఘాతాదశోకస్తిలకకురవకౌవీక్షణాలింగనాభ్యామ్ । మం
దారోనర్మవాక్యాత్పటుమృదుహసనాచ్చమ్పకోవక్త్రవాతాచ్చూతోగీతా
న్నమేరుర్వికసతిచపురోనర్తనాత్కర్ణికారః ॥ . . ... ॥ ౧౮ ॥

తన్మధ్యేచస్ఫటికఫలకా కాంచనీవాసయష్టిర్మూలేబ
ద్ధా మణిభిరనతిప్రౌఢవంశప్రకాశైః । తాలైశ్శిం
జావలయసుభగైర్నర్తితఃకాంతయామే యామ
ధ్యాస్తేదివసవిగమేనీలకంఠస్సుహృద్వః ॥ ౧౯ ॥

వ్యా ॥ తన్మధ్యఇతి ॥ కించేతిచార్థః తన్మధ్యే తయోర్వృక్షయోర్మ
ధ్యే అనతిప్రౌఢానామనతికఠోరాణాంవంశానాం వేణూనాం ప్రకాశ

వప్రికాశ్చాయేషాంతైః తరుణవేణుసచ్ఛాయైరిత్యర్థః మణిభిర్మరకత
శిలాభిర్మూలే బద్ధా కృతవేదికేత్యర్థః స్ఫటికమయం ఫలకం పీఠం
యస్యాస్సా స్ఫటికఫలకా కాంచనస్య వికారః కాంచనీ సౌవర్ణీ వాస
యష్టిర్నివాసదండః అస్తీతి శేషః శింజాభూషణధ్వనిః ॥ ని ॥ భూషణా
నాంతుశింజితమిత్యమరః ॥ వ్యా ॥ భిదాదిత్వాదఙ్ప్రత్యయః శింజిధాతు
రయం తాలవ్యాదిః నతుదంత్యాదిః॥ శ్రు ॥ యోషేవశింజానా ఇతి శ్రుతిద
ర్శనాత్ శింజాప్రధానానిచతాని వలయానికఙ్కణానిచ తైస్సుభగాః ర
మ్యాః తైః తాళైః కరతలతాడనైః మే మమకాంతయా నర్తితః నృత్తం
కారితః వః యుష్మాకం సుహృత్ సఖా నీలకంఠః మయూరః ॥ ని ॥ మ
యూరో బర్హిణో బర్హీ నీలకంఠో భుజంగభుగిత్యమరః ॥ దివసవిగమే సా
యంకాలే యాం యష్టిమధ్యాస్తే యస్యామాస్త ఇత్యర్థః ॥సూ॥ అధిశీఙ్
స్థాసాం కర్మేతి కర్మత్వమితి ద్వితీయా తత్రాగారమిత్యారభ్య పంచశ్లోకే
షు అతిసమృద్ధివస్తువర్ణనాదుదాత్తాలఙ్కారః తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥తదు
దాత్తంభవేద్యత్ర సమృద్ధంవస్తువర్ణ్యత ఇతి నచైషా స్వభావోక్తిర్భా
వికంవా తత్ర యథాస్థితవస్తువర్ణనాత్ । అత్రతు కవిప్రతిభోత్థాపితస
మ్భావ్యమానైశ్వర్యశాలివస్తువర్ణనాదారోపితవిషయత్వమితి తాభ్యామ
స్య భేద ఇత్యలఙ్కారసర్వస్వకారః ॥ ॥ ౧౮ ॥

ఏభిస్సాధో హృదయనిహితైర్లక్షణైర్లక్షయేథాః
ద్వారోపాంతే లిఖితవపుషౌ శంఖపద్మౌ చదృష్ట్వా ।
క్షామచ్ఛాయం భవనమధునామద్వియోగేన నూనం
సూర్యాపాయేనఖలుకమలంపుష్యతిస్వామభిఖ్యాం॥

వ్యా ॥ ఏభిరితి ॥ హేసాధో నిపుణ ॥ వ్యా ॥ సాధుస్సమర్థో ని
పుణోవేతి కాశికాయాం హృదయే నిహితైరవిస్మృతైరిత్యర్థః ఏభిః పూ
ర్వోక్తైలక్షణైస్తోరణాదిభిరభిజ్ఞానైద్వారోపాంతే ఏకవదనమవిప్రకృష్టే
ద్వారపార్శ్వయోరిత్యర్థః లిఖితే వపుషీ ఆకృతీ యయోస్తౌ తథోక్తౌ

శంఖపద్మౌనామనిధివిశేషౌ ॥ ని ॥ నిధిర్నాశేవధిర్భేదాః పద్మశంఖాద యోనిధేరిత్యమరః ॥ దృష్ట్వాచ నూనంసత్యం అధునాఇదానీం ॥ వ్యా ॥ అధునేతినిపాతః మద్వియోగేన మమప్రవాసేన క్షామచ్ఛాయం ఉత్సవాపగమాత్ క్షీణకాంతి భవనం మద్గృహం లక్షయేథాః నిశ్చినుయాః తథాహి సూర్యాపాయే సూర్యాపగమే సతి కమలం పద్మం స్వామాత్మీయాం అభిఖ్యాం శోభాం ॥ ని ॥ అభిఖ్యానామశోభయోరిత్యమరః ॥ సూ ॥ ఆతశ్చోపసర్గ ఇతి కప్రత్యయః నపుష్యతి నోపచినోతి ఖలు సూర్యవిరహితం పద్మమివ గృహపతివిరహితం గృహం న శోభత ఇత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥

గత్వా సద్యః కలభతనుతాం శీఘ్రసమ్పాతహేతోః
క్రీడాశైలే ప్రథమకథితే రమ్యసానౌ నిషణ్ణః । అ
ర్హస్యంతర్భవనపతితాం కర్తుమల్పాల్పభాసం ఖ
ద్యోతాళీవిలసితనిభాం విద్యుదున్మేషదృష్టిమ్ ॥ ౨౦ ॥

వ్యా ॥ నిజగృహనిశ్చయానంతరకృత్యమాహ ॥ గత్వేతి ॥ హే మేఘ శీఘ్రసమ్పాతః శీఘ్రప్రవేశః సఏవ హేతుస్తస్య శీఘ్రసమ్పాతహేతోః శీఘ్రప్రవేశార్థమిత్యర్థః ॥ ని ॥ సమ్పాతః పతనే వేగే ప్రవేశే భేదసంవిదోరితి శబ్దార్ణవే ॥ సద్యస్సపది కలభస్య గజపోతస్య తనురివ తనుర్యస్య తస్య భావస్తత్తాం అల్పశరీరతాం గత్వా ప్రథమకథితే తస్యాస్తీర ఇత్యాదినా పూర్వోక్తే రమ్యసానౌ నిషేవణయోగ్య ఇత్యర్థః క్రీడాశైలే నిషణ్ణః ఉపవిష్టస్సన్ అల్పాల్పా అల్పప్రకారా భాః ప్రకాశో యస్యాస్తాం ॥ సూ ॥ ప్రకారే గుణవచనస్యేతి ద్విరుక్తిః ఖద్యోతానామాళీ తస్యా విలసితేన స్ఫురణేన సమానాం తన్నిభాం విద్యుదున్మేషః విద్యుత్ప్రకాశః సఏవ దృష్టిః తాం భవనస్యాంతః అంతర్భవనం తత్ర పతితాం ప్రవిష్టాం కర్తుమర్హసి యథాకశ్చిత్కించిదన్విష్యన్ క్వచిదున్నతే స్థిత్వా శనైశ్శనైరతితరాం ద్రాఘీయసీం దృష్టిం ద్రష్టవ్యదేశే పాతయతి తద్వదితి ధ్వనిః ॥ ॥ ౨౦ ॥

{ తన్వీ శ్యామా శిఖరిదశనా పక్వబిమ్బాధరోష్ఠీ మ
{ ధ్యేక్షామా చకితహరిణీ ప్రేక్షణా నిమ్ననాభిః ।
{ శ్రోణీభారాదలసగమనా స్తోకనమ్రా స్తనాభ్యాం యా
{ తత్రస్యాద్యువతివిషయే సృష్టిరాద్యేవ ధాతుః ॥ ౮౧॥

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి దృష్టిపాతఫలం సాభిజ్ఞానం శ్లోకద్వయేనాహ ॥ తన్వీత్యాది ॥ తన్వీ కృశాఙ్గీ నతుపీవరీ ॥ శ్లక్ష్ణం దభ్రం కృశంతన్వితత్యమరః ॥ సూ ॥ వోతోగుణవచనాదితి జీప్ శ్యామా యువతిః ॥ ని ॥ శ్యామాయౌవనమధ్యస్థేత్యుత్పలమాలా ॥ శిఖరాణ్యేషాం సన్తీతి శిఖరిణః కోటిమన్తః ॥ ని ॥ శిఖరం శైలవృక్షాగ్రకక్ష్యాపులకకోటిష్వితి విశ్వః ॥ శిఖరిణః దశనాః దన్తాః యస్యాస్సా ఏతేనాస్యా భాగ్యవత్త్వం పత్యురాయుష్కరత్వం చ సూచ్యతే తదుక్తం సాముద్రికే ॥ శ్లో ॥ స్నిగ్ధాస్సమాస్సరూపాస్సువజ్రయశ్శిఖరిణశ్శ్లిష్టాః । దన్తా భవన్తి యాసాం తాసాం పాదే జగత్సర్వమ్ ॥ తాంబూలరసరక్తేపి స్ఫుటభాసస్సమోదయాః । యస్యాశ్శిఖరిణో దన్తా దీర్ఘం జీవతి తత్పతిరితి ॥ పక్వం పరిణతం బిమ్బం బిమ్బికాఫలమివాధరోష్ఠోయస్యాస్సా పక్వబిమ్బాధరోష్ఠీ ॥ వ్యా ॥ శాకపార్థివాదిత్వాన్మధ్యమపదలోపీ సమాసః ॥ నాసికోదరోష్ఠేత్యాదినా జీప్ మధ్యేక్షామా కృశోదరీత్యర్థః చకితహరిణ్యాః ప్రేక్షణానీవ ప్రేక్షణానియస్యాస్సా తథోక్తా ఏతేనాస్యాః పద్మినీత్వం చ సూచ్యతే ॥ తదుక్తం రతిరహస్యే పద్మినీలక్షణప్రస్తావే ॥ శ్లో ॥ చకితమృగదృగాభే ప్రాన్తరక్తే చ నేత్రే ఇతి నిమ్ననాభిః గమ్భీరనాభిః అనేన నారీణాం నాభిగామ్భీర్యాన్మదనరసాతిరేక ఇతి కామసూత్రార్థస్సూచ్యతే శ్రోణీభారాత్ అలసగమనా మన్దగామినీ నతు జంఘాదోషాత్ స్తనాభ్యాం స్తోకనమ్రా ఈషదవనతా నతు వపుర్దోషాత్ యువతయ ఏవ విషయః తస్మిన్ యువతివిషయే యువతీరధికృత్యేత్యర్థః ధాతుః బ్రహ్మణః ఆద్యా సృష్టిః ప్రథమశిల్పమివ స్థితేత్యుత్ప్రేక్షా, ప్రథమనిర్మితా యువతిరియమేవేత్యర్థః ప్రాయేణ శిల్పినాం ప్రథ

మనిర్మాణె ప్రయత్నాతిశయవశాచ్ఛిల్పసౌష్ఠవంసృష్టమితి ఆద్యవిశేష ణం తథాచాస్మిన్ ప్రపఞ్చేన కుత్రాప్యేవంవిధరామణీయకంరమణీరత్న మస్తీతిభావః తదేవంభూతాయా(స్త్రీ) తత్రాంతర్భవనె ఆస్తేనివసతి (స్యాత్ నివసేత్) తామిత్యుత్తరశ్లోకేనసమ్బంధః ॥ . . ॥ ౨౧ ॥

{ తాంజానీథాఃపరిమితకథాం జీవితం మె ద్వితీయం }
{ దూరీభూతే మయిసహచరే చక్రవాకీమివైకాం । }
{ గాఢోత్కణ్ఠాంగురుషుదివసేష్వేషుగచ్ఛత్సుబాలాం }
{ జాతాంమన్యేశిశిరమథితాంపద్మినీంవాన్యరూపామ్ ॥ }

వ్యా ॥ తామితి ॥ సహచరె సహచారిణి మయిదూరీభూతే దూరస్థితేసతి సహచరఇత్యనేన విరహాసహిష్ణుత్వంవ్యజ్యతె సహచరె చక్రవాకే దూరీభూతెసతి చక్రవాకీం చక్రవాకవధూమివ ॥ సూ ॥ జాతెరస్త్రీ విషయాదయోపధాదితిజీష్ ఏకామేకాకినీం స్థితాం పరిమితకథాం మిత భాషిణీం తామంతర్భవనగతాం మేద్వితీయం జీవితంజానీథాః (జీవితభూతాం) జీవితతుల్యాం మత్ప్రియసీమవగచ్ఛేరిత్యర్థః తన్వీత్యాదిభిరుక్త లక్షణైరితిశేషః లక్షణానామన్యథాభావమాశఙ్క్యాహ ॥ గాఢేతి ॥ గాఢోత్కంఠాం ప్రబలవిరహవేదనాం ॥ శ్లో ॥ రాగెత్వలబ్ధవిషయెవేదనామహతీతుయా । సంశోషణీతుగాత్రాణాం తాముత్కంఠాంవిదుర్బుధా ఇత్యభిధానాత్ బాలాం గురుషు విరహమహత్సుఏషువర్తమానేషు దివసేషు గచ్ఛత్సుసత్సు శిశిరెణ శిశిరకాలెనమథితాం పీడితాం పద్మినీం వా పద్మినీమివ ॥ శ్లో ॥ ఇవవద్వాయథాశబ్దావితిదండీ అన్యరూపాం పూర్వవిపరీతాకారాం జాతాంమన్యే హిమహతాపద్మినీవ అన్యాదృశీజాతెతి తర్కయామి ఏతావతానేయమన్యేతి భ్రమితవ్యమితిభావః ॥ ౨౨ ॥**

{ నూనంతస్యాఃప్రబలరుదితోచ్ఛూననేత్రంప్రియాయా }
{ నిశ్వాసానామశిశిరతయా భిన్నవర్ణాధరోష్ఠమ్ । }
{ హస్తన్యస్తం ముఖమసకలవ్యక్తిలమ్బాలకత్వాదిందో }
{ ర్దైన్యంత్వదుపసరణక్లిష్టకాంతేర్బిభర్తి ॥ ౨౩ ॥ }

వ్యా॥ నూనమితి ॥ ప్రబలరుదితేనోచ్ఛూనే స్ఫుటితప్రాయే నేత్రే యస్య తత్ ॥ వ్యా॥ ఉచ్ఛూనేతి శ్వయతేః కర్తరి క్తః ఓదితశ్చేతి నిష్ఠానత్వం వచిస్వపీత్యాదినా సమ్ప్రసారణం సమ్ప్రసారణాచ్చేతి పూర్వరూపత్వం హలఇతిదీర్ఘః తత్ప్రచ్ఛ్వోశ్శూడనునాసికే చేత్యూడాదేశే కృతే రూపసిద్ధిరితి నాద్యోక్తా ప్రక్రియా ప్రామాదికీత్యుపేక్షణీయా తథాసతి ధాతోరికారస్య గత్యభావాన్నల్గ్యతామూడాదేశః ఊడాదేశే వా కోఽపి విశేష ఇతి॥ ఏతేన విశేషో వ్యజ్యతే నిశ్వాసానాం సీత్కారాణామశిశిరతయాఽంతస్సంతాపోష్ణత్వేన భిన్నవర్ణో విచ్ఛాయః అధరోష్ఠో యస్య తత్ హస్తే న్యస్తం హస్తన్యస్తం ఏతేన చింతా వ్యజ్యతే లమ్బాలకత్వాత్సంస్కారాభావాత్ లమ్బమానకున్తలావృతత్వాత్ అసకలవ్యక్తి అసమ్పూర్ణాభివ్యక్తి తస్యాః ప్రియాయా ముఖం త్వదుపసరణేన త్వదుపరోధేన క్లిష్టకాంతేరిందోః దైన్యం శోచ్యతాం బిభర్తి నూనమితి వితర్కే ॥ ని ॥ నూనం తర్కేఽర్థనిశ్చయ ఇత్యమరః పూర్వవత్తథాపి నభ్రమితవ్యమితి శేషః ॥ ౨౩ ॥

ఆలోకే తే నిపతతి పురా సా బలివ్యాకులా వా మ
త్సాదృశ్యం విరహతనువా భావగమ్యం లిఖంతీ ।
పృచ్ఛంతీ వా మధురవచనాం శారికాం పంజరస్థాం క
చ్చిద్భర్తుస్స్మరసి రసికే త్వం హి తస్య ప్రియేతి ॥ ౨౪ ॥

వ్యా ॥ సర్వవిరహిణీసాధారణలక్షణాని సమ్భావయన్ ఆలోక ఇత్యాదిభిస్త్రిభిరాహ ॥ ఆలోక ఇతి ॥ హే మేఘ సా మత్ప్రియా బలిషు ప్రోషితాగమనార్థమిష్టదేవతారాధనేషు వ్యాకులా వ్యాపృతా వా విరహేణ తనుకృశం భావగమ్యం భావనయా గమ్యం తత్కార్శ్యస్యాదృష్టచరత్వాత్ సమ్ప్రతి సమ్భావనయోత్ప్రేక్ష్యమిత్యర్థః మత్సాదృశ్యం మదాకారసామ్యం మత్ప్రతికృతిమిత్యర్థః యద్యపి సాదృశ్యం నామ ప్రసిద్ధవస్త్వంతరగతమాకారసామ్యం తథాపి ప్రతికృతిత్వేన వ్యాఖ్యానమితరథా ఆలేఖ్యత్వాసమ్భవాత్ అజయ్యకోశే ఆలేఖ్యాపి చ సాదృశ్యమిత్య

ధిష్ఠానాచ్చ లిఖంతీ క్వచిత్ఫలకాదౌ విన్యస్యంతీవా చిత్రదర్శనస్య విరహిణాం వినోదోపాయత్వాదితిభావః ఏతచ్చకామశాస్త్రసంవాదేన సమ్యగ్వివేచితమస్మాభిః రఘువంశసంజీవన్యామ్ ॥ శ్లో ॥ సాదృశ్యప్రతికృతిదర్శనైః ప్రియాయాఇత్యత్ర మధురవచనాం మంజుభాషిణీం అతఏవ పంజరస్థాం హింస్రేభ్యః కృతసంరక్షణాం శారికాం స్త్రీపక్షివిశేషం హే రసికే భర్తుః స్వామినః స్మరసి కచ్చిత్ ॥ ని ॥ కచ్చిత్కామప్రవేదనే ఇత్యమరః ॥ భర్తారం స్మరసి కిమిత్యర్థః ॥ సూ ॥ అధీగర్థదయేశాం కర్మణీతి కర్మణిషష్ఠీ సాచ శేషాధికారాచ్ఛేషత్వవివక్షాయామేవ కర్మత్వవివక్షాయాంతు ద్వితీయాభవతీతి వేదితవ్యం స్మరణకారణమాహ ॥ హియస్మాత్ కారణాత్ త్వం తస్యప్రియాసీతి ప్రియా ॥ వ్యా ॥ ఇగుపధలక్షణఃకప్రత్యయః అతఃప్రేమాస్పదత్వాత్ స్మర్తుమర్హసీత్యర్థః ఇతి పృచ్ఛంతీవా వాశబ్దో వికల్పే ॥ ని ॥ ఉపమాయాంవికల్పేవాఇత్యమరః తే తవాలోకే దృష్టిపథే పురా నిపతతి నిపతిష్యతి ॥ సూ ॥ యావత్పురానిపాతయోర్లడితి భవిష్యదర్థేలట్ ॥ . . . ॥ ౨౮ ॥

{ఉత్సంగేవా మలినవసనే సౌమ్య నిక్షిప్య వీణాంమ}
{ద్గోత్రాంకంవిరచితపదంగేయముద్గాతుకామా।తన్త్రీ}
{మార్ద్రాంనయనసలిలైస్సారయిత్వాకథంచిద్భూయో}
{భూయస్స్వయమపికృతాంమూర్ఛనాంవిస్మరన్తీ॥౨౯}

వ్యా ॥ ఉత్సంగఇతి ॥ హేసౌమ్యసాధో మలినవసనే ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితేమలినాకృశేతి (స్మరణాదిత్యర్థః) శాస్త్రాదిత్యర్థః ఉత్సంగే ఊరౌ వీణాంనిక్షిప్య మమగోత్రంనామ అంకశ్చిహ్నంయస్మింస్తత్తథోక్తం మన్నామాంకితంయథాతథా ॥ ని ॥ గోత్రంనామ్నికులేచలఇత్యజయః ॥ విరచితానిపదానియస్యతత్తథోక్తం గేయం గానార్హం ప్రబంధం గీతమితిపాఠే స్పష్టోర్థః ఉద్గాతుముచ్చైర్గాతుంకామోయస్యాస్సా ॥సూ॥ తుంకామమనసోరపీతిమకారలోపః దేవయోనిత్వాద్గాంధారగ్రామేణ గాతుకామేత్యర్థః తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ షడ్జమధ్యమనామానౌగ్రామౌ

గాయంతి మానుషాః । నతు గాంధారనామానం స లభ్యో దేవయోనిభిరితి। తథా నయనసలిలైః ప్రియతమస్మృతిజనితైః అశ్రుభిరార్ద్రాం తంత్రీం కథంచిత్ కృచ్ఛ్రేణ సారయిత్వా ఆర్ద్రత్వాత్కారేణ ప్రమృజ్య అన్యథా క్వణనాసమ్భవాదితి భావః భూయోభూయః పునఃపునః స్వయమాత్మనా కృతామపి విస్మరణాస్వర్ణామపీత్యర్థః మూర్ఛనాం క్రమవిశేషవిశిష్టస్వరస్థాపనాం ॥ శ్లో ॥ సమగ్రేషువిలోమేన పాదయస్తు స్వపూర్వగాః । స్వరాణాంస్థాపనాస్సంతా మూర్ఛనాస్సప్తసప్తతా ఇతి సంగీతరత్నాకరే ॥ విస్మరంతీవా నిపతతీతి పూర్వేణసమ్బంధః విస్మరణంచాత్ర దయితగుణస్మృతిజనితమూర్ఛావశాదేవ తథా రసాకరే ॥ శ్లో యోగాయోగయోరిష్టగుణానాంకీర్తనాత్స్మృతేః । సాక్షాత్కారోథవా మూర్ఛా దశధా జాయతే యథేతి మత్సాదృశ్యమిత్యాదినామనస్సంగానవృత్తిస్సూచితా ॥ ... .॥ ౨౫ ॥

శేషాన్మాసాన్విరహదివసస్థాపితస్యావధేర్వా విన్యస్యంతీ భువి గణనయా దేహళీదత్తపుష్పైః । సంభోగం వా హృదయనిహితారమ్భమాస్వాదయంతీ ప్రాయేణైతే రమణవిరహేష్వంగనానాం వినోదాః ॥ ౨౬

వ్యా ॥ శేషానితి ॥ అథవా విరహస్య దివసః ప్రథమదివసః తేస్మాత్ స్థాపితస్య తత ఆరభ్య నిశ్చితస్యావధేరంతస్య శేషానవశిష్టాన్మాసాన్ దేహళీదత్తపుష్పైః దేహళీ ద్వారా ధారదారు ॥ ని ॥ గృహావగ్రహణీదేహళీత్యమరః ॥ తత్ర దత్తాని రాశిత్వేననిహితాని యైః పుష్పైర్గణనయా ఏకో ద్వావిత్యాది సంఖ్యానేన భువి భూతలే విన్యస్యంతీవా పుష్పవిన్యాసేన మాసాన్ గణయంతీ వేత్యర్థః యద్వా హృదయే నిహితః మనసి సంకల్పిత ఆరమ్భో ఉపక్రమోయస్యతం అథవా హృదయనిహితా ఆరమ్భాః చుమ్బనాలింగనాదివ్యాపారాః యస్మిన్ తం సమ్భోగం రతిమాస్వాదయంతీ అనుభవంతీవా ఆలోకే నిపతతీతి పూర్వేణాన్వయః నను కథమయం నిశ్చయ ఇత్యాశంక్యార్థాంతరన్యాసేన పరిహరతి ప్రా

యేణ ఘూర్ణ్వా అంగనానాం గమనవిరహేషు ప్రియవియోగేషు ప్రత్తె పూర్వోక్తావినోదాః కాలయాపనోపాయాః అనేన సఙ్కల్పావస్థోక్తా తదుక్తం ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్పోనాథవిషయమనోరథఉదాహృతఇతి ॥౨౬॥

సవ్యాపారామహని నతథా పీడయేద్విప్రయోగః
శంకేరాత్రౌ గురుతరశుచం నిర్వినోదాంసఖీంతే।
మత్సందేశైస్సుఖయితుమలంపశ్యసాధ్వీంనిశీథే
తామున్నిద్రామవనిశయనాంసద్మవాతాయనస్థః ॥౨౭॥

వ్యా ॥ సవ్యాపారామితి ॥ హేసఖె అహని దివసే సవ్యాపారాం పూర్వోక్త బలిచిత్రలేఖనాదివ్యాపారవతీం తేసఖీం స్వప్రియాం వియోగోవిరహః తథా తేనప్రకారేణ ॥ ప్రకారవచనేథాలితిథాల్ప్రత్యయః న పీడయేత్ యథారాత్రావితిశేషః కింతు రాత్రౌ నిర్వినోదాంనిర్వ్యాపారాం తేసఖీం గురుతరాశుగ్యస్యాస్తాం గురుతరశుచం అతిదుర్భరదుఃఖాం శఙ్కే తర్కయామి ॥ ని ॥ శఙ్కావితర్కభయయోరితి శబ్దార్ణవే ॥ తతోనిశీథే అర్ధరాత్రె ఉన్నిద్రాముత్సృష్టనిద్రాం అవనిరేవశయనంయస్యాస్తాం నియమార్థంస్థండిలశాయినీం సాధ్వీం పతివ్రతాం ॥ సతీసాధ్వీపతివ్రతేత్యమరః ॥ అతో నాన్యథాశఙ్కితవ్యమితిభావః తాం త్వత్సఖీం మత్సందేశైర్మద్వార్తాభిరలంపర్యాప్తం సుఖయితుమానందయితుం సద్మవాతాయనస్థః సౌధగవాక్షగతస్సన్ పశ్య ॥ శ్లో ॥ సఖ్యోధాత్రీచపితరౌ మిత్రదూతశుకాదయః। సుఖయంతీష్టకథనముఖోపాయైర్వియోగినీమితిరసాకరే ॥ దూతశ్చాయంమేఘఇతిభావః అనేనజాగరావస్థోక్తా ॥ . .. . ॥౨౭॥

అధిక్షామాంవిరహశయనేసన్నిషణ్ణైకపార్శ్వాంప్రా
చీమూలేతనుమివకళామాత్రశేషాం హిమాంశోః।
నీతారాత్రిఃక్షణఇవమయాసార్ధమిచ్ఛారతైర్యాతా
మేవోష్ణైర్విరహమహతీమశ్రుభిర్యాపయంతీం॥౨౮

వ్యా ॥ పునస్తామేవ విశినష్టి ఆధిక్షామామిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ఆధిక్షామామితి ఆధినా మనోవ్యథయా క్షామాం కృశాం॥ని॥ పుంస్యాధిర్మానసీవ్యథేత్యమరః ॥ వ్యా ॥ క్షాయతేఃకర్తరి క్తః ॥ సూ॥ క్షామోమ ఇతినిష్ఠాతకారస్య మకారః విరహోర్ధ్వంశయనం తస్మిన్విరహశయనే పల్లవాది రచితశయ్యేత్యర్థః సన్నిషణ్ణాం ఏకపార్శ్వం యస్యాస్తాం అతఏవ ప్రాచ్యాః పూర్వస్యాః దిశో మూలే ఉదయాద్రిప్రాంతఇత్యర్థః ప్రాచీగ్రహణం క్షీణావస్థావ్యాపనార్థం మూలగ్రహణం దృశ్యత్వార్థం కళామాత్రంకళైవశేషో యస్యాస్తాం హిమాంశోస్తనుంమూర్తిమివస్థితాం పునఃకింవిధాం యా రాత్రిర్మయాసార్ధం ఇచ్ఛయా కృతానిరతానితైః ॥ వ్యా ॥ శాకపార్థివాదిషు ద్రష్టవ్యం క్షణఇవ నీతా యాపితా తాం తజ్జాతీయామేవ రాత్రిం విరహేణమహతీం మహత్త్వేన ప్రతీయమానాం ఉష్ణైః అశ్రుభిః యాపయంతీం ॥ వ్యా ॥ యాపేర్ణ్యంతాచ్ఛతృప్రత్యయః ॥ సూ ॥ అర్త్తిహ్రీత్యాదినాపుగాగమః సఏవకాలస్సుఖినామల్పఃప్రతీయతే దుఃఖినాంతువిపరీతఇతిభావః ఏతేన కార్శ్యావస్థోక్తా ॥ . . . .. ॥ ౨౮ ॥

పాదానిందోరమృతశిశిరాన్ జాలమార్గప్రవిష్టా
న్పూర్వప్రీత్యాగతమభిముఖంసన్నివృత్తంతథైవ ।
ఖేదాచ్చక్షుస్సలిలగురుభిఃపక్ష్మభిశ్ఛాదయంతీంసా
భ్రేహ్నీవస్థలకమలినీంనప్రబుద్ధాంనసుప్తాం॥౨౯॥

వ్యా॥ పాదానితి ॥ జాలమార్గప్రవిష్టాన్ గవాక్షవివరాగతాన్ అమృతశిశిరాన్ ఇందోః పాదాన్ రశ్మీన్ ప్రతిపూర్వప్రీత్యా పూర్వస్నేహేన పూర్వవదానందకరాభవంతీత్యాశయేనేత్యర్థః అభిముఖంయథాతథాగతం సన్నివృత్తంయథాగతం తథైవప్రతినివృత్తం తదా తేషామపి దుస్సహత్వాదితిభావః చక్షుఃదృష్టిం ఖేదాద్దుఃఖాత్ సలిలగురుభిః అశ్రుపూర్ణైః పక్ష్మభిశ్ఛాదయంతీంఅతఏవ సాభ్రేఅహ్నిదుర్దినేనప్రబుద్ధాం మేఘావరణాదవికసితాం నసుప్తాం అహరిత్యముకుళితాం ॥ వ్యా ॥ ఉభ

యత్రాపి నఞర్థస్య నశబ్దస్య సుప్సుపేతి సమాసః స్థలకమలినీమివప్రక్లి ష్టాం ఏతేన విషయద్వేషాఖ్యా పఞ్చావస్థా సూచితా ॥ .. .. ॥ ౨౯ ॥

{ నిశ్వాసేనాధరకిసలయక్లేశినా విక్షిపన్తీం శుద్ధస్నా
నాత్పరుషమలకంనూనమాగండలమ్బమ్ । మత్సం }

{ భోగఃకథముపనమేత్స్వప్నజోపీతి నిద్రామాకాం
క్షంతీంనయనసలిలోత్పీడరుద్ధావకాశామ్ ॥ ౩౦ ॥ }

వ్యా ॥ నిశ్వాసేనేతి ॥ శుద్ధస్నానాత్ గంధతైలాదిరహితస్నానాత్ పరుషం ఆగండలమ్బం ॥ సూ ॥ సుప్సుపేతిసమాసః అలకం చూర్ణకున్తలాన్ జాతావేకవచనం అధరకిసలయంక్లిశ్నాతి క్లేశయతీతివాతథోక్తేన ఉష్ణేనేత్యర్థః ॥ వ్యా ॥ క్లిశ్యతేణ్యన్తాత్ క్లిశ్నాతేర్ణ్యన్తాద్వా తాచ్ఛీలికోణినిః నిశ్వాసేన విక్షిపన్తీం చాలయన్తీం పునఃకీదృశీంస్వప్నజోపి స్వప్నావస్థాజన్యోపి సాక్షాత్సమ్భోగాసమ్భవేపీతి భావః మత్సమ్భోగఃకథం కేనప్రకారేణోపనమేదాగచ్ఛేదిత్యాశయేనేతిశేషః ఇతి నైవోక్తార్థత్వాదప్రయోగః ప్రయోగేవా (చా) పౌనరుక్త్యమిత్యాలఙ్కారికాః ॥ వ్యా ॥ ప్రార్థనాయాంలిఙ్ నయనసలిలోత్పీడేనాశ్రుప్రవాహేణరుద్ధావకాశామాక్రాన్తస్థానాం దుర్లభామిత్యర్థః నిద్రామాకాఙ్క్షన్తీం స్వప్నహేతుత్వాదితిభావఃఅత్రాశ్రువిసర్జనేనలజ్జాత్యాగోవ్యజ్యతే

{ ఆద్యేబద్ధావిరహదివసేయాశిఖాదామహిత్వా శా
పస్యాన్తే విగళితశుచాతాంమయోద్వేష్టనీయామ్ । }

{ స్పర్శక్లిష్టామయమితనఖేనాసకృత్సారయన్తీం గణ్డా
భోగాత్కఠినవిషమామేకవేణీం కరేణ ॥ ౩౧ ॥ }

వ్యా ॥ ఆద్యఇతి ॥ ఆద్యే విరహదివసే శిఖాదామ శిరోమాల్యం హిత్వా త్యక్త్వా యాశిఖా బద్ధా గ్రథితా శాపస్యాంతే విగళితశుచా వీతశోకేన మయా ఉద్వేష్టనీయాం మోచనీయాం స్పర్శక్లిష్టాం స్పర్శేనతికేశమూలేషు సవ్యథామిత్యర్థః కఠినాచ సావిషమాచనిమ్నోన్నతాతాం

కరినవిషమాం ఖంజకుబ్జాదివదన్యతరస్య ప్రాధాన్యవివక్షాయామ్॥సూ॥ విశేషణంవిశేష్యేణ బహుళమితిసమాసః ఏకవేణీంఏకీభూతవేణీమ్॥సూ॥ పూర్వకాలైత్యాదినాతత్పురుషః తథాభూతాం తాంశిఖాం అయమితాః అకర్తితాః పాంతాః నఖాయస్యతేనకరేణ గండాభోగాత్కపోలవిస్తారాత్ అసకృన్ముహుర్ముహుః సారయంతీమపసారయంతీం తాంపశ్యేతిపూర్వేణాన్వయః అసకృత్సారణాచ్చిత్తభ్రమదశాసూచ్యతఇత్యాహుః ॥౩౧॥

{సాసన్న్యస్తాభరణమబలా పేశలం ధారయంతీ శ
య్యోత్సంగనిహితమసకృద్దుఃఖదుఃఖేనగాత్రమ్ ।}
{త్వామప్యస్రంనవజలమయం మోచయిష్యత్యవశ్యం
ప్రాయస్సర్వోభవతికరుణావృత్తిరార్ద్రాంతరాత్మా ॥}

వ్యా ॥ సేతి ॥ అబలాదుర్బలాసన్న్యస్తాభరణం కృశత్వాత్త్యక్తాభరణమసకృదనేకశోదుఃఖదుఃఖేన దుఃఖప్రకారేణ ॥సూ॥ ప్రకారేగుణవచనస్యేతిద్విభావః శయ్యోత్సంగనిహితం పేశలం మృదుళం గాత్రంశరీరం ధారయంతీ అనేనాత్యంతాశక్త్యా మూర్ఛావస్థాసూచ్యతే సాత్వత్సఖీత్వామపి నవజలమయం నవామ్బురూపం అస్రం బాష్పమవశ్యం సర్వథామోచయిష్యతి ॥ వ్యా ॥ ద్వికర్మసు పచాదీనాంచోపసంఖ్యానమితి ముచేఃపచాదిత్వాద్ద్వికర్మకత్వం తథాహి ప్రాయః ప్రాయేణార్ద్రాంతరాత్మా మృదుహృదయః మేఘస్తు ద్రవాంతశ్శరీరః సర్వఃకరుణా కరుణామయీ వృత్తిరంతఃకరణవృత్తిః యస్యసః కరుణావృత్తిర్భవతి హియస్మాత్ అస్మిన్నవసరే సర్వథా త్వయా శీఘ్రం గంతవ్యం అనంతరదశాపరిహారాయేతి సందర్భాభిప్రాయః నను కిమదమాదిమాం చక్షుః ప్రీతిముపేక్ష్య అవస్థాంతరాణ్యేవ తత్రభవాన్ కవిరుదాహృతవాన్ ఉచ్యతే ॥ శ్లో ॥ సమ్భోగోవిప్రలమ్భశ్చ ద్విధాశృంగారఇష్యతే । పూర్వానురాగమానాఖ్య ప్రవాసకరుణాత్మనా ॥ విప్రలమ్భశ్చతుర్ధాత్ర ప్రవాస ప్రత్రచతుర్ధా । కార్యతస్సమ్భ్రమాచ్చాపాదస్మిన్నాద్యేతు శాప

జః ॥ ప్రాగసంగతయోర్యూనోస్స్వతిపూర్వానురంజనే। చక్షుఃప్రీత్యా
దయోవస్థాదశస్యుర్దర్శితాఃపునః ॥ దృఙ్మనస్సంగసఙ్కల్పజాగరాఃకృ
శతాఽరతిః । హ్రీత్యాగోన్మాదమూర్ఛాంతా ఇత్యనంగదశాదశ ॥ పూర్వ
సంగతయోరేవ ప్రవాసఇతికారణాత్ । నతత్రాపూర్వవచ్చక్షుః ప్రీతి
రుత్పత్తిమర్హతి ॥ హృత్సంగస్యతుసిద్ధస్యావ్యవచ్ఛేదోఽత్ర వర్ణ్యతే ।
అన్యాస్తత్వపూర్వవద్వాచ్యా ఇతితావద్వ్యవస్థితిః ॥ వైయర్థ్యాద్దాది
మాంహిత్వా వైరస్యాదంతిమాంతథా । హృత్సంగాదీనిహాచష్టకవిరష్టావితి
స్థితమ్ ॥ మత్సాదృశ్యంలిఖంతీతి పాదేస్మిన్ప్రతిపాదితా । చక్షుఃప్రీతిరితి
ప్రోక్తంనిరుక్తైరకృతానతత్ ॥ చక్షుఃప్రీతిర్భవేచ్చి త్రేష్వదృష్టచరదర్శనా
త్ । యథామాళవికారూపమగ్నిమిత్రస్యపశ్యతః ॥ ప్రోషితానాంతు
భర్తౄణాంకృదృష్టాదృష్టపూర్వతా । అథతత్రాపిసందేహస్స్వకళత్రా
ణిపృచ్ఛతు ॥ కింభర్తృప్రత్యభిజ్ఞాస్యాత్కింస్వై దేశికభావనా । ప్రవాసా
దాగతేస్వస్మిన్నిత్యలంకలహైర్వృథా ॥ ... . .. ॥ ౩౨ ॥

జానేసఖ్యాస్తవమయి మనస్సమ్భృతస్నేహమస్మా
దిత్థంభూతాంప్రథమవిరహేతామహంతర్కయామి
వాచాలంమాంనఖలుసుభగంమన్యభావఃకరోతి ప్ర
త్యక్షంతేనిఖిలమచిరాద్భ్రాతరుక్తంమయాతత్ ॥౩౩

వ్యా ॥ నన్వీదృశీం దశామాపన్నేతి కథం త్వయానిశ్చితమిత్యత్రా
హ ॥ జానఇతి ॥ హేమేఘ తవసఖ్యాః మనః మయి సమ్భృతస్నేహం
సంచితానురాగం జానే అస్మాత్ స్నేహజ్ఞానకారణాత్ అహం ప్రథమవి
రహే ప్రథమగ్రహణం దుఃఖాతిశయద్యోతనార్థం తాంత్వత్సఖీమిత్థం
భూతాం పూర్వోక్తావస్థాపన్నాం తర్కయామి నను సుభగం మానినాం
కామినామేషస్వభావోయదాత్మని స్త్రీణామనురాగప్రకటనం తత్రా
హ ॥ వాచాలమితి ॥ సుభగమాత్మానంమన్యతఇతిసుభగంమన్యః ॥సూ॥
ఆత్మమానే ఖశ్చేతిఖశ్ ప్రత్యయః అరుర్ద్విషదిత్యాదినా ముమాగమఃత

స్వభావః సుభగం మన్యభావః సుందరమానిత్వం మాంవాచాలం బహు భాషిణం నకరోతిఖలు సౌందర్యాభిమానాన్నవ్రిలపామీత్యర్థః ॥ ని ॥ స్యాజ్జల్పాకస్తువాచాలోవాచాటోబహుగర్హ్యవాగిత్యమరః ॥ సూ ॥ ఆలజాటజౌబహుబాషిణీత్యాలచ్ప్రత్యయః కింతు హేభ్రాతఃమయోక్తం తదఖిలం ఆధిష్ఠామామిత్యాద్యుక్తం తత్సర్వమచిరాచ్ఛీఘ్రమేవ తే తవ ప్రత్యక్షంభవిష్యతీతి శేషః ॥ . . .. ॥ ౩౩ ॥

రుద్ధాపాంగప్రసరమలకైరంజనస్నేహశూన్యం ప్ర
త్యాదేశాదపిచమధునో విస్మృతభ్రూవిలాసమ్ ।
త్వయ్యాసన్నేనయనముపరిస్పందిశంకే మృగాక్ష్యా
మీనక్షోభాచ్చలకువలయశ్రీతులామేష్యతీతి ॥ ౩౪ ॥

వ్యా ॥ రుద్ధేతి ॥ అలకైరుద్ధః అపాంగయోః ప్రసరోయస్యతత్తథోక్తం అంజనేనస్నేహః స్నైగ్ధ్యంతేనశూన్యం అపిచ కించ మధునో మద్యస్య ప్రత్యాదేశాత్ ప్రతిషేధాత్ విస్మృతా భ్రూవిలాసా యేనతత్తథోక్తం నయనస్య రుద్ధాపాంగప్రసరత్వాదికం విరహసముత్పన్నమితిభావః త్వయ్యాసన్నేసతి స్వకుశలవార్తాం శంసినీతిశేషః ఉపర్యూర్ధ్వభాగే స్పందతే స్ఫురతీత్యుపరిస్పందితథానిమిత్తనిదానే ॥ శ్లో ॥ స్పందాన్మూర్ధ్నిఛత్రలాభం ఫాలేపట్టంశుభంభ్రువి । ఇష్టప్రాప్తిందృశోరూర్ధ్వమపాంగేహానిమాదిశేదితి మృగాక్ష్యాస్త్వత్సఖ్యాః నయనంవామమితిశేషః ॥ శ్లో ॥ వామభాగశ్చనారీణాం శ్రేష్ఠఃపుంసాంతు దక్షిణః । దానే దేవాదిపూజాయాం స్పందేలంకరణేపిచేతి స్త్రీణాం వామభాగప్రాశస్త్యాత్ మీనస్యక్షోభాత్ మీనచలనాత్ చలస్యకువలయస్య శ్రియాశోభయా తులాంసాదృశ్యం ఏష్యతీతిశఙ్కే తర్కయామి తుల్యార్థైరితిత్రి తులోపమాశబ్దయోః ॥ వ్యా ॥ అతులోపమాభ్యామితి ప్రతిషేధాదత్రసాదృశ్యవాచిత్వాత్తద్యోగేపితృతీయా ॥ .... ॥ ౨౦ ॥

వామశ్చాస్యాః కరరుహపదైర్ముచ్యమానో మదీయై
ర్ముక్తాజాలం చిరపరిచితం త్యాజితో దైవగత్యా ।
సమ్భోగాన్తే మమ సముచితో హస్తసంవాహనానాం
యాస్యత్యూరుస్సరసకదళీ స్తమ్భగౌరశ్చలత్వమ్ ॥

వ్యా ॥ వామశ్చేతి ॥ మదీయైః కరరుహపదైర్నఖపదైః ॥ ని ॥ పునర్భవః కరరుహో నఖో (స్త్రీ) నఖరో ౽స్త్రియామిత్యమరః ॥ ముచ్యమానః పరిహ్రియమాణః నఖాఙ్కరహిత ఇత్యర్థః ఊరోర్నఖపదాస్పదత్వం తం హాస్యే॥ శ్లో॥ కంఠపంక్తి(క్షి)కుచపార్శ్వభుజోరుకాఞ్చీదేశసక్తిషు నఖాస్పదమాహురితి ॥ చిరపరిచితం చిరాభ్యస్తం ముక్తాజాలం మౌక్తికసరమయం కటిభూషణం దైవగత్యా దైవవశేన త్యాజితః సమ్ప్రతి నఖపదాభావే న శీతోపచారరూపస్యతస్య వైయర్థ్యాదితిభావః ॥ వ్యా ॥ త్యజతేర్ణ్యన్తాత్కర్మణి క్తః ॥వా॥ ద్వికర్మసు పచాదీనాంచోపసంఖ్యానమితి షత ఇతి పచాదిత్వాద్ద్వికర్మకత్వం సమ్భోగాన్తే మమ హస్తసంవాహనానాం హస్తేనమర్దనానాం ॥ ని ॥ సంవాహనం మర్దనం స్యాదిత్యమరః ॥ సముచితః యోగ్యః సరస ఇతి యః పరిపక్వో న శుష్కశ్చ స వివక్షితః తస్త్రైవమాండిమసమ్భవాత్ సచాసౌ కదళీస్తమ్భశ్చ స ఇవ గౌరః పాండురః ॥ ని ॥ గౌరః కరీరే సిద్ధార్థే శుక్లేపీతే౽రుణేపి చేత్యుత్పలమాలాయామ్ ॥ అస్యాః ప్రియాయాః వామ ఊరుశ్చలత్వం స్పన్దనం యాస్యతి (ప్రా)ప్స్యతి॥ శ్లో॥ ఊరోస్స్పన్దాద్రతిం విద్యాద్వామోర్వాః ప్రాప్తిం సువాససః ఇతి నిమిత్తనిదానే

తస్మిన్కాలే జలద యది సా లబ్ధనిద్రా సుఖా స్యాద
న్వాస్యైనాం స్తనితవిముఖో యామమాత్రం సహస్వ ।
మాభూదస్యాః ప్రణయిని మయి స్వప్నలబ్ధే కథంచిత్స
ద్యః కంఠచ్యుతభుజలతాగ్రన్థిగాఢోపగూఢం ॥౩౬॥

వ్యా ॥ తస్మిన్నితి ॥ హేజలద తస్మిన్కాలే త్వదుపసర్పణకాలే సా మత్ప్రియా లబ్ధం నిద్రాసుఖం యయాసా లబ్ధనిద్రా సుఖా స్యాద్యది

స్యాచ్చేత్ ఏనామన్వాస్యానుసృత్య పశ్చాద్వాసిత్వేత్యర్థః ఉపసర్గవశాత్సకర్మకత్వం స్తనితవిముఖో గర్జితానాం పరాఙ్ముఖో నిశ్శబ్దస్సన్ అన్యథా నిద్రాభంగస్స్యాదితి భావః యామమాత్రం ప్రహరమాత్రం ॥ ని ॥ ద్వౌ యామప్రహరౌ సమావిత్యమరః ॥ సహస్వ ప్రతీక్షస్వ ప్రార్థనాయాం లోట్ శక్తయోరేకవారసురతస్య యామావధికత్వాత్ స్వప్నేపి తథాభవితవ్యమితి భావః తథాచరతిసర్వస్వే ॥ శ్లో ॥ ఏకవారావధిర్యామో రతస్య పరమో మతః । చండశక్తిమతోర్యూనోరుద్భటక్రిమవర్తినోరితి యామసహనస్య ప్రయోజనమాహ ॥ మాభూదితి ॥ అస్యాః ప్రియాయాః ప్రణయిని ప్రేయసి మయి కథంచిత్కృచ్ఛ్రేణ స్వప్నలబ్ధేసతి గాఢోపగూఢం గాఢాలింగనం ॥ వ్యా ॥ నపుంసకభావేక్తః సద్యస్తత్క్షణం కంఠాత్ చ్యుతః స్రస్తో భుజలతయోః గ్రంథిర్బంధో యస్యతత్తథోక్తం మాభూత్ కథంచిల్లబ్ధస్యాలింగనస్య సద్యో విఘాతో మాభూదిత్యర్థః నచాత్ర నివర్తిస్తామున్నిద్రామితి పూర్వోక్తనిద్రాచ్ఛేదేన విరుధ్యతే పునస్సుప్తమాద్యవస్థాసు ప్రాక్షికనిద్రాసమ్భవాత్ తథాచరనాకరే ॥ శ్లో ॥ అశక్తిరోదనం నిద్రానిర్లజ్జానర్థవాగ్భ్రమః । సుప్తమాదిషుజాయంతే దశాభేదేషువాశుచీతి ॥ .... ॥ ౩౬ ॥

తాముత్థాప్య స్వజలకణికా శీతలేనానిలేన ప్ర
త్యాశ్వస్తాం సమమభినవైర్జాలకైర్మాలతీనామ్ ।
విద్యుద్గర్భస్తిమితనయనాంత్వత్సనాథేగవాక్షే వక్తుం
ధీరస్స్తనితవచనైర్మానినీం ప్రక్రమేథాః ॥ ౩౭ ॥

వ్యా ॥ తామితి ॥ తాంప్రియాం స్వస్య జలకణికాభిర్జలబిందుభిః శీతలేనానిలేన ఉత్థాప్య ప్రబోధ్య ఏతేనాస్యాః ప్రభుత్వాద్వ్యజనానిలసమాధిర్వ్యజ్యతే యథాహభోజరాజః ॥ శ్లో ॥ మృదుభిర్మర్దనైస్సంపాదే శీతలైర్వ్యజనైస్తనౌ । శ్రుతౌ వా మధురైర్గానైర్నిద్రాత్యాగో బోధయేత్ప్రభుమితి ॥ అభినవైర్మాలతీనాం జాలకైస్సమం జాతిముకుళై

స్సహ ॥ ని ॥ సుమనామాలతీజాతిః ॥ ని ॥ సాకం సత్రాసమంసహ। క్షారకో జాలకం క్లీబే కలికా కోరకః పుమానితి చామరః ॥ ప్రత్యాశ్వస్తాం శిశిరానిలసమ్పర్కాత్ పునరుజ్జీవితామ్ ॥ వ్యా ॥ శ్వసేః కర్తరి క్తః ఆదితశ్చేతి చకారాదిట్ప్రతిషేధః ఏతేనాస్యాః కుసుమసౌకుమార్యం గమ్యతే త్వత్సనాథే త్వత్సహితే ॥ ని ॥ సనాథం ప్రభుమిత్యాహుస్సహితేచి త్రితాపినీతి శబ్దార్ణవే॥ గవాక్షే స్తిమితనయనాం కోసావితి విస్మయాన్నిశ్చలనేత్రాం మానినీం అనౌచిత్యాసహిష్ణుమితిభావః విద్యుద్గర్భం తస్థాయస్యసః విద్యుద్గర్భః అంతర్లీనవిద్యుత్కస్సన్నిత్యర్థః ॥ని॥ గర్భోపవరకేన్నే గర్భే సుతేపవనసజ్కటే। కుక్షౌకుక్షిస్థజంతౌచేతి యాదవః ॥ దృష్టిప్రతిఘాతేన వక్త్రముఖాలోకప్రతిబంధకత్వాన్న విద్యోతితవ్యమితిభావః ధీరః ధృష్టస్సన్ అన్యథాస్ఖలద్వాదిత్వేన అనాశ్వాసనప్రసంగాదితిభావః స్తనితాన్యేవవచనాని తైర్వక్తుం ప్రక్రమేథాః ఉపక్రమస్వ॥వ్యా॥విధ్యర్థేలిఙ్॥సూ॥ప్రోపాభ్యాంసమర్థాభ్యామిత్యాత్మనేపదం॥

భర్తుర్మిత్రం ప్రియమవిధవేవిద్ధిమామంబువాహం
తత్సందేశైర్హృదయనిహితైరాగతంత్వత్సమీపమ్
యోబృన్దానిత్వరయతిపథిశ్రామ్యతాంప్రోషితానాం
మన్ద్రస్నిగ్ధైర్ధ్వనిభిరబలావేణిమోక్షోత్సుకాని॥౩౮

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి తస్య శ్రోతృజనాభిముఖీకరణచాతురీముపదిశతి ॥ భర్తురితి ॥ విధవా గతభర్తృకానభవతీత్యవిధవే సభర్తృకే అనేన భర్తృజీవనసూచనాత్ అనిష్టాగమనశజ్కా నిరస్యతే మాంభర్తుః తవపత్యుః ప్రియంమిత్రం ప్రియసుహృదం తత్రాపి హృదయనిహితైః మనసిస్థాపితైః తత్సందేశైః తస్యభర్తుస్సందేశైః త్వత్సమీపమాగతం భర్తృసందేశకథనార్థమాగతమిత్యర్థః అమ్బువాహం మేఘంవిద్ధి జానీహి నకేవలమహంవార్తాహరః కింతు ఘటకోపీత్యాశయేనాహ యోం

ఋవాహః అబలానాం స్త్రీణాం యావేణయస్తాసాం మోక్షమోచనే ఉత్సు
కాని పథిశ్రాన్త్యతాం ఖిద్యమానానాం ప్రోషితానాం ప్రవాసినాంపా
న్థానామిత్యర్థః బృందానిజాలాని మంద్రస్నిగ్ధైర్గంభీరశ్రావ్యైః ధ్వ
నిభిః త్వరయతి పాంథమాత్రోపకారిణో మె కిముపక్తవ్యంసుహృదు
పకారిత్వమితిభావః ॥ ॥ ౩౭ ॥

{ ఇత్యాఖ్యాతే పవనతనయం మైథిలీవోన్ముఖీసాత్వా
ముత్కంఠోచ్ఛ్వసితహృదయావీక్ష్యసమ్భావ్యచైవ }
{ శ్రోష్యత్యస్మాత్పరమవహితాసౌమ్యసీమంతినీనాం
కాంతోదంతస్సుహృదుపనతస్సంగమాత్కించిదూనః }

వ్యా ॥ భర్తృసఖ్యాదిజ్ఞాపనస్య ఫలమాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేవమా
ఖ్యాతేసతి పవనతనయం హనుమంతం మైథిలీ సీతేవ సా మత్ప్రియా ఉ
న్ముఖీ ఉన్నతముఖీ ఉత్కంఠయా ఔత్సుక్యేన ఉచ్ఛ్వసితహృదయా వికా
సితచిత్తాసతీ త్వాం వీక్ష్యసమ్భావ్య సత్కృత్యచ అస్మాత్ భర్తృమైత్రి
జ్ఞానాత్పరం సర్వం శ్రోతవ్యం అవహితా అప్రమత్తాసతీ శ్రోష్యత్యేవ
అత్ర సీతాహనుమదుపమానాదస్యాః పాతివ్రత్యం మేఘస్య స్త్రీదూ
తగుణసమ్పత్తిశ్చవ్యజ్యతే తద్గుణాస్తురసాకరే ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచారీబలీధీ
రో మాయావీమానవర్జితః । ధీమానుదారోనిశ్శఙ్కః పక్తామాతస్త్రి
యాంభవేదితి ॥ నను వార్తామాత్రశ్రవణాదస్యాః కోలాభఇత్యాశంక్యా
ర్థాంతరంన్యస్యతి హేసౌమ్య సాధో సీమంతినీనాం వధూనాం ॥ ని॥
నారీసీమంతినీవధూరిత్యమరః ॥ సుహృదా సుహృన్ముఖేన ఉపనతః ప్రా
ప్తః సుహృత్పదం విప్రలమ్భశఙ్కానిరాసార్థం కాంతస్యోదంతో వా
ర్తా కాంతోదంతః ॥ ని ॥వార్తాప్రవృత్తిర్వృత్తాంతఉదంతస్స్యాదిత్య
మరః ॥ సంగమాత్కాంతసమ్పర్కాత్ కిఞ్చిదూనః ఈషదూనః తద్వ
దేవాసందేశకఇత్యర్థః ॥ ॥ ౩౮ ॥

ద్వితీయస్సర్గః

తామాయుష్మన్మమచ వచనాదాత్మనశ్చోపకర్తుం
బ్రూయాఏవంతవసహచరో రామగిర్యాశ్రమస్థః ।
అవ్యాపన్నః కుశలమబలే పృచ్ఛతి త్వాం వియుక్తః పూ
ర్వాభాష్యం సులభవిపదాం ప్రాణినామేతదేవ॥౪౦॥

వ్యా॥ సమ్ప్రతిసందిశతి॥ తామితి॥ హే ఆయుష్మన్॥ వ్యా॥ ప్రశంసాయాం మతుప్ పరోపకారశ్లాఘ్యజీవనేత్యర్థః మమ వచనం ప్రార్థనావచనం తస్మాచ్చాత్మనః స్వస్యోపకర్తుం పరోపకారేణ స్వాత్మానం కృతార్థయితుం చేత్యర్థః॥ వ్యా॥ ఉపకారక్రియాంప్రతి కర్మణ్యపి తస్యానకరోతీత్యాదివత్సమ్బంధమాత్రవివక్షాయామాత్మన ఇతి షష్ఠీచ న విరుధ్యతే యథాహ భారవిః॥ శ్లో॥ సా లక్ష్మీరుపకురుతే యయా పరేషామితి తథా శ్రీహర్షశ్చ॥ శ్లో॥ సాధూనాముపకర్తుం లక్ష్మీం ద్రష్టుం విహాయసా గంతుమ్। న కుతూహలికస్య మనశ్చరితం చ మహాత్మనాం శ్రోతుమితి॥ తథా చ క్వచిద్ద్వితీయాదర్శనాత్సర్వత్ర తథేతి నాథవచనమనాథవచనమేవ తాం ప్రియామేవం బ్రూయాః హే అబలే తవ సహచరో భర్తా రామగిరేశ్చిత్రకూటస్యాశ్రమేషు తిష్ఠతీతి రామగిర్యాశ్రమస్థస్సన్ అవ్యాపన్నః అమృతః వియుక్తః వియోగదుఃఖ ఏవంభూతస్సన్ త్వాం కుశలం పృచ్ఛతి॥ వ్యా॥ దుహ్యాచిత్యాదినా పృచ్ఛతేర్ద్వికర్మకత్వం తథాహి సులభవిపదాం అయత్నసిద్ధవిపత్తీనాం ప్రాణినామేతత్ కుశలమేవ పూర్వాభాష్యం ఏతదేవ ప్రథమమవశ్యంవక్తవ్యం కృత్వాశ్చేత్యావశ్యకేణ్యత్॥ ॥౪౦॥

అంగేనాఙ్గం తనుచ తనునా గాఢతప్తేన తప్తం సా
స్రేణాస్రద్రుతమవిరతోత్కంఠముత్కంఠితేన ।
ఉష్ణోచ్ఛ్వాసం సమధికతరోచ్ఛ్వాసినా దూరవర్తీ
సంకల్పైస్తైర్విశతి విధినా వైరిణా రుద్ధమార్గః॥౪౧॥

వ్యా॥ అంగేనేతి॥ కేచ దూరవర్తీ దూరస్థః నచాగంతుంశక్యతఇ

త్యాహ వైరిణా విరోధినా విధినా దైవేనరుద్ధమార్గః ప్రతిబద్ధపత్థాః
సకలెనసహచరః తనునా కృశేన గాఢతప్తేనాత్యంతతప్తేన సాస్రేణ సాశ్రు
ణా ఉత్కంఠావేదనాస్యసంజాతా తేనఉత్కంఠితేనోత్కలికేతేన ॥సూ॥
తదస్య సంజాతమితిఇతచ్ప్రత్యయఉత్కంఠతైర్వాకర్తరి క్తః సమధికత
రం ఉచ్ఛ్వసితీతిసమధికతరోచ్ఛ్వాసీ తేనదీర్ఘ నిశ్వాసేనేత్యర్థః॥వ్యా॥
త్తాచ్ఛీలికోణినిః అంగేన స్వశరీరేణ తను కృశంతప్తం అస్రద్రుతమశ్రు
క్లిన్నం ॥ ని ॥ అస్రఆస్రశ్చ పుల్లింగో రోదనే త్వస్రమశ్రుచేత్యమరశే
షః ॥ అవిరతోత్కంఠమవిచ్ఛిన్నవేదనం ఉష్ణోచ్ఛ్వాసం తీవ్రనిశ్వా
సం॥ ని ॥ తిగ్మంతీక్ష్ణంఖరంతీవ్రంచండముష్ణంకటుస్స్మృతమితిహలాయుధః
అంగం త్వదీయమితి శేషః తైస్స్వసంవేద్యైస్సఙ్కల్పైః ఏర్మనోరథైర్మనో
వ్యాపారైర్విశతి ఏకీభవతీత్యర్థః అత్రసమానురాగిత్వజ్ఞాపనాన్నాయి
కాయాః స్వసమానావస్థత్వముక్తమ్ ॥ .... ॥ ౪౦ ॥

శబ్దాఖ్యేయం యదపి కిలతే యస్సఖీనాం పురస్తాత్
కర్ణేలోలః కథయితుమభూదాననస్పర్శలోభాత్ ।
సోఽతిక్రాంతశ్శ్రవణవిషయం లోచనాభ్యామదృష్ట
స్త్వాముత్కంఠావిరచితపదంమన్ముఖేనేదమాహ ॥౪౧॥

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి స్వావస్థానివేదనాయ ప్రస్తౌతి ॥ శబ్దాఖ్యేయమితి॥
యస్తే ప్రియస్సఖీనాం పురస్తాదగ్రే ఆననస్పర్శే త్వన్ముఖసమ్పర్కే లో
భాద్గర్ధనాత్ శబ్దాఖ్యేయం శబ్దేన రవేణాఖ్యేయం ఉచ్చైర్వాచ్యమపి
యత్తద్వచనమపీతిశేషః కర్ణే శ్రోత్రే కథయితుంలోలోలాలసోఽభూ
త్కిల ॥ ని ॥ లోలుపోలోలుభోలోలో లమ్పటోలాలసాపిచేతి యాద
వః ॥ శ్రవణవిషయం కర్ణపథమతిక్రాంతః తథా లోచనాభ్యామదృష్టః
అతిదూరస్థత్వాద్ద్రష్టుంశ్రోతుంవా నశక్యఇత్యర్థః॥ స తే ప్రియఃత్వాము
త్కంఠయా విరచితానిపదాని సుప్తిఙంతశబ్దాః వాక్యానివా,యస్యతత్త
థోక్తమ్ ॥ ని ॥ పదంశబ్దేచవాక్యేచేతివిశ్వః ఇదంవక్ష్యమాణం శ్యామా

స్వంగమిత్యాదికం మస్సుఖేనాహ మద్వ్యపధానేన సపవబ్రూతఇత్యర్థః॥

{శ్యామాస్వంగం చకితహరిణీప్రేక్షణేదృష్టిపాతం వ
క్త్రచ్ఛాయాంశశినిశిఖినాంబర్హభారేషు కేశాన్।}
{ఉత్పశ్యామిప్రతనుషునదీవీచిషుభ్రూవిలాసాన్ హ
న్తైకస్మిన్క్వచిదపిన తేచండిసాదృశ్యమస్తి ॥ ४३ ॥}

వ్యా ॥ సాదృశ్యప్రతికృతిస్వప్నదర్శనతదంగస్పృష్టస్పర్శనాఖ్యా ని చత్వారి విరహిణాం వినోద స్థానానితథాచోక్తం గుణపతాకాయామ్ ॥శ్లో॥(వియోగావస్థాసు)వియోగేచాయోగే ప్రియజనసదృశానుభవనమ్। తతశ్చిత్రంకర్మస్వపనసమయేదర్శనమపి ॥ తదంగస్పృష్టానాముపనత వతాంస్పర్శనమపి ప్రతీకారః కామవ్యధితమనసాం కోపి గదితఇతి ॥ తత్ర సదృశవస్తుదర్శనమాహ ॥ శ్యామాస్వితి ॥ శ్యామాసు ప్రియం గులతాసు ॥ ని ॥ శ్యామాతుమహిళాహ్వయా। లతాగోవందినీగుంద్రా ప్రియంగుఃఫలినీఫలీత్యమరః ॥ అంగంశరీరముత్పశ్యామి సౌకుమార్యాది సామ్యాదంగమితితర్కయామీత్యర్థః తథా చకితహరిణీప్రేక్షణే దృష్టి పాతం శశిని చంద్రేవక్త్రచ్ఛాయాం ముఖకాంతిం తథాశిఖినాం బర్హి ణాం బర్హభారేషు బర్హసమూహేషు కేశాన్ ప్రతనుషు స్వల్పాసు న దీవీచిషు అత్ర వీచీనాం విశేషణోపాదానేపి నాయుక్తగుణగ్రహదో షః భ్రూసామ్యనిర్వాహాయ మహత్త్వదోషనివారణార్థత్వాత్తస్య త దుక్తంరసాకరే ॥ శ్లో ॥ ధ్వన్యత్వాదేరసాలంకారేషు భావోక్తౌ దోషవా రణే। విశేషణాద్విశేష్యస్య నాస్త్యయుక్తగుణగ్రహః॥ గుణో విశేషణం భ్రూవిలాసాన్ భ్రూపతాకాఇతిపాఠే భ్రువః పతాకాఇవేత్యుపమితస మాసః ఉత్పశ్యామీతి సర్వత్రసమ్బధ్యతే తథాపి మే మనోనిర్వృతి ర్నాస్తీత్యాశయేనాహ ॥ హంతేతి ॥ హంతవిషాదే ॥ ని ॥ హంతహర్షే నుకమ్పాయాం వాక్యారమ్భవిషాదయోరిత్యమరః ॥ హేచండి కోపనే॥ ని ॥ చండస్త్వత్యంతకోపనఇత్యమరః ॥ వ్యా ॥గౌరాదిత్వాత్ జీష్ ఉప

మానకథనమాత్రేణ నకోపితవ్యమితిభావః క్వచిదపి కస్మిన్నప్యేకస్మిన్వస్తుని తేసాదృశ్యంనాస్తి అతోననిర్వృణోమిత్యర్థః ఏతేనాస్యాః సౌన్దర్యమనుపమానమితివ్యజ్యతే ॥ .. .. ॥ ౪౩॥

(ధారాసిక్తస్థలసురభిణస్త్వన్ముఖస్యాస్య బాలే దూరీభూతం
ప్రతనుమపిమాంపఞ్చబాణః క్షిణోతి । ఘర్మాన్తే (స్మిన్విగ
ణయ్య)వైవదబతకథంవాసరాణి వ్రజేయుఃదిక్సంసక్తా (క్తప్ర
వితతమనవ్యస్త) ప్రవిరళఘనావ్యక్తసూర్యాతపాని॥ ౪౪ ॥

(వ్యా ॥ ధారేతి ॥ హేబాలే ధారాభిః ఉదకధారాభిః సిక్తం యత్ స్థలంభువఃతదివ సురభితస్యపరిమళితస్యత్వన్ముఖస్య త్వదాననస్యదూరీభూతం దూరగస్థం అతఏవ ప్రతనుం అతికృశం తథాభూతమపి మాం పఞ్చబాణః పఞ్చబాణాశ్శరాఅరవిందాదయో యస్యసఃమన్మథః క్షిణోతి బాధతే ॥ వ్యా ॥ క్షిణోతేర్లట్ ఘర్మాంతేవై గ్రీష్మాంతేతు వర్షాకాలేత్విత్యర్థః దిక్షు సమ్యక్సక్తాః సంసక్తాః అప్రవిరళాః మేదురాశ్చ యేఘనాః మేఘాః తైః అవ్యక్తః అస్పష్టః సూర్యస్య ఆతపః యేషుతాని వాసరాణి దినాని కథం కేనప్రకారేణ వ్రజేయుః గచ్ఛేయుః బతకష్టం త్వం వద బ్రూహి) ॥ ॥ ౪౪ ॥

త్వామాలిఖ్యప్రణయకుపితాంధాతురాగైశ్శిలాయా
మాత్మానంతెచరణపతితంయావదిచ్ఛామికర్తుమ్ ।
అస్రైస్తావన్ముహురుపచితైర్దృష్టిరాలుప్యతేమేక్రూ
రస్తస్మిన్నపినసహతేసంగమంనౌకృతాన్తః ॥ ౪౫ ॥

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి ప్రతికృతిదర్శనమాహ ॥ త్వామితి ॥ హేప్రియే ప్రణయేన ప్రేమాతిశయేన కుపితాంకుపితావస్థాయుక్తాం త్వాం త్వత్ప్రతికృతిమిత్యర్థః ధాతవో గైరికాదయః ॥ ని ॥ ధాతుర్వ్యావాదిశబ్దాది గైరికాదిష్వగాదిష్వితియాదవః ॥ తఏవరాగాః రంజకద్రవ్యాణి ॥ ని । చిత్రాదిరంజకద్రవ్యేలాక్షాదౌ ప్రణయేచ్ఛయోః॥ సారంగాదౌచరా

గస్స్యదారుణ్యేరంజనేపుమానితి శబ్దార్ణవః ॥ తైర్ధాతురాగైశ్శిలాయాం శిలాపట్టేఆలిఖ్య నిర్మాయాత్మానం మాం మత్ప్రతికృతిమిత్యర్థః తే తవ చిత్రగతాయాఇత్యర్థః చరణపతితంకర్తుం తథాలిఖితుంయావదిచ్ఛామి తావదిచ్ఛాసమకాలమేవ ముహురుపచితైః ప్రవృద్ధైరస్రైరశ్రుభిః కర్తృభిః ॥ ని ॥ అస్రమశ్రుణిశోణితఇతివిశ్వః ॥ దృష్టిరాలుప్యతే ఆవ్రియతఇత్యర్థః తతోదృష్టిప్రతిబంధేన లేఖనం ప్రతిబధ్యతఇతిభావః కింబహునా క్రూరోఘాతుకః॥ ని ॥ నృశంసోఘాతుకఃక్రూరఇత్యమరః ॥ కృతాంతోదైవం ॥ ని ॥ కృతాంతోయమసిద్ధాంతదైవాకుశలకర్మస్విత్యమరః ॥ తస్మిన్నపి చిత్రేపి నౌఆవయోః ॥ సూ ॥ యుష్మదస్మదోష్షష్ఠీచతుర్థీద్వితీయాస్థయోర్వాన్నావావితినావాదేశః సంగమంసహవాసం నసహతే సంగతిలేఖనమప్యావయోరసహమానందైవం సాక్షాత్సంగతిం నసహతఇతి కిమువక్తవ్యమిత్యపిశబ్దార్థః ॥ . ॥ ౪౫ ॥

మామాకాశప్రణిహితభుజం నిర్దయాశ్లేషహేతో
ర్లబ్ధాయాస్తేకథమపిమయా స్వప్నసందర్శనేషు ।
పశ్యంతీనాంనఖలుబహుశోనస్థలీదేవతానాం ముక్తా
స్థూలాస్తరుకిసలయేష్వశ్రులేశాఃపతంతి ॥ ౪౬ ॥

వ్యా ॥ అధునా స్వప్నదర్శనమాహ ॥ మామితి ॥ సుప్తస్యవిజ్ఞానం స్వప్నః ॥ ని ॥ స్వప్నస్సుప్తస్యవిజ్ఞానమితివిశ్వః ॥ దర్శనంసంవిత్ ॥ని॥ దర్శనంసమయేశాస్త్రేదృష్టౌస్వప్నేక్షిసంవిదీతిశబ్దార్ణవే॥స్వప్నాఇతిస్వదర్శనాని విజ్ఞానానిచూతవృక్షవత్సామాన్యవిశేషభావేనసహప్రయోగః లేషు మయా కథమపిమహతాయత్నేన లబ్ధాయాః గృహీతాయాః దృష్టాయాఇతియావత్ తే తవ నిర్దయాశ్లేషోగాఢాలింగనం సఏవహేతుః తస్య నిర్దయాశ్లేషార్థమిత్యర్థః ॥ సూ ॥ షష్ఠీహేతుప్రయోగఇతిషష్ఠీ ఆకాశే నిర్విషయే ప్రణిహితభుజం ప్రసారితబాహుం మాం పశ్యంతీనాం సాక్షాత్కుర్వంతీనాం స్థలీ దేవతానాం వనస్థలీ దేవతానాంముక్తాః మా

క్తికానీవస్థూలాః అశ్రులేశా బాష్పబిందవః తరుకిసలయేషు అనేన చే
లాఞ్ఛలేన అశ్రుధారణసమాధిర్వ్యజ్యతే బహుశో నపతంతినఖలు కింతు
పతంత్యేవేత్యర్థః నిశ్చయే నఞ్ద్వయప్రయోగః తథాచాలఙ్కారసూ
త్రం స్మృతినిశ్చయసిద్ధార్థేషు నఞ్ద్వయప్రయోగఇతి ॥ శ్లో ॥ మ
హాత్మగురుదేవానామశ్రుపాతఃక్షితౌయది । దేశభ్రంశో మహద్దుఃఖం మ
రణంచభవేద్ధ్రువమితి ॥ క్షితౌ దేవతాశ్రుపాతనిషేధదర్శనాద్యక్షస్య మ
రణాభావసూచనార్థం తరుకిసలయేషు పతంతీత్యుక్తమ్ ॥ ... ॥ ౪౨ ॥

భిత్త్వాసద్యఃకిసలయపుటాన్ దేవదారుద్రుమాణాం
యేతత్క్షీరస్రుతిసురభయోదక్షిణేన ప్రవృత్తాః । ఆలిం
గ్యంతేగుణవతిమయా తే తుషారాద్రివాతాః పూ
ర్వంస్పృష్టంయదికిలభవేదంగమేభిస్తవేతి ॥ ౪౨ ॥

వ్యా ॥ ఇదానీం తదంగస్పృష్టవస్తుస్పర్శమాహ ॥ భిత్త్వేతి ॥ దేవదారుద్రుమాణాం కిసలయపుటాన్ పల్లవసంపుటాన్ సద్యోభిత్త్వా తత్క్షీరస్రుతిసురభయః తేషాం దేవదారూణాం క్షీరస్రుతిభిః క్షీరనిష్యందైః సురభయస్సుగంధయః ఇదంతుషారాద్రివాతత్వే లింగం యే వాతాః దక్షిణేన దక్షిణమార్గేణ ॥ వ్యా ॥ తృతీయావిధానేప్రకృత్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానాత్తృతీయా సమేనధావతీతివత్ తత్రాపి పథఃకరణత్వస్య ప్రతీయమానత్వాత్కర్తృకరణయోరిత్యేవ తృతీయేతిభాష్యకారః ప్రవృత్తాశ్చలితాః హేగుణవతి సౌశీల్యసౌకుమార్యాదిగుణసమ్పన్నే తేతుషారాద్రివాతాః పూర్వం ప్రాగభిర్వాతైస్తే తవాంగంస్పృష్టంభవేద్యది కిలేతిసమ్భావితమేతదితి మత్వేత్యర్థః ॥ ని ॥ వార్తాసమ్భావ్యయోః కిలేత్యమరః ॥ మయా ఆలింగ్యంతే ఆశ్లిష్యంతే అత్ర వాయూనాం స్పర్శ్యత్వేప్యమూర్తత్వేనాలింగనాయోగాదాలింగ్యంతఇత్యభిధానమస్యోన్మత్తత్వాత్ప్రలపితమిత్యదోషఇతివదన్నిరుత్తరకారసప్నయమేవోన్మత్తప్రలాపీత్యుపేక్షణీయః ॥ .... ॥ ౪౨ ॥

సంక్షిప్యేతక్షణఇవమయాదీర్ఘయామాత్రియామా
సర్వావస్థాస్వహరపికథంమందమందాతపంస్యాత్

ఇత్థంచేతశ్చటులనయనేదుర్లభప్రార్థనం మే గా
ఢోష్మాభిఃకృతమశరణంత్వద్వియోగవ్యథాభిః॥౪౮

వ్యా ॥ సంక్షిప్యేతేతి ॥ దీర్ఘాఃయామాః ప్రహరాయస్యాస్సా దీ ర్ఘయామా విరహవేదనయా తథాప్రతీయమానేత్యర్థః త్రియామారాత్రి రాద్యంతయోరర్ధయామయోర్దినత్వేన వ్యవహారాత్ త్రియామేతిక్షీరస్వామీ ॥ క్షణఇవకథం కేనప్రకారేణ సంక్షిప్యేత లఘూక్రియేత అహరపి సర్వావస్థాసు సర్వకాలేష్వపీత్యర్థః మన్దమన్దః మన్దప్రకారః ॥ సూ ॥ ప్రకారే గుణవచనస్యేతిద్విరుక్తిః కర్మధారయవదుత్తరేష్వితి కర్మధారయవద్భావాత్సుపోలుక్ మన్దమందాతపమత్యల్పసంతాపం కథంస్యాత్ హేచటులనయనే చఞ్చలాక్షి ఇత్థమనేనప్రకారేణ దుర్లభప్రార్థనమలభ్యమనోరథం మేచేతోగాఢోష్మాభిర్గాఢతప్తాభిరతితప్తాభిస్త్వద్వియోగవ్యథాభిరశరణమనాథంకృతమ్ ॥ ..... ॥ ౪౮ ॥

నన్వాత్మానం బహువిగణయన్నాత్మనైవావలమ్బే
తత్కల్యాణిత్వమపి నితరాంమాగమఃకాతరత్వమ్।

కస్యాత్యంతంసుఖముపనతం దుఃఖమేకాంతతోవా
నీచైర్గచ్ఛత్యుపరిచదశాచక్రనేమిక్రమేణ ॥ ౪౯॥

వ్యా ॥ నచ మదీయదుర్దశాశ్రవణా నభేతవ్యమిత్యాహ ॥ నన్వితి ॥ నన్వితి ఏకంవాక్యంతుశబ్దో భేదకః కింతునభేతవ్యమిత్యర్థః అథవాననన్వితిపాఠః నన్విత్యామంత్రణే ॥ ని ॥ ప్రశ్నావధారణానుజ్ఞానునయామంత్రణేనన్విత్యమరః ॥ నను ప్రియే అహం బహువిగణయన్ శాపాంతేసత్యేవమేవంకరిష్యామీతి మనస్యావర్తయన్ ఆత్మానంమాం ఆత్మనైవ॥వా॥ ప్రకృత్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానమితితృతీయా అవలమ్బే ధారయామి యథాకథంచిజ్జీవామీత్యర్థః తత్తస్మాత్కారణాత్ హేకల్యాణి సుభగే త్వ

త్సౌభాగ్యేనవాహంజీవామీతిభావః ॥ సూ ॥ బహ్వాదిభ్యశ్చేతిజీష్ త్వ
మపి నితరామత్యంతం కాతరత్వంభీరుత్వం మాగమః నగచ్ఛ ॥ వ్యా ॥
గమేర్లుఙ్ మాఙ్యోగాదడాగమప్రతిషేధః తాదృశస్సఖినౌ రావయో
రీదృశదుఃఖకథం నవిభేమీత్యాశఙ్క్యాహ ॥ కస్యేతి ॥ కస్యజనస్యాత్య
న్తం నియతంసుఖముపగతం (ప్రా)ప్తం ఏకాంతతో నియమేనదుఃఖంవాఉ
పనతం కింతు దశాఅవస్థా చక్రస్య రథాంగస్య నెమిః ప్రధిః ॥ ని ॥చ
క్రంరథాంగంతస్యాంతె నేమిః స్త్రీ ప్రస్యాత్ప్రధిఃపుమానిత్యమరః॥తస్యాః
క్రమేణ పరిపాట్యా ॥ ని ॥ క్రమశ్చక్రాపరిపాట్యామితివిశ్వః ॥ నీచైర
ధః ఉపరిచగచ్ఛతి ప్రవర్తతెజంతోః సుఖదుఃఖేపర్యావర్తెతెఇత్యర్థః ॥శా

శాపాంతో మే భుజగశయనాదుత్థితే శార్జ్గపాణౌ
శేషాన్మాసాన్గమయచతురో లోచనె మీలయిత్వా ।
పశ్చాదావాంవిరహగుణితంతంతమాత్మాభిలాషం ని
ర్వేక్ష్యావఃపరిణతశరచ్చంద్రికాసుక్షపాసు ॥ ౫౦ ॥

వ్యా ॥ నచ నిరవధికమేతద్దుఃఖమిత్యాహ ॥ శాపాంతఇతి॥ శార్జ్గం
పాణౌయస్యతస్మిన్ శార్జ్గపాణావిష్ణౌ ॥ సూ॥ సప్తమ్యుపమానేత్యా
దినా బహువ్రీహిః ॥ వా ॥ ప్రహరణార్థేభ్యః పరేనిష్ఠాసప్తమ్యౌ భ
వతఇతి పాణిశబ్దస్యోత్తరనిపాతః భుజగః శేషఏవశయనం తస్మాదుత్థితేస
తి మె శాపాంతః శాపావసానం భవిష్యతీతిశేషః శేషాన్ గతశేషాంశ్చ
తురోమాసాన్ మేఘదర్శనప్రభృతిహరిప్రబోధదినాంతానిత్యర్థః దిన
దివసాధిక్యం నవివక్షితమిత్యుక్తమేవ లోచనె మీలయిత్వా చక్షుషీనిమీ
ల్య గమయ ధైర్యేణాతివాహయేత్యర్థః పశ్చాదనంతరం త్వంచ అహం
చఆవాం ॥ సూ ॥ త్యదాదీనిసర్వైర్నిత్యమిత్యేకశేషః విరహేగుణితం
ఏవమేవంకరిష్యామీతి మనస్యావర్తితం తంతం ॥ వ్యా ॥ వీప్సాయాం
ద్విరుక్తిః సర్వమిత్యర్థః ఆత్మనో రావయోరభిలాషం మనోరథం పరిణ
తాః ప్రౌఢాః శరచ్చంద్రికాయాసాంతాసుక్షపాసు నిర్వేక్ష్యావః భో

ష్యావహా ॥ ని ॥ నిర్వేశో భృతిభోగయోరిత్యమరః ॥ అత్ర కైశ్చిన్న భో నభస్యయోరేవ వార్షికత్వాత్కథమాషాఢాదిమాసచతుష్టయస్య వార్షికత్వముక్తమితిచోదయిత్వా ఋతుత్రయపక్షాశ్రయణాదవిరోధ ఇతి పర్యహారి తత్సర్వమసంగతం అత్ర గతమాసాశ్చత్వారో మాసా ఇత్యుక్తం కవినా నతు తే వార్షికా ఇతి తస్మాదయమనుక్తోపాలమ్భ ఏవ యచ్చ నాథేనోక్తం కథమాషాఢాదిమాసచతుష్టయాత్పరం శరత్కాల ఇతి తత్రాప్యాకార్తికపరిసమాప్తేః శరత్కాలానువృత్తేః పరిణతశరచ్చంద్రికాసు ఇత్యుక్తం నతు తదైవ శరత్ప్రాదుర్భావ ఉక్త ఇత్యవిరోధ ఏవ ॥౫౦॥

భూయశ్చాహ త్వమపి శయనే కంఠలగ్నా పురా మే
నిద్రాం గత్వా కిమపి రుదతీ సస్వరం విప్రబుద్ధా । సా
న్తర్హాసం కథితమసకృత్పృచ్ఛతశ్చ త్వయా మే దృ
ష్టస్స్వప్నే కితవ రమయన్ కామపి త్వం మయేతి ॥౫౧

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి తస్యాః మేఘవంచకత్వశఙ్కానిరాసాయాతిగూఢమభిజ్ఞానముపదిశతి ॥ భూయశ్చేతి॥ హే అబలే భూయః పునరప్యాహ త్వత్ప్రియః మన్ముఖేనేతి శేషః మేఘవచనమేతత్ కిమితి పురాశబ్దశ్చిరాతీతే ॥ ని ॥ స్యాత్ప్రబంధే చిరాతీతే నికటాగామికే పురేత్యమరః ॥ పురా పూర్వం శయనే మే కంఠలగ్నాపి త్వం గాఢబద్ధస్య కథమన్యత్రగమనం సమ్భవేదితిభావః నిద్రాంగత్వా కిమపి కేనవానిమిత్తేనేత్యర్థః సస్వరం సశబ్దముచ్చైరిత్యర్థః రుదతీసతీ విప్రబుద్ధా ఆసీరితి శేషః అసకృద్బహుశః పృచ్ఛతః రోదనహేతుమితి శేషః మే హే కితవ ధూర్త త్వం కామపి రమయన్ మయా స్వప్నే దృష్ట ఇతి త్వయా సాంతర్హాసం సమందహాసం యథాతథా కథితంచ ఇతి తే భర్తా భూయశ్చాహేతియోజనా ॥ ౫౧

ఏతస్మాన్మాం కుశలినమభిజ్ఞానదానాద్విదిత్వా మా
కౌలీనాదసితనయనే మయ్యవిశ్వాసినీ భూః । స్నే
హానాహుః కిమపి విరహే ధ్వంసినస్తే హ్యభోగాదిష్టే
వస్తున్యుపచితరసాః ప్రేమరాశీభవంతి ॥ ౫౨ ॥

వ్యా ॥ ఏతస్మాదితి॥ ఏతస్మాత్పూర్వశ్లోకోక్తాత్ అభిజ్ఞాయతేఽనేనే త్యభిజ్ఞానం లక్షణం తస్య దానాత్ప్రదానాన్మాం కుశలినం క్షేమవంతం విదిత్వా జ్ఞాత్వా హేఽసితనయనే కులే జనసమూహే భవాత్కౌలీనాల్లోకవాదాత్ ॥ ని ॥ స్యాత్కౌలీనంలోకవాదే యుద్ధేపశ్వహిపక్షిణామిత్యమరః ॥ మయివిషయే అవిశ్వాసినీ మరణశఙ్కినీ మాభూః నభవ ॥వ్యా॥ భవతేర్లుఙ్ నమాఙ్యోగ ఇత్యడాగమప్రతిషేధః నచ దీర్ఘకాలవిప్రకర్షాత్పూర్వస్నేహనివృత్తిశంకేత్యాహ ॥ స్నేహానితి ॥ కిమపి కింవా నిమిత్తం నవిద్మ ఇతిశేషః స్నేహాన్ ప్రీతీః విరహేసత్యన్యోన్యవిప్రకర్షే సతి ధ్వంసినః వినశ్వరానాహుః తత్తథా నభవతీత్యభిప్రాయః కింతు తే స్నేహాః అభోగాద్విరహే భోగాభావాద్ధేతోః ॥ వ్యా ॥ప్రసజ్యప్రతిషేధేపి నఞ్సమాసఇష్యతే ఇష్టేవస్తునివిషయే ఉపచితః రసః ఆస్వాదో యేషుతే ఉపచితరసాస్సంతః ప్రవృద్ధతృష్ణా ఇత్యర్థః ॥ ని ॥ రసోగంధరసేస్వాదే తిక్తాదౌవిషరాగయోరితివిశ్వః॥ ప్రేమరాశీభవంతి వియోగాసహిష్ణుత్వదశామాపద్యంత ఇత్యర్థః స్నేహప్రేమ్ణోరవస్థాభేదాద్భేదః తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ఆలోకనాభిలాషౌరాగస్నేహౌతతఃప్రేమ । రతిశృంగారౌయోగవియోగతావిప్రలమ్భశ్చేతి ॥ ఏతదేవస్ఫుటీకృతంరసాకరే ॥ శ్లో ॥ ప్రేమాదిదృష్టరమ్యేషు తచ్చింతాత్వభిలాషకః । రాగస్తత్సంగబుద్ధిస్స్యాత్ స్నేహస్తత్ప్రవణక్రియా॥ తద్వియోగాసహంప్రేమ రతిస్తత్సహవర్తనమ్।శృఙ్గారస్తత్సమక్రీడాస్సమ్భోగస్సప్తధాక్రమాదితి ॥

ఆశ్వాస్యైవం ప్రథమవిరహోదగ్రశోకాం సఖీంతే
శైలాదాశుత్రినయనవృషోత్ఖాతకూటాన్నివృత్తః ।
సాభిజ్ఞానప్రహితకుశలైస్తద్వచోభిర్మమాపి ప్రాతః
కుందప్రసవశిథిలం జీవితం ధారయేథాః ॥ ౫౩ ॥

వ్యా ॥ ఇత్థం స్వకుశలంసందిశ్య ఇదానీంతత్కుశలసందేశానయనం సూచతే ॥ ఆశ్వాస్యేతి ॥ ప్రథమవిరహేణోదగ్రశోకాం తీవ్రదుఃఖాం

స్తే సఖీమేవం పూర్వోక్తరీత్యా ఆశ్వాస్యాజ్ఞేస్య త్రినయనస్య త్ర్యమ్బకస్య వృషేణ ఉత్ఖాతాః అవదారితాః కూటాః శిఖరాణి యస్య తస్మాత్ ॥ ని ॥ కూటో(స్త్రీ)శిఖరంశృంగమిత్యమరః॥ శైలాత్ కైలాసాత్ ఆశు నివృత్తస్సన్ సాభిజ్ఞానం సలక్షణంయథాతథా ప్రహితం ప్రేషితం కుశలం క్షేమం యేషుత్తైస్తస్యాః త్వత్సఖ్యాః వచోభిః తద్వచోభిః ప్రాతః కున్దప్రసవం ప్రభాతకుందకుసుమమివ శిథిలం దుర్బలం మమ జీవితమపి ధారయేథాః స్థాపయ ప్రార్థనాయాంలిఙ్ ॥ . ... ॥ ౫౩॥

కచ్చిత్సౌమ్యవ్యవసితమిదంబంధుకృత్యంత్వయామే
ప్రత్యాదేశాన్నఖలుభవతోధీరతాంకల్పయామి ।
నిశ్శబ్దోఽపిప్రదిశసిజలంయాచితశ్చాతకేభ్యఃప్రత్యు
క్తంహిప్రణయిషుసతామీప్సితార్థక్రియైవ॥ ౫౪ ॥

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి మేఘస్య స్వప్రార్థనాంగీకారం ప్రశ్నపూర్వం కల్పయతే ॥ కచ్చిదితి ॥ హేసౌమ్య సాధో త్వయా ఇదం మే బంధుకృత్యం బంధుకార్యం దేవదత్తస్యగురుకులమితివత్ప్రయోగః వ్యవసితంకచ్చిత్ కరిష్యామీతి నిశ్చితంకిమ్ ॥ ని ॥ కచ్చిత్కామప్రవేదనఇత్యమరః ॥ అభిప్రాయజ్ఞాపనం కామప్రవేదనం నచ తే తూష్ణీంభావాదంగీకారం శంకే యతస్తే సవవాచితఇత్యాహ ప్రత్యాదేశాత్కరిష్యామీతి ప్రతివచనాత్ ॥ ని ॥ ఉక్తిరాభాషణంవాక్యమాదేశోవచనంవచఇతి శబ్దార్ణవః ॥ భవతోధీరతాం గామ్భీర్యం నకల్పయామి నసమర్థయేఖలు తర్హి కథమంగీకారజ్ఞానమిత్యత్రాహ యాచితస్సన్ నిశ్శబ్దోఽపి నిర్గర్జితోఽపి అప్రతిజానానోఽపీత్యర్థః చాతకేభ్యోజలంప్రదిశసి దదాసి యుక్తంచైతదిత్యాహ హియస్మాత్ సతాం సత్పురుషాణాం ప్రణయిషుయాచకేషు విషయే ఈప్సితార్థక్రియైవ అపేక్షితార్థసమ్పాదనమేవ ప్రత్యుక్తంప్రతివచనం ॥ శ్లో ॥ క్రియాకేవలముత్తరమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ గర్జతిశరదిన వర్షతి వర్షతివర్షాసునిస్వనోమేఘః । నీచోవదతినకురుతేనవదతిసుజ

నఃకరోత్యేవేత్యుక్తేః ॥ ....

{ ఏతత్కృత్వాప్రియమనుచితంప్రార్థనావాత్మనో మే
సౌహార్దాద్వావిధురఇతివామయ్యనుక్రోశబుద్ధ్యా । }
{ ఇష్టాన్ దేశాన్ విచరజలద ప్రావృషా సంభృతశ్రీ
ర్మాభూదేవంక్షణమపిచతేవిద్యుతావిప్రయోగః ॥౫౫ }

వ్యా ॥ సమ్ప్రతి స్వాపరాధసమాధానపూర్వకం స్వకార్యస్యావశ్యకరణం ప్రార్థయమానో మేఘంవిసృజతి ॥ ఏతదితి ॥ హేజలద మయి సౌహార్ద్రాత్సుహృద్భావాద్వా విధురోవియుక్త ఇతిహేతోర్వా ॥ ని ॥ వైధుర్యేపిచవిశ్లేషెవిధురంవిక్లబేత్రిష్విత్యమరశేషః॥మయివిషయె అనుక్రోశబుద్ధ్యా కరుణాబుద్ధ్యావా ఆత్మనస్తవానుచితమననురూపమపి మే ప్రియమేతత్సందేశహరణం ప్రార్థనాన్మత్ప్రార్థనాత్ కృత్వా ప్రావృషా వర్షాభిః ॥ ని ॥ స్త్రియాంప్రావృట్ స్త్రియాం భూమ్ని వర్షా ఇత్యమరః ॥ సంభృతశ్రీరుపచితశోభస్సన్ ఇష్టానభిలషితాన్ దేశాన్విచర దేశేషుచరేత్యర్థః ॥ వ్యా ॥ దేశఃకాలోభావోగంతవ్యోధ్వాచ కర్మసంజ్ఞా ఇత్యుపసంఖ్యానాత్కర్మత్వం ఏవం మద్వత్ క్షణమపి స్వల్పకాలమపి తేతవ విద్యుతా కళత్రేణేతి శేషః విప్రయోగోవిరహోమాభూత్ మాస్తు ॥ సూ ॥ మాఙిలుఙ్ ఇత్యాశిషిలుఙ్ ॥ శ్లో ॥ అంతేకావ్యస్య నిత్యత్వాత్కుర్యాదాశిషముత్తమాం । సర్వత్రవ్యాప్తయే విద్వాన్నాయకేచ్ఛానురూపిణీమితి సారస్వతాలఙ్కారేదర్శనాత్కావ్యాంతే నాయకేచ్ఛానురూపోయమాశీర్వాదఃప్రయుక్త ఇత్యనుసంధేయమ్ ॥ ॥ ౫౫ ॥

{ (తస్మాదద్రేర్నిగదితుమధోశీఘ్రమేత్యాలకాయాం
యక్షాగారం విగళితనిభం దృష్టచిహ్నైర్విదిత్వా । }
{ యత్సందిష్టం ప్రణయమధురంగుహ్యకేన ప్రయత్నా
త్తద్గేహిన్యాస్సకలమవదత్కామరూపీపయోదః ।) }

ద్వితీయస్సర్గః

తత్సందేశం జలధరవరో దివ్యవాచాచచక్షే ప్రా
ణాంస్తస్యాః జనహితరవో రక్షితుం యక్షవధ్వాః ।
ప్రాప్యోదంతం ప్రముదితమనాస్సాపితస్థౌ స్వభర్తుః
కేషాంనస్యాదభిమతఫలాప్రార్థనా హ్యుత్తమేషు ॥

వ్యా॥ తదితి॥ జలధరవరః పుష్కలావర్తకానాం వంశజాతత్వాత్ జలధరాణాం వరః శ్రేష్ఠో మేఘః తస్యాః యక్షవధ్వాః ప్రాణాన్ అసూన్ రక్షితుం జనస్య హితః ఇష్టః శ్రోత్రయోర్మధుర ఇతి యావత్ రవః ధ్వనిః యస్య తథాభూతస్సన్ తస్య యక్షస్య సందేశం వాచికం పూర్వోక్తమ్ ॥ ని॥ సందేశవాగ్వాచికం స్యాదిత్యమరః ॥ దివ్యవాచా దివి భవాః దివ్యాః దేవాః తేషాం వాక్ తయా ఆచచక్షే ఉక్తవాన్ ॥ వ్యా ॥ చక్షిఙో లిట్ కామరూపం మఘోనః ఇతి పూర్వం యక్షేణైవోక్తత్వాత్ తదానీం మేఘః దేవాకారీభూత్వా తాదృగ్వాచా యక్షసందేశం యక్షవధ్వాః ఉవాచేత్యర్థః సా యక్షవధూరపి స్వభర్తురుదంతం కుశలస్య ఆగమనస్య చ వార్తాం ప్రాప్య శ్రుత్వేత్యర్థః ప్రముదితమనాః సంహృష్టచిత్తా సతీ తస్థౌ అతిష్ఠత్ తథాహి ఉత్తమేషు కేషాం ప్రార్థనా అభిమతఫలా ఇష్టఫలా నస్యాత్ ఉత్తమేషు పురుషేషు సర్వేషాం ప్రార్థనా అభిమతఫలా స్యాదేవేత్యర్థః సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః ॥ ౫౬॥

శ్రుత్వా వార్తాం జలదకథితాం తాం ధనేశోపి సద్యశ్శా
పస్యాంతం సదయహృదయస్సన్నిధాయా(ప్య)స్తకోపః
సంయోజ్యైతౌ విగళితశుచౌ దంపతీ హృష్టచిత్తౌ భో
గానిష్టానభిమతసుఖాన్ ప్రాపయామాస భూయః ॥

వ్యా ॥ శ్రుత్వేతి ॥ ధనేశః కుబేరోపి జలదకథితాం జలం ఉదకం సంతాపసంతప్తాయ లోకాయ దదాతీతి జలదః అనేనాస్య పరోపకారిత్వం స్పష్టీకృతం జలదేన కథితాం ఉక్తాం తాం తాదృశీం సదైన్యామితి యావత్ వార్తాం యక్షస్య వార్తాం శ్రుత్వా సద్యః యక్షవార్తాశ్రవణకా

ఋపవ సదయహృదయః దయాసహితచిత్తః అతఏవఅస్తకోపః పరిణిష్టయో క్షవిషయకరోషస్సన్ శాపస్యఅంతంఅవసానం సన్నిధాయ(ప్య)సన్నిహితంకృత్వా కతిచిద్దినాన్యవశిష్టాన్యపిఅవిగణయ్యేత్యర్థః విగళితశుచౌని వృత్తవ్యసనౌ అతఏవహృష్టచిత్తౌ సంతుష్టమానసౌ ఏతౌపూర్వోక్తౌదంపతీ జాయాచపతిశ్చదంపతీ ॥ వ్యా ॥ జాయాశబ్దస్య దంభావోజంభావశ్చ నిపాత్యతే సంయోజ్య అభిమతసుఖాన్ అభిమతంసుఖంయేషుతాన్ అతఏవ ఇష్టాన్ ఇచ్ఛావిషయీభూతాన్ భోగాన్ భూయఃపునరపిప్రాప్తవత్ (ప్రా)పయామాస గమయామాస ॥... .... ॥ ౫౭ ॥

ఇతి శ్రీమహోపాధ్యాయకోలచలమల్లినాథసూరివిరచితాయాం మేఘసందేశవ్యాఖ్యాయాం సంజీవనీసమాఖ్యాయాం ద్వితీయస్సర్గః

ఉత్తరమేఘస్సమాప్తః

